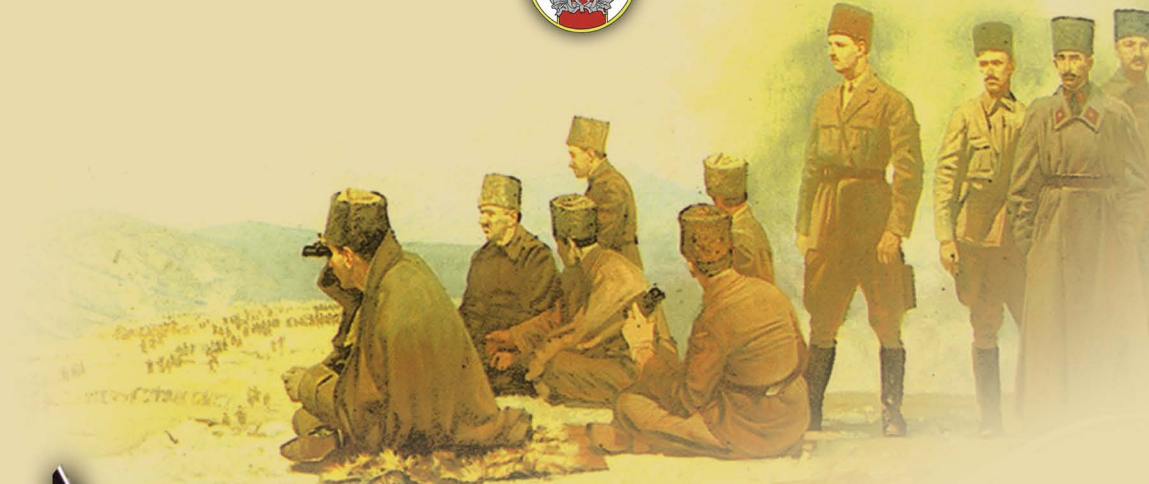


T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA



KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ, ANITLAR VE ŞEHİTLİKLERİ



ANKARA
GENELKURMAY BASİMEVİ
2007

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA 2007

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA**



KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ, ANITLAR VE ŞEHİTLİKLERİ

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

**ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2007**

ISBN: 978-975-409-456-5

NSN: 7610270370133

YAYIN KURULU BAŞKANI

Korg. Eyüp KAPTAN

YAYIN KURULU

Kur. Alb. Ramazan KONUK

Dr. Öğ. Yb. Zekeriya TÜRKMEN

Tar. Uzm. Atike KAPTAN

Tar. Uzm. Fatma İLHAN

Tar. Uzm. Nilüfer ALTIN

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ

Yasemin TAŞCI

SUNUŞ

23 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasında yapılan Sakarya Meydan Muharebesi, Kurtuluş Savaşı içinde kader tayin edici bir rol oynamıştır. Bu muharebe, 100 km genişliğinde ve 25 km derinliğinde bir vatan toprağında cereyan etmiş olup çok fazla subay kaybı verilmiş olması nedeniyle harp tarihine “subay muharebesi” olarak geçmiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK)’in öngördüğü; “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satih bütün vatandır.” prensibi ile şekillenen askerî harekât, stratejik alanda üstün ve daha büyük bir ordunun, muharebe bölgesinin bütün genişlik ve derinliği içinde nasıl yenilgiye uğratılıp, felakete sürüklenebileceğini gözler önüne sermiştir.

Geceli gündüzlü olmak üzere 22 gün süren Sakarya Meydan Muharebesi sonunda Yunan kuvvetleri geri püskürtülmüş, Eskişehir-Afyon hattına çekilmek zorunda bırakılmıştır.

Taarruz inisiyatifinin Türk ordusuna geçmesini sağlayan Sakarya Zaferi, TBMM Hükûmetine siyasi alanda da başarılar elde etmesini sağlamış, Türk milletinin vatanını kurtuluşu ve tam bağımsızlığa kavuşmasına yönelik inancını kuvvetlendirmiştir.

Yunan kuvvetleri Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonra Eskişehir-Afyon batısı hattına çekilerek yaklaşık bir yıl boyunca tuttuğu mevzileri tahkim etmiştir.

Bu küçük hacimli ama içerik olarak oldukça ayrıntılı bilgileri içeren eser; Kurtuluş Savaşı içinde özel bir yeri olan Sakarya Meydan Muharebesi’ni konu almaktadır. Eserde muharebenin yapıldığı bölge, muharebe öncesi genel durum, Türk ve Yunan ordusu tarafından yapılan hazırlıklar, muharebeler, muharebelerin cereyan tarzı ve sonuçları konu başlıkları altında görsel destekli olarak incelenmiş, Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili anıtlar ve şehitlikler de tanıtılmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi hakkında bilgi vermek ve tarih bilincinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışmanın yararlı olmasını diliyorum.

Eyüp KAPTAN
Korgeneral
ATASE Başkanı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN YAPILDIĞI BÖLGENİN ETÜDÜ

A. BÖLGENİN GENEL TANIMI	3
1. Sakarya Güney Kolu	5
2. Sakarya Doğu Kolu	6
3. Sakarya Kuzey Kolu	8
B. BÖLGENİN STRATEJİK ETÜDÜ	9
1. Batıdan Doğuya Doğru	9
2. Doğudan Batıya Doğru	10
3. Sakarya Mevzisi	12

İKİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ GENEL DURUM

A. SİYASİ DURUM	13
1. Türkiye'de	13
2. Yunanistan'da	15
B. ASKERÎ DURUM	16
1. Genel Hazırlıklar	16
a. Türk Ordusu	16
b. Yunan Ordusu	29

2. Kuruluş ve Konuşlar	30
a. Türk Ordusu	30
b. Yunan Ordusu	33
C. HAREKÂT PLANLARI	34
1. Türk Harekât Planı	34
2. Yunan Harekât Planı	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN SAFHALARI

A. BİRİNCİ SAFHA (14-22 Ağustos 1921)	37
a. Türk Ordusunun Düzeni	40
b. Yunan Ordusunun Düzeni	41
B. İKİNCİ SAFHA (23-30 Ağustos 1921)	41
Mangal Dağı Muharebesi (23 Ağustos-10 Eylül 1921)	42
Beylikköprü Muharebeleri (24 Ağustos 1921)	46
Türbe Tepe ve Gedikli Muharebeleri (25 Ağustos 1921)	48
Yamak-Kara Tepe Muharebesi (29 Ağustos 1921-...)	53
C. ÜÇÜNCÜ SAFHA (31 Ağustos-6 Eylül 1921)	55
Çal Dağı Muharebeleri (30 Ağustos-12 Eylül 1921)	56
Kartal Tepe Muharebesi (31 Ağustos-12 Eylül 1921)	60
Duatepe Muharebesi (31 Ağustos-10 Eylül 1921)	61
Basrikale Tepe Muharebesi (1 Eylül 1921)	63
D. DÖRDÜNCÜ SAFHA (7-13 Eylül 1921)	64
E. BEŞİNCİ SAFHA (14 Eylül-10 Ekim 1921)	67
Güzelim Dağı Muharebeleri (1-8 Ekim 1921)	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN ASKERİ ÖZELLİKLERİ

A. STRATEJİK AÇIDAN	71
B. TAKTİK AÇIDAN	73
C. SEVK VE İDARE AÇISINDAN	74

SONUÇ

A. ASKERİ SONUÇLAR	75
B. SİYASİ SONUÇLAR	76

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NE KATILAN KOMUTANLAR

KOMUTANLARIN LİSTESİ	77
----------------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

ANITLAR, MÜZELER VE ŞEHİTLİKLER

A. SAKARYA ŞEHİTLERİ ESKİ ANITI	92
B. SAKARYA ZAFER ANITI	94
C. SAKARYA ŞEHİTLİĞİ	100
D. ALAGÖZ KARARGÂH MÜZESİ	100
E. DUATEPE ANITI	102
F. MALIKÖY TREN İSTASYONU	104

YEDİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NE AİT KAHRAMANLIK DESTANLARI

Sakarya Meydan Muharebesi Hakkında	105
Yunan Vahşeti	107

Kastamonu Seydiler Köyünden Şerife Bacı	109
Teğmen Hamdi	111
Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK), Sakarya Meydan Muharebesini Nutuk'ta Şöyle Anlatır	113
Sakarya Marşı	115
EKLER	117
Ek-1: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yapılan Uçuş ve Sortiler	
Ek-2: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Batı Cephesi Kuvvetlerinin Personel Zayıat Çizelgesi	
Ek-3: Sakarya Meydan Muharebesi'ne Katılan Türk ve Yunan Ordularının Kuvvet Çizelgesi	

GİRİŞ

Mustafa Kemal (ATATÜRK), Kurtuluş Savaşı süresince iki büyük meydan muharebesi kazanmıştır. Bunlar Sakarya ve Başkomutan Meydan Muharebesi'dir.

Sakarya Meydan Muharebesi Türk milleti için bir ölüm kalım savaşı olmuştur. Bu muharebe ile Türk ordularının taktik geri çekilme manevrası sona ermiş; stratejik savunma konsepti kabul edilmiştir.

Yunanlar, Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'ni kazandıktan sonra bu başarılarından bahseden İngiliz Başbakanı Lloyd George: "Yunanistan kazandığı zaferden dolayı artık Sevr Anlaşması ile yetinemez. Daha geniş ölçüde tatmin edilmelidir." demekle, Türk Devleti'nin varlığına son vermeyi hedeflemiştir. Lloyd George, 1918 - 1922 yılları arasında İngiltere Devleti'nin politikasını kendi şahsi çıkarlarıyla bütünleştirerek uygulamaya koymuştur. Hâlbuki İngiltere Devleti'nin genel siyaseti "İmparatorluğa zarar verebilecek tehlikeleri çok uzaktan sezmek ve ona karşı tedbir almak prensibi üzerine kuruludur." şeklinde tarif edilebilir. Bu sebeple, gerçek İngiliz menfaatiyle, Türkiye'ye karşı yürütülen politika Millî Mücadele devresinde çelişmektedir. Lloyd George, izlediği Orta Doğu politikası ile Osmanlı Devleti'ni parçalayarak onun yerine Doğu Akdeniz bölgesine Yunanistan'ı yerleştirip İngiliz menfaatlerinin koruyucusu olmasını düşlüyordu.

Sovyet Rusya ise TBMM Hükûmeti ile Birinci İnönü Zaferi'nden sonra Moskova Anlaşması'nı imzalamıştı (16 Mart 1921). Böylece Rusya, Sevr Anlaşması'nı tanımıyor, TBMM Hükûmetine her türlü yardım ve destekte bulunmayı kabul ediyordu. Ancak Sovyetler, Gümrü Antlaşması (3 Aralık 1920)'nin Türklere bırakılan topraklara ilişkin maddelerini kabul etmeden önce bir süre beklemeyi çıkarlarına uygun görmüşlerdi. Türklerin Yunanları alt edebileceklerine inanmıyorlardı.

Fransızlar, İkinci İnönü Zaferi'nden sonra barış girişiminde bulunmuşlar, haziran ayında Franklin Bouillon'u Ankara'ya göndermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK), Fransızların, ulusal egemenliğimize ters düşen isteklerini kabule yanaşmamıştı. Bunun üzerine, Fransızlar beklenen Yunan saldırısının sonucu belli oluncaya kadar görüşmeleri ertelemişlerdi.

Türk milleti için Sakarya Meydan Muharebesi artık bir ölüm kalım savaşı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921'de TBMM Hükûmeti tarafından kabul edilen 144 sayılı kanunla ve geniş yetkilerle üç ay süre ile Türk ordusunun sorumluluğunu üstüne alarak Başkomutanlık görevine getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu yetkilere dayanarak 7-8 Ağustos 1921'de "Tekâlifi Milliye Emirleri"ni yayımlayarak orduyu personel silah-gereç bakımından güçlendirmeye çalışmıştır.

Yunan Genelkurmayı, Kütahya - Eskişehir Muharebelerinden (10-24 Temmuz 1921) sonra, Sakarya'nın doğusuna çekilen Türk ordusuna son darbeyi indirmek amacıyla hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçmiştir. Bu arada Türk ordusu da kesin sonuçlu bir meydan savaşı için tüm birliklerini başarılı bir geri çekilme planıyla Sakarya'nın doğusuna çekerek 100 km genişliğindeki bir cephe hattında toplamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN YAPILDIĞI BÖLGENİN ETÜDÜ

A. BÖLGENİN GENEL TANIMI (Harita-1)



Harita-1: Bölgenin genel haritası

Harekât yapılan bölgenin arazi yapısı; kuzeyde, Kuzey Anadolu kenar dağları; batıda, İç Anadolu batı eşiği; güneyde, Batı ve Orta Toroslar, doğuda, Kızılırmak'la çevrelenmiş olan alandır. Bölge, çevresine göre çukurda kalan ve ortalama yüksekliği 1000 - 1200 m olan bir düzlüktür. Bölgenin dağları, tek ya da sıradağ şeklinde uzanmaktadır. Tek dağların bir kısmı sönmüş volkanlardır. Diğer bir ifadeyle bölge, Bozdağ'a¹ kadar Kuzey Anadolu kenar dağları - Bozdağ (1371) -Türkmen Dağı -Elmalı Dağı² -İlbudak Dağı -Kocatepe

¹ Eskişehir ilinin kuzeyinde yer alır, 1534 m yüksekliğindedir.

² Kütahya'nın güneyinde yer alır, 1288 m yüksekliğindedir.

Harekât bölgesindeki Sakarya Nehri'nin kolları ile Porsuk, Ankara Çayı ve Ilıcaözü Deresi'nin açmış olduğu vadi ve çöküntüler, yapılacak harekâtın cinsini seçmede önemli rol oynamıştır.

Sakarya Nehri, harekât alanı içinde bölgeyi kuzey, doğu ve güneyden sınırlar. Uzunluğu yaklaşık 790 km olup asıl kaynağı Çifteler'in⁴ 6 km güneyinde bulunan Belpınar⁵ bölgesidir. Nehir, Seyitgazi civarından gelen Seyitsu, Bardakçı⁶ ve Sarısu ile Çifteler doğusunda birleşerek Sakarya adını alır. Ilıcaözü (Göksu) Deresi, Ankara Çayı, Göynük, Göksu ve Mudurnu dereleri ile birleşerek Karasu'da Karadeniz'e dökülür.

Sakarya Nehri'ni aldığı şekle göre; güney (Yukarı Sakarya), doğu (Orta Sakarya) ve kuzey kolu (Aşağı Sakarya) olarak üç kısımda incelemek mümkündür.⁷

1. Sakarya Güney Kolu

Sakarya Nehri'nin Çifteler'den Beşköprü'ye⁸ kadar olan 120 km'lik kısmına Sakarya güney kolu adı verilir.

Sakarya güney ve kuzey kolları arasında kalan geniş arazi parçası Porsuk Çayı⁹ tarafından batıdan doğuya doğru iki eşit parçaya bölünür.

Porsuk Çayı'nı, Çandır Deresi, Sarısu, Bozan ve Pürtek Çayı beslemektedir. Porsuk Çayı'nın genişliği 15, derinliği 1-2 metre kadardır.

Sakarya güney kolu ile Porsuk Çayı arasında kalan Sivrihisar - Beşköprü hattının kuzeyi harekâta elverişlidir. Bu kesimde batı-doğu istikametinde giden çeşitli yollar vardır. Fakat bütün yollar ve yaklaşma istikametleri Sakarya doğu kolunu aşmak mecburiyetindedir. Bu durum batı - doğu istikametinde yapılacak bir harekât için önemli bir husustur.

⁴ Eskişehir iline bağlı olan Çifteler ilçesidir.

⁵ Eskişehir ilinin Çifteler ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

⁶ Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

⁷ a.g.e.; s.30.

⁸ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

⁹ Murat Dağı'nın kuzey yamaçlarından doğup Polatlı'nın kuzeybatısında Sakarya Nehri'ne dökülür.

Sakarya güney kolu ile Sivrihisar - Beşköprü hattı arasında kalan arazi parçası çok sarpıtır. Bu kesim; yüksekliği 2000 metreye yaklaşan Çal Dağı, Eryiğit (Arayit) Dağı ve bu dağların sarp etekleri ile örtülmüştür. Kuzeyindeki Karaçam Dağları ile iyi bir savunma mevzisi teşkil eder. (Resim-1)

Sakarya'nın güneyinde bulunan kısım dalgalı bir araziden meydana gelir. Ancak büyük bir kısmı ekilemez. Arazi yapısı bakımından kumluktur ve birçok yeri çölü andırmaktadır.

Sakarya güney kolu üzerinde Fettahoğlu, Beşköprü ve Hacı Hüseyin köprüleri bulunmaktadır.



Resim-1: Çal Dağı-Mangal Dağı-Gazitepe-İnlerkatrancı köyü¹⁰ -
İllicaözüdere Vadisi

2. Sakarya Doğu Kolu

Sakarya Nehri'nin Beşköprü'den Ankara Çayı'na kadar uzanan 75 km'lik kısmına Sakarya doğu kolu adı verilir.

Ankara Çayı ile İllicaözü (Göksu) arasında kalan bu kesim Haymana - Ankara istikametinde iyi bir yaklaşma istikameti oluşturur ve batıya karşı oldukça kuvvetli ve savunması kolay bir mevzidir.

İllicaözü Deresi'nin kuzeyinde kalan Yenice Dağ - Tarlabayırı - Çal Dağı - Karlıdağ - Toydemir¹¹ sırtları oldukça kuvvetli ve hâkim

¹⁰ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Yenimehmetli bucağına bağlı olup ismi "İnler" olarak değiştirilmiştir.

¹¹ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Yenimehmetli bucağına bağlıdır.

mevzilerdir. Buradan itibaren daha doğruya doğru Tamburoğlu kuzeyinden Kavak¹²- Evliyafakı¹³- Karapınar¹⁴ köylerinin güneyinden ve Türbe Tepe'den¹⁵ geçen hat savunma açısından çok önemlidir. Bu mevzilerin ilerisinde oldukça geniş görüş ve atış sahası vardır. Gerçi bazı kısımlarda düşmanın orta mesafelere kadar gizlice yaklaşmasına elverişli arazi dalgaları varsa da dereler ve dere başlangıçları kuzeyden güneye doğru görüşü kolaylaştırırlar. Bu mevzinin en zayıf tarafı hâkim sırtların genellikle sarp ve taşlık oluşudur. Bu yüzden mevzinin tahkimi, uzun zamana ve çalışmaya ihtiyaç gösterir.

Türbe Tepe'den sonra Mangal Dağı¹⁶ da muharebe meydanına hâkim, mühim bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Ilıcaözü (Göksu) Deresi'nin güneyinde kalan Mangal Dağı, Sakarya doğusunda kurulan bir savunma sistemini güneyden yapılacak kuşatmalara karşı koruyan önemli bir arazi kesimidir. Nitekim başlangıçta Sakarya'da muharebe yapan ordumuzun sol kanadı buraya dayanmış ve daha sonra Güzelcekale hizalarına kadar uzanmıştır.

Ilıcaözü Vadisi düşman ilerleme istikametine dikey olduğundan savunan tarafa kolaylık sağlar.

Ankara Çayı - Ilıcaözü arasındaki Sakarya doğu kolu doğusunda kalan arazi kesimi, batıya nazaran daha hâkim bir durumdadır.

Sakarya boyu da dâhil olmak üzere muharebenin yapıldığı bölge özellikle Ilıca boyu çıplak ve ağaçsızdır. Mevzinin en hâkim parçalarını oluşturan Türbe Tepe, Mangal Dağı ve Çal Dağı taşlık ve kayalıktır. Bu bölgede yollar yok denecek kadar az ve basittir. Yol olarak Ilıca boyu kullanılmaktadır.

Sakarya doğu kolu üzerinde Beylikköprü¹⁷ ve Kavuncu köprülerinden başka geçit yeri yoktur.

¹² Ankara ilinin Haymana ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹³ Ankara ilinin Haymana ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹⁴ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹⁵ Temürözü Deresi'nin kuzeydoğuya yöneldiği kesimde, 1335 m yükseklikte bir arazi parçasıdır.

¹⁶ Mangal Dağı, Sakarya dirseğinin 40 km kadar doğusunda, Haymana'nın 25 km güneyindedir.

¹⁷ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

3. Sakarya Kuzey Kolu

Sakarya Nehri'nin Ankara Çayı'ndan Osmaneli'ye (Bilecik) kadar uzanan kısmına Sakarya kuzey kolu adı verilir.

Sakarya kuzey kolu ile Porsuk Çayı arasında kalan arazi parçası sarp, dağlık ve kısmen de ormanlıktır. Bozdağ, Kocagüney Dağı ve Sündiken Dağ şeridi bu bölgede bulunur.

Sündiken Dağ şeridinin doğusunda, Kirmir Çayı ve Ankara Çayı arasında doğu ve kuzeydoğuya uzanan bir dağ şeridi daha vardır. Bu şerit üzerinde Engürü Dağı, Toklu Dağı-Abdüsselâm Dağı ve daha kuzeyde Balaban Dağı görülür. Bu dağ grubu ise batıdan doğuya taarruz eden tarafın harekâtını engeller. Aladağ - Uykü Dağı, Engürü Dağı - Çile Dağı – Beştepeler - Kara Tepe¹⁸ - Yenice Dağı hattı, doğu - batı istikametine dikey olan durumu ile batıya karşı iyi bir savunma mevzisi oluşturur. (Resim-2)

Sakarya kuzey kolu üzerinde Balıkçı ve Mihalıççık köprüleri bulunmaktadır.

Sonuç olarak; Sakarya bölgesi, batıdan gelecek büyük stratejik hareketlerin doğu yaylasına geçişini önlemesi ve özellikle siyasi ve stratejik önemi büyük olan Ankara'yı koruyan kuvvetli bir savunma mevzisi olması açısından önemlidir.



Resim-2: Kara Tepe - Beştepeler - Kartal Tepe Bloğu

¹⁸ Kaltak Dağı'nın 8 km kadar batısındadır.

B. BÖLGENİN STRATEJİK ETÜDÜ

1. Batıdan Doğuya Doğru

Harekâtın yapıldığı Sakarya bölgesi, batı - doğu istikametinde uzanan Koroğlu Dağları (2378 km), Yukarı Sakarya güneyinde Emir Dağları (2241 km), doğuda Haymana Yaylası ve Elmadağı ile çevrilmiştir. Aşağı ve Yukarı Sakarya arasında kalan arazi ile Aşağı Sakarya kuzeyindeki arazi birbirine zıt iki karakter gösterir. Yukarı Sakarya güneyindeki arazi çöl tabiatındadır. Doğuya gidildikçe çöl karakteri daha açık bir şekil alarak susuz ve sıcak bir hâl alır. Meskûn yerler daha azdır. Yukarı Sakarya kuzeyindeki arazinin iklimi ise daha yumuşaktır. Daha fazla yol ve köyleri bulunan engebeli bir araziye sahiptir.

Porsuk Çayı kuzeyindeki arazi kesimi yolsuz ve çaya paralel bir dağ şeridi hâlinindedir. Aşağı Sakarya'nın kuzeyindeki arazi büsbütün harekâta elverişsizdir. Harekâta sahne olacak arazinin yapısı nedeniyle batıdan doğuya ilerleyecek bir taarruz ordusunun, bu bölgeden geçerken izleyeceği en uygun yol; Porsuk ile Yukarı Sakarya arasındaki kesimdir. Harekât güneyden yapılırsa susuzluk; kuzeyden yapılırsa çok engebeli bir araziye aşmak güçlüğü ile karşılaşılır.

Afyon kesimine gelindiğinde; Orta Anadolu'nun batı kesimindeki durumu ile Ege kıyılarında İzmir ve Kuşadası körfezlerinden başlayarak Gediz ve Büyük Menderes vadilerinden doğuya doğru uzanan belli başlı yolların birleştiği bir yer olmasından dolayı stratejik bakımdan önem kazanır. Bölge, Dinar ve Isparta üzerinden Antalya'ya inen bir karayolu ile Akdeniz'e; ayrıca Konya - Adana demir yolu ile de Mersin Limanı'na bağlantılıdır. Bu bölge, Ege harekât alanından İç Anadolu istikametinde ve daha doğu ve kuzeye yapılacak ilerlemelere önemli bir üs teşkil eder. Buna karşılık Afyon'u elinde bulunduran düşman kuvvetlerinin Konya ve Haymana - Ankara istikametinde Sakarya mevzisinin güney kanadında etkili olmasını önlemek için, Emir Dağları - Eber ve Akşehir Gölü Sultan Dağları genel hattının örtülmesi ve giriş istikametinin tıkanması gereklidir. Ankara genel istikametinde ilerleyecek bir istila ordusu, asıl kuvvetiyle şu iki ana istikametten birini takip etmek zorundadır:

1. Eskişehir - Sivrihisar - Ankara

2. Afyon - Konya - Ankara

İkinci istikamet, birinciye nazaran daha uzun ve İzmir ikmal üssüne mesafesi daha fazladır. Sarayönü'nden sonra, demir yolunun bulunmayışı ulaşım güçlüğüne neden olur. Karayollarının da iyi olmaması, ikmal maddelerinin birliklere ulaştırılabilmesi için Sarayönü indirme istasyonundan sonra 100-120 km'lik bir kara nakliyatını da zorunlu hâle getirmiştir.

Diğer taraftan Bolvadin - Çay hattından sonra savunan taraf için savunulması kolay ve taarruz eden taraf için aşılması güç olan Emir Dağları, Eber ve Akşehir gölleriyle, Sultan Dağları hattının da aşılması zorunluluğu vardır. Bu kesimden sonra, Tuz Gölü, Cihanbeyli ve Haymana ovalarının çorak bir mevsimde aşılması güçlüğü ile karşılaşılır. Bu istikametten hareket edilmesi hâlinde, daha geniş bir cephede daha fazla kuvvete ihtiyaç duyulacaktır.

Eskişehir - Ankara istikameti ise; daha kısa (100 - 120 km), yürüyüş ve harekâta daha elverişli, ikmal ve ulaştırma daha kolaydır. Demir yolu cephenin hemen gerisine kadar gelmektedir ve karayolu ulaşımı daha elverişlidir. Harekât cephesi daha dar olduğundan fazla kuvvete de ihtiyaç göstermeyecektir. Bu faydalarından dolayı birinci istikamet daha elverişlidir.

Bu durumda, Ankara genel istikametinde ilerleyecek bir ordu Aşağı Sakarya, Porsuk Çayı ve Yukarı Sakarya'nın açtığı istikametleri izlemek zorundadır.

Bu bölgede harekât yapacak bir kuvvet için her şeyden önce lojistik desteğin (menzil hizmetlerinin) iyi planlanıp hazırlanması şarttır. İhtiyaçlar önceden düşünülüp karşılanmazsa, Sakarya mevzisine ulaşınca kadar baş gösterecek susuzluk ve yiyecek sıkıntısı harekât üzerinde kötü bir etki yapar.¹⁹

2. Doğudan Batıya Doğru

Doğu-batı istikametinde ilerleyecek bir ordu genellikle şu ana istikametleri izlemek zorundadır:

- Porsuk kuzeyinden, Mihalıççık - Eskişehir;
- Porsuk ile Yukarı Sakarya arasından, Polatlı - Sivrihisar - Kaymaz²⁰ - Eskişehir;

¹⁹ a.g.e.; s.35-37.

²⁰ Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesine bağlı Kaymaz bucağıdır.

•Yukarı Sakarya güneyinden, Haymana-İnlerkatrancı - Uzunbey - Kaldırım²¹ - Vaysal²² - Seyitgazi - Eskişehir;

•Daha güneyden, Çay - Afyon - Altıntaş - Kütahya - Eskişehir istikametleri.

Bu istikametlere karşı savunulacak mevziler ise şunlardır:

•Orta Sakarya batı sırtları - Boz (Arayit) Dağı - Akdağ - Bayatkolü - Akşehir Gölü veya Akdağ'dan sonra, Emir Dağları - Eber Gölü - Sultan Dağı - Karakuş Dağı mevzisi.

Bu mevzi Türk asıl kuvvetlerinin çok yakınında ve Yunan ikmal üslerine uzak bulunduğundan ve aynı zamanda arazinin sağlam zeminli yollara sahip olmayışından; Yunanlar Sakarya'dan çekilişleri sırasında bu hattı bir savunma mevzisi olarak tutmamışlardı.

•Sündiken Dağı doğusu - Kaymaz doğu sırtları - Bağlıca batısında Karadağ - Sakar Dağı - Emir Dağları - Eber Gölü veya Sakar Dağı'ndan sonra Paşa Dağı - Gölcükkızıl Dağı mevzisi.

Bu mevzi, Türk asıl kuvvetlerinden uzakta olmasına rağmen ikmal üslerine yakındır. Yol durumu ise pek elverişli değildir. Bu mevzide savunma yapılabilmesi için yolların yenilenmesi gerekirdi. Zaman ve imkân buna elvermediği için Yunanlar bu mevzide de durmamışlardı.

•Kocagüney Dağı - Kara Tepe - Kırgız Dağı - Cevizli doğu sırtları - Olukdağı - Türkmen Dağı - Kocatepe hattı.

Bu mevzi, diğer iki savunma mevzisine göre daha elverişli (Mudanya, İzmir ikmal üslerine yakın ve karayolu durumunun iyi oluşu, Afyon - Eskişehir yan demir yolunun bulunması gibi) şartlara sahiptir. Bunun için Yunanlar Sakarya'dan geri çekildikten sonra ufak tefek farkla genel olarak bu mevzide yerleşmişlerdi.

Yunan Küçük Asya Ordu Komutanlığının seçtiği mevzi, Dağcılar - Yörükpınar - Cemili - Düztepe - Malyabaşıtepe - Cevizli - Oluk Dağı - Güzelim Dağı - Afyon hattı idi.²³

²¹ Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

²² Afyon ilinin Emirdağ ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Veysel" olarak değiştirilmiştir.

²³ a.g.e.; s.37-38.

3. Sakarya Mevzisi (Kroki-1)

Mevzi genel olarak, Ankara Çayı - Orta Sakarya doğu sırtları - Ilıcaözü (Göksu) kuzey sırtları - Temürözü (Tamburoğlu) - Türbe Tepe'den geçerek Mangal Dağı'nda son buluyordu. Mevzinin uzunluğu yaklaşık olarak 100 - 120 km kadardır.

Sakarya mevzisinin kuzey kesimi (Ankara Çayı kuzeyi) çok sarpıtır. Ankara Çayı vadisi kısmen harekâta elverişlidir. Bu istikamette en çok iki tümen hareket edebilir. Bu sebeple mevzi, sağ kanadından büyük birliklerin kuşatmasına elverişli değildir.

Mevzinin orta kesiminde ise Sakarya'nın birleştiği yerden itibaren kuzey ve güneyde değişik iki şekil gösterir. Kuzeyde, suyun iki tarafındaki arazi çok dar ve diktir. Güneyde ise, 10-15 km'lik bir vadi vardır.

Sakarya Nehri, derin ve dardır. Kolay köprü kurulur. Bu sebepten geçilmesi kolaydır. Nehir daha güneyde bir engel teşkil etmez. Bu zayıflığına karşı, mevzinin bundan sonraki kesimi Ankara'ya kadar devam ederek yükselen ve birbiri gerisinde derinlikte savunma imkânı veren bir arazi parçasıdır.

Sakarya mevzisinin iki kanadı arasındaki mesafenin kısa oluşu ve Ankara'dan gelen yolların cephenin her tarafına ayrılıp yelpaze gibi dağılışı; diğer taraftan demir yolunun kuşatılması güç olan güney kanada yakın oluşu mevzinin savunma gücünü artırmaktadır. Savunma taraf komutanı, durumun gereklerine göre, kuvvetlerini emniyet ve süratle kaydırma imkânına sahiptir.

Sakarya mevzisinin daha ilerisinde Sivrihisar'dan geçen Karaçam Dağı (1510 km) - Çal Dağı (1690 km) - Arayit Dağı (1820 km) mevzisi vardır. Bu mevzinin güney kanadı kuşatılamayacak kadar sarp, fakat sağ kanadı zayıftır. Demir yolu mevzinin sağ kanadı ucuna gelmektedir.

Türk Komutanlığı, Eskişehir Muharebesi'nden sonra bu mevzide durmayı düşünmemiş; daha fazla zaman kazanmak ve daha elverişli bir mevzide hazırlanmak için Sakarya gerilerine kadar arazi bırakmada taktik bakımdan bir sakınca görmemişti.

Hâlbuki Yunanlar, Sakarya mevzisinin Ankara'ya yakın bulunuşundan, Türklerin fazla arazi kaybetmek istemeyeceklerini düşünerek bu mevziyi savunacaklarını sanmışlardı.²⁴

²⁴ a.g.e.; s.38-40.

İKİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ GENEL DURUM

A. SİYASİ DURUM

1. Türkiye'de

Birinci İnönü Muharebesi kazanıldıktan sonra 16 Mart 1921'de yapılan Moskova Anlaşması'yla Türk-Rus ilişkileri düzelmiş ve gelişme yoluna girmişti. Rusya bu anlaşmadan sonra Millî Türk Hükûmetine siyasi, ekonomik ve askerî alanda destek olmaya devam etmiştir.²⁵

Fransa, Anadolu'daki savaşın uzayacağı ve Ankara üzerindeki Bolşevik baskısının Türkiye'deki Fransız menfaatlerine büyük zarar vereceği endişesini taşıyordu. Türkiye'de zarar gören her yer ve mal varlığı Düyunu Umumiyenin en büyük alacaklılarından olan Fransa'yı etkileyecekti. Fransa Hükûmeti bu dönemde, Türk ordusunun Yunanların ileri harekâtını durdurup durduramayacağını görmek istiyor ve ihtiyatlı davranıyordu.²⁶

İngiliz Hükûmetinin bu evredeki siyasi ilişkilerinde genel anlamda önemli bir değişiklik olmamıştı. İngilizler hâlâ Sevr Anlaşması'nın ve Doğu sorununun kendi istek ve çıkarlarına göre çözümlenmesi için çaba harcıyordu. Kütahya - Eskişehir Muharebelerinden sonra Millî Hükûmeti zor duruma sokmak için Yunanların Anadolu'da ilerlemesini teşvik ederek silah ve malzemece desteklemişlerdi.²⁷

İngiltere, Anadolu'nun istilasında Yunanistan'ı bir maşa gibi kullanmaktaydı. 16 Ağustos günü Lloyd George İngiliz Parlamentosu kürsüsünden şunları söylüyordu: "Kemalist ayaklanmayı bastırmak için Anadolu içlerine dek İngiliz askeri gönderilemeyeceğine göre bir tek yol kalmıştır. Bu yol; iki tarafı sonuna kadar vuruşturmaktır."²⁸

Diğer taraftan, İtalyan kamuoyu, Yunan ordusunun Türklere karşı kesin bir başarı kazanamayacağı kanısında idi.

²⁵ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1995, s.5.

²⁶ a.g.e.; s.7-10.

²⁷ a.g.e.; s.10-12.

²⁸ a.g.e.; s.11-12.

Türklerle dostluk kurulması ve bazı ekonomik yararların Türklere sağlanması, İslam halkoyunun incitilmemesi ve İtalyan kolonisindeki Müslümanları kazanmak gibi konular göz önüne alınarak Ankara Millî Hükûmeti ile dostluk siyaseti yürütölmek istenmişti. Bu arada, İtalyanlar 1 Haziran 1921'de Antalya'yı da boşaltmışlardı.²⁹

Göröldüğü üzere; Yunanların Anadolu'yu istila hareketini İngilizlerin dışında diğör İtilaf devletleri, millî çıkarlarına ters düştüğü için desteklemiyorlardı.

Bu sırada memlekette iç güvenliğı ve huzuru bozmak için iç ve dış güçler olanca kuvvetleriyle çaba harcıyorlardı. Bu nedenle ölkede ayaklanmalar başlamıştı. Mart 1921'de başlayan Koçkiri Ayaklanması 17 Haziranda bastırılabilmişti.³⁰ Pontusçuların başlattığı ayaklanmaya karşı da Merkez Ordusunun giriştiğı harekât başarı ile devam ediyordu.

Ayaklanmalara karşı gösterilen bu başarılarla rağmen Batı Cephesi Komutanlığı birliklerinin Kütahya, Eskişehir ve Afyon gibi önemli şehirlerimizle birlikte bu büyük arazi kesimini düşmana bırakması ve ordunun büyük fedakârlık göstererek Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi, kamuoyunda büyük bir moral bozukluğu yaratmış ve bu durum Mecliste de çok sert tartışmalara yol açmıştı.³¹

23 Temmuz - 5 Ağustos 1921 tarihleri arasındaki bu sarsıntılı dönem, 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in Başkomutan sıfatıyla ordunun ve Meclisin yetkilerini eline almasıyla son bulmuştur.³² Ardından 7 - 8 Ağustos 1921'de Tekâlifi Millîye (Millî Yökömlöklör) emirleri yayımlanarak, savaş için ölkenin bütün kaynaklarının kullanılması hedeflenmiştir.³³ (Resim-3)

²⁹ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1972, s.10.

³⁰ a.g.e.; s.16.

³¹ a.g.e.; s.16-18.

³² a.g.e.; s.23.

³³ Tekâlifi Millîye Kararları: Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve Sakarya Meydan Muharebesi'ne hazırlanmak amacıyla, Başkomutan Mustafa Kemal'in kanunla kendisine verilen yasama yetkisini kullanarak yayımladığı "Ulusal Yökömlöklör Emirleri"dir. 7 Ağustos 1921'de yayımlanmış olup toplam on maddeden oluşur. Bu emirler, Millî Mücadele'nin maddi ve manevi kaynaklarının sağlanması açısından son derece önemlidir. Bk. Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1986, s.286-289;. Fahri Aykut; İstiklal Savaşı'nda IV ncü Kolordu, Yay. Haz. Dr. Ög. Yb. Zekeriya Türkmen, Tar. Uzm. Atike Kaptan, Gnkur. Basımevi, Ankara, 2006, s.176-177.



Resim-3: Tekâlifî Milliye (Millî Yükümlülükler)nin uygulanışı

2. Yunanistan'da

Yunanlar, Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'ni kazanarak üstünlüklerini dünya kamuoyuna kanıtladıklarını düşünüyorlardı. Elde ettikleri bu başarı sayesinde bağlaşıklarının arabuluculuk önerisinde bulunacaklarını umuyorlardı. Hâlbuki bağlaşıklarında bu konuda en küçük bir girişim dahi görülüyordu. Bu durum Kütahya Muharebeleri'nden önce ileri sürülmüş olan arabuluculuk vaadinin hiçbir esasa dayanmadığını gösteriyordu.

Yunanlar, Millî Türk Devleti'nin askerî, siyasi varlığını felce uğratmak için bundan daha uygun bir zaman bulunamayacağı kanısında idiler.³⁴

Yunanlar, Fransız ve İtalyanların Türk kurtuluş hareketine yardımcı oldukları iddiasında bulunuyorlar ve buna hayli de kızıyorlardı.

Bağlaşıklarından sadece İngiltere ise Başbakan Lloyd George'un ağızıyla, "Millî Türk Kuvvetlerini yenmiş bulunan

³⁴ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.15.

Yunanistan'ın Sevr Anlaşması esaslarıyla yetinemeyeceği" şeklinde ileri sürdüğü büyük vaatlerle Yunanistan'ı barışa değil taarruza teşvik ediyordu.³⁵

Yunanistan'da muharebenin bir an önce bitmesi ve terhis yapılarak üç yıldan beri yuvalarından uzak kalan askerlerin evlerine dönmeleri isteği yaygın bir hâl almıştı.³⁶

Ancak Yunan Savunma Bakanı Teotakis Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nin kazanılmasından sonra verdiği raporda harekâtın ancak birinci safhasının bittiğini ve ileri harekâtın sürdürülmesi için ordunun talimat beklediğini belirtmişti.³⁷

Bunun üzerine 26 Temmuz 1921'de Başbakan Gunaris³⁸ durumu yerinde incelemek üzere Atina'dan Kütahya'ya geldi. Ordu Kurmay Başkanlığınca kendisine verilen brifingde, "Türk ordusunun takiple yok edilebileceği ve Ankara'daki savaş gereçlerinin tahrip edilebileceği" açıklandı. Bu görüşün hükümet tarafından da resmen desteklenmesi üzerine, Yunan ordusu, Ankara doğrultusunda harekete geçti.³⁹

B. ASKERİ DURUM

1. Genel Hazırlıklar

a. Türk Ordusu

Sakarya Meydan Muharebesi Türk ordusu için bir "yokluk ve yoksulluk savaşı" olmuştur.

İtilaf devletleri İstanbul Hükûmetine yaptıkları baskılarla kadro fazlası erleri terhis ettirmişler; kadro fazlası kabul ettikleri her türlü cephaneyi, kontrolleri altında bulunan İstanbul, Gelibolu ve İzmit bölgelerinde toplatmış, toplatamadıkları silahların hayati önemdeki parçalarını da işgal bölgelerinde kurdukları depolara taşıtmış, bir kısım silah ve cephaneyi yok etmişlerdir.

³⁵ a.g.e.; s.10.

³⁶ a.g.e.; s.28.

³⁷ a.g.e.; s.24.

³⁸ Gunaris (Dimitrios) (Patros 1867- Atina 1922): Yunan Siyaset adamı, 1915'te Venizeleos'un istifasından sonra başbakan seçildi. 1922'de Yunan ordusunun Anadolu'daki hezimetinden sorumlu tutuldu. İhtilal Komitesi tarafından idam edildi. Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C.VIII., s.195.

³⁹ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.25-28.

Böylelikle Mondros Mütarekesi'ndeki boşluklarını kullanan İtilaf devletleri, Türk ordusunun %75'lik gücünü yok ederek, Türk ordusunu harp gücünden büyük ölçüde yoksun bırakmıştır.

Yiyecek, Silah, Cephane İkmali

Millî Müdafaa Vekâleti (Millî Savunma Bakanlığı), 28 Temmuz 1921 tarihli bir emirle, Kütahya - Eskişehir Muharebesi'nde yıpranmış olan Batı Cephesi birliklerinin ihtiyacı olan yiyecek, silah ve cephanenin, en kısa sürede cepheye yetiştirilmesi için, Sevkiyat ve Nakliyat İşleri ile uğraşan genel müdürlüğü ve menzil teşkilatını görevlendirmiştir.⁴⁰

Bu hizmetler için, Konya Menzil Müfettişliğinden başka birinci kademe olarak Çorum, Yozgat, Kırşehir; ikinci kademe olarak da Sivas, Kayseri Menzil Müfettişlikleri ve Askerlik Daire Başkanlıklarına ek görev verilmişti.

1-3 Ağustos 1921 tarihleri arasında Millî Savunma Bakanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığının emirleri ile merkezi Ankara'da olmak üzere Ankara Menzil Müfettişliği ve buna bağlı olarak Polatlı ve Beypazarı'nda birer menzil hat komutanlığı ve bunlara bağlı olarak da Sincanköy, Malıköy, Haymana, Kerim, Polatlı, Babayakup, Alaşlı, Yenimehmetli, İnlerkatrancı, Kalecik, Çobanözü Nokta Komutanlıkları kuruldu.⁴¹ Ankara Menzil Müfettişliğine Kurmay Yarbay Sadullah⁴² tayin edildi.

Konya Menzil Müfettişliği 10 Mayıs 1921'de Batı Cephesi Komutanlığı emrine verilmişti. İlk kuruluşundan beri Batı Cephesi emrinde çalışan Batı Anadolu Menzil Müfettişliğine Kurmay Albay Kazım⁴³ 10 Mayıs 1921'de müfettiş olarak tayin edilmiş ve Müfettişlik

⁴⁰ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923); C.VII, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1975, s.334.

⁴¹ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s.468.

⁴² Sadullah Güney (Albay) (1318-Kale-Top.1): 1883 yılında Galata'da doğdu. 5 Kasım 1905'te Harp Akademisinden mezun oldu. 2 Ağustos 1921'de Batı Cephesi'ne bağlı Ankara'da teşkil edilen Menzil Müfettişliğine atandı... Bk. Necati Ökse, Nusret Baycan, Salih Sakaryalı; Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989, s.202-203.

⁴³ Mehmet Kazım Dirik (Korgeneral) (1315-P.87): 1881'de Manastır'da doğdu. 29 Eylül 1912'de Harp Akademisinden mezun oldu. 4 Mayıs 1921'de Batı Cephesi Komutanlığı emrine verildi. Batı Anadolu Menzil Müfettişliğine atandı. 15 Haziran 1921'de kendisine Kolordu Komutanı yetkisi verildi... Bk. a.g.e.; s.127-128-129.

18 Mayıs 1921'de Konya'ya alınmıştı. Müfettişliğin ilk görevi, batı Cephesi birliklerine tahsis edilen ihtiyaç maddelerinin alınması, birliklerin bütün işe maddelerinin temin ve tedariki ve bu maddelerin birlikler bölgesine taşınması idi.⁴⁴

100.000 insan ve 25.000 hayvanın işesi için Menzil Müfettişliklerinde sevk ambarları kurulmasına başlanmış, askerlik şubelerinin bulunduğu yerlerde toplanan işe maddeleri için ambarlar kurulmuştu.

Menzil Bölge Müfettişliklerinin görevleri; teşkilatındaki menzil hat komutanlıklarının faaliyetlerini ve malzeme nakliyatını koordine etmek ve karargâh faaliyetlerini yerine getirmektir.

Menzil Hat Komutanlıklarının görevleri ise kendi bölgeleri içerisinde yapılacak nakliyat ve sevkiyatı sağlamak ve çabuklaştırmak, bölgelerinden gelip geçecek her türlü birlik ve perakende erleri, yedirmek ve barındırmak, bölgesi içindeki yolları kendi imkânları ile tamir etmek, kendi bölgelerindeki yollar üzerinde asayiş, muhabere ve ulaştırma işlerini düzenlemektir.

Böylece menziller, hem işe maddelerinin temini hem de Elcezire, Erzurum, Samsun, İnebolu, Adana gibi uzak bölgelerden gelen silah ve mühimmatı, bölgelerindeki Silah ve Cephane depolarında toplayarak, Ankara yönüne, Millî Savunma Bakanlığı emrine ve Ankara'dan da Polatlı'ya Batı Cephesi'ne gönderdiler.⁴⁵

Subay İkmali

Düşman taarruzunun ilk günlerinde piyade taburlarının subay kaybı ağır olmuş, muharebenin üçüncü günü kimi taburlarda iki subay kalmıştı. Bu nedenle hafif yaralı subayların yaraları sarıldıktan hemen sonra birliklerine geri gönderiliyordu.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde olağanüstü subay kaybı nedeniyle, Millî Müdafaa Vekâleti, harekete geçerek İstanbul'dan subay ikmali yapılmasını sağlamıştır.⁴⁶ (Bk. Tablo-1)

⁴⁴ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, s.469.

⁴⁵ a.g.e.; s.3.

⁴⁶ Lütfü Güvenç; Kültür Gezisi Sakarya Meydan Muharebesi Broşürü, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1979, s.2-3. Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler...;s.6.

	Subay	Askerî Memur	Sanatkâr
Ağustos 1921	628	66	26
Eylül 1921	456	54	8
TOPLAM	1084	120	34

Er İkmali

Kütahya - Eskişehir Muharebesi sonunda Batı Cephesi birliklerinin kadroları bir hayli azalmış bulunuyordu. 5 Ağustos 1921 gününe kadar 11.350, Ağustos 1921'de 22.000; Eylül 1921'de 25.000, toplam 47.000 er sevk komisyonu tarafından Batı Cephesi emrine gönderildi.⁴⁷

Su İkmali

Sakarya Muharebe bölgesinde su kaynakları çok az olduğundan, su ikmali çok önemli bir sorundu. Batı Cephesi birlikleri su ihtiyacını kendileri çözmek durumunda kalıyordu. Birliklerin uzak bölgelerden su ikmali için büyük fıçı, bidon, tank gibi araç ve gereçleri yoktu. Bütün iş bölük saka fiçilerinin hizmetine kalıyordu.⁴⁸

Başkomutanlık 15 Ağustos 1921'de yayımladığı bir emirle, Ankara'da ne kadar fıçı, gaz tenekesi, kırba vs. varsa toplanarak Polatlı'ya Batı Cephesi Komutanlığı emrine gönderilmesini istedi. Bu arada Millî Müdafaa Vekâleti, özel taşıma tertibatlı 38 eşekten kurulu bir su taşıma kolunu, trenle Polatlı'ya, Batı Cephesi Komutanlığına gönderdi.⁴⁹

İkinci Sınıf Levazım Malları İkmali

Ordunun giyecek ihtiyacını karşılayabilmek için, Millî Müdafaa Vekâleti, Mart 1921'de Maraş yapım evi, Nisan 1921'de Kayseri Mensucat Fabrikası, 1 Ağustos 1921'de Bolu ve Kastamonu yapım evlerini açtı. Bundan başka Ankara'da sanayi takımları ile tabakhane açıldı.⁵⁰

⁴⁷ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler...; s.357. Güvenç; s.7.

⁴⁸ Güvenç; s.7.

⁴⁹ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler ...; s.374. Güvenç; s.7.

⁵⁰ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler ...; s.373. Güvenç; s.8.

Batı Cephesi birliklerinde erlerin kıyafetleri birbirine benzemiyordu. Komutanlar erlerine, benzer kıyafet giydirebilmek için çok çaba harcıyorlardı. İstanbul ve Batı Anadolu işgal altında bulunduğundan, buralardaki olanaklardan da faydalanılamıyordu. Komutanlar yokluk içinde bir askerî kıyafete uyacak ne bulurlarsa alıp erlere giydireyorlardı.⁵¹

Erlerin kıyafetlerinde tek benzerlik, millî ordu başlığıydı. Bulunabilirse başlığın ön tarafına kırmızı çuhadan veya kumaştan bir ay yıldız konuluyordu.

Cephede giyilen ayakkabı, yemeni veya çarıktı. Potin hemen hiç yoktu. Potin ve deri fabrikası İstanbul'daydı. Anadolu'da yemeni veya çarik hazırlayacak imalathane yoktu. Çarıklar genellikle, birliklere verilen büyükbaş hayvanların derilerinden yapılıyordu. Bu derilerin şap yokluğundan tuzlanarak hazırlanması nedeniyle bu çarıklar, ancak iki hafta dayanıyordu.⁵²

15 nci Tümenin Çal Dağı muharebelerinde arazinin taşlık olması nedeniyle potin veya çizmeleri delindiğinden, subaylar pençe kısımlarına bez veya mendil bağlamak zorunda kalmışlardı.

Subayların kıyafetleri de erlerinkinden çok farklı değildi. Birinci Dünya Harbi'nden kalma haki veya boz renk kumaştan yapılmış elbise, astragan deri veya kumaş kalpak ya da millî ordu başlığı; ayakkabı olarak çizme, getir, dolak potin, nadir olarak da yemeni veya çarik giyiyorlardı.⁵³

Tabanca, dürbün, harita çantası, manevra kemeri çok zor bulunuyordu. Daha önceki savaşımlara katılmış subayların portatif karyolaları vardı. Karyolası bulunmayan subaylar için Amerikan bezinden boş bir yatak kılıfının içine kuru ot doldurularak ihtiyaçları giderilmeye çalışılıyordu.

Bu yokluk ve araçsızlık içindeki Anadolu'da 30 gün gibi kısa bir süre içinde neredeyse yoktan ve yeniden bir Türk ordusu yaratılmış ve ondan sonra da geceli gündüzlü 22 gün süren zorlu bir savaşa dayanılabilişti. (Resim-4)

⁵¹ Güvenç; s.8.

⁵² a.g.e.; s.8.

⁵³ a.g.e.; s.9.



Resim-4: Cepheye mermi taşıyan Türk kadınları

Havacılık Faaliyetleri

Osmanlı döneminde hem istasyon hem de okul olarak kullanılmış olan Yeşilköy Tayyare İstasyonu, Mondros Ateşkes Anlaşması'na dayanarak İngiliz ve Fransız birlikleri tarafından işgal edilmiş; buradaki uçak ve malzemeler ise Maltepe'ye nakledilerek, İdeal Tepe civarındaki düzlük sahaya ve depolara yerleştirilmişti.⁵⁴ (Resim-5)

⁵⁴ Yeşilköy Tayyare İstasyonu'nda bulunan 21 av ve 14 keşif uçağı ve pek çok uçak malzemesi Maltepe'ye nakil olunmuştur. ATASE Bşk. Arşivi; K. 1461, D.1; F.2-9, K.215, Gömlek:8.



Resim - 5: Yunanlardan ganimet olarak ele geçirilen “İsmet” uçağı

Buradaki uçaklardan üç tanesi Anadolu'ya geçirilmek üzere seçilmiş fakat 7 Haziran 1920 gecesi düzenlenen kaçış faaliyetindeki yetersiz hazırlık, plansızlık ve hatalı kararlar nedeniyle ancak bir uçak geçirilmiştir.⁵⁵

Bu olay üzerine 17 Haziran 1920 tarihinde meydan İngilizler tarafından yakılıp yıkılmış, hangarlar, uçaklar ve teçhizat parçalanmıştır.⁵⁶

İzmir'de bulunan Gaziemir Hava Birliğinin personelinin bir kısmı esir edilmiş ve dört adet uçak ile malzeme ve teçhizat sağlam olarak Yunan kuvvetlerinin eline geçmiştir.⁵⁷

⁵⁵ ATASE Bşk. Arşivi; K.2684, D.145, F. 31-1, K.1461, D.1, F.2-9.

⁵⁶ İrfan Sarp; Türk Hava Kuvvetleri'nin Doğuş Yılları, Ankara, 1986, s.104.

⁵⁷ İzmir'deki tayyare istasyonuna bağlı birliklerin Konya'ya nakledilmesi için 7 Haziran 1919 tarihinde Genelkurmay Başkanlığından emir verilmiştir. ATASE Bşk. Arşivi; K.1461, D.1, F. 2-9, Kutu: 40, G.101.

1921 yılının Mayıs ayında Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü Eskişehir'den mevcut tesisleri ile birlikte (uçak fabrikası ve malzeme deposu) trenle Polatlı'ya nakledilmiştir. Kütahya - Eskişehir Muharebelerinden sonra Polatlı'daki Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü ile tayyare tamir fabrikası ve deposu emir gereğince ağustosun ilk haftasında tren ile Ankara'ya nakledilmiştir.⁵⁸

22 Temmuz 1921'de Hava Kuvvetleri, 2 nci Bölük ile birlikte Polatlı'ya intikal etti. 4 Ağustos 1921'de Hava Kuvvetleri 2 nci Bölükten ayrılarak Ankara'ya yerleşti. 12 Ağustos 1921'de Mürettep Hava Bölüğü Polatlı'dan Malıköy'e çekildi. Cephe Bölüğünü teşkil eden 1 nci Bölüğün ağırlıkları ve fazla personeli Ankara'ya gönderildi. Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsünün bulunduğu alana yerleşti. Bölük yeni meydana Fiat tipi Erzurumlu Nafiz 1 (Resim-6) ve iki keşif ve Albatros D-III av uçağı ile göreve başladı. Keşif uçaklarına fotoğraf makinesi monte edildi.⁵⁹

Böylece Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Malıköy'e gelen Cephe Uçak Bölüğünün bir adet Alman yapımı Albatros D-III av uçağı, Erzurumlu Nafiz Bey'in bağışladığı, Fiat tipi iki adet keşif uçağı olmak üzere üç uçaktan oluşuyordu. Ancak Erzurumlu Nafiz 1 ve 2 uçakları savaşın ilk günlerinde düşmesiyle elden çıkmıştır. Bununla birlikte Yunanlardan ganimet olarak elde edilen ve 24 Ağustos 1921'de Bölük karargâhına getirilen İngiliz yapımı De Havilland D.H 9 keşif/bombardıman uçağına "İsmet" adı verilmiştir.

Sakarya savaşlarına katılan iki Türk uçağı 18 günde 40 sorti yapmıştır. Uçakların bakımı gece fener ve çıra ışığı altında yapılmış, uçaklar uçuşa hazır hâle getirilmiştir.⁶⁰ (Ek-1)

⁵⁸ Türk Havacılık Tarihi 1912-1923; C.2, Kitap 2, Uçuş Okulları Basımevi, Eskişehir 1950, s.76.

⁵⁹ Erzurumlu Nafiz 1 ve 2 uçaklarını yurtsever bir vatandaş olan Erzurumlu tüccar Nafiz Bey kendi imkânlarıyla İtalyanlardan satın almıştır. Hulusi Kaymaklı; Hava Korgeneral, Havacılık Tarihinde Türkler 2 (1918 Yılından 1939 Yılına Kadar), 1997, s.71.

⁶⁰ a.g.e.; s.74.



Resim-6: Erzurumlu Nafiz-1

Kara, Deniz ve Demir Yolları

O dönemde yollar 7, 5,5 ve 4,5 m'lik şoselerden oluşuyordu. Bu yolların büyük bölümü onarıma muhtaç toprak yoldu.

Tekâlifi Milliye Emirleri'ne göre halk kendi elindeki taşıma araçları ile ayda bir defaya mahsus 100 km'lik mesafeye askerî malzeme taşımak zorundaydı (5 numaralı emir). (Resim-7)



Resim-7: Asker ve malzeme sevkıyatı

Halkın elindeki taşıt araçları ve taşıt hayvanlarının bedeli sonradan ödenmek üzere yüzde yirmisine el konulmuştur (10 numaralı emir). (Resim-8)



Resim - 8: Cepheye malzeme taşıyan Türk kadınlar

İtilaf kuvvetlerinin her taraftan Anadolu'yu işgale başladığı bu kötü koşullarda küçük de olsa İnebolu İskelesi, malzeme boşaltmak ve depolamak açısından Ankara için büyük önem taşıyordu.

Kurtuluş Savaşı sırasında lojistik destek hareketlerinde en çok rol oynayan bölge, hiç şüphesiz İnebolu ve Kastamonu yöresidir.⁶¹

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında büyük rolü olan İnebolu - Ankara hattı harbin sonuna kadar tek yol olarak görevini yapmaya devam etmiştir. (Resim-9)



Resim-9: İnebolu kayıkçıları

İnebolu açıklarına gelen motor, gemi veya vapurlardaki malzeme, gece gizlice kayıklara yüklenir, kürekçiler kıyıya getirir ve baştankara⁶² ederlerdi. Bu İnebolu kayıkçı loncasının geceli gündüzlü yaptığı fedakârlıklar şükranla anılmaya değerdir.

⁶¹ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler ...; s.131.

⁶² Tekneyi bir sahile veya kumsala baş taraftan oturtmak veya yanaştırmak.

Kara bölümüne gelince, kayıklardan alınan malzemeler, İnebolu halkı tarafından, şehrin muhtelif yerlerinde tesis edilmiş, ambar ve depolara aktarılmaktaydı.⁶³

Savaş sırasında demir yollarının %95'i İtilaf kuvvetlerinin kontrolündeydi. Türklerin elinde kalan Ankara - Polatlı demir yolu Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlandırılmasında başlı başına kurtarıcı bir rol oynamıştı.

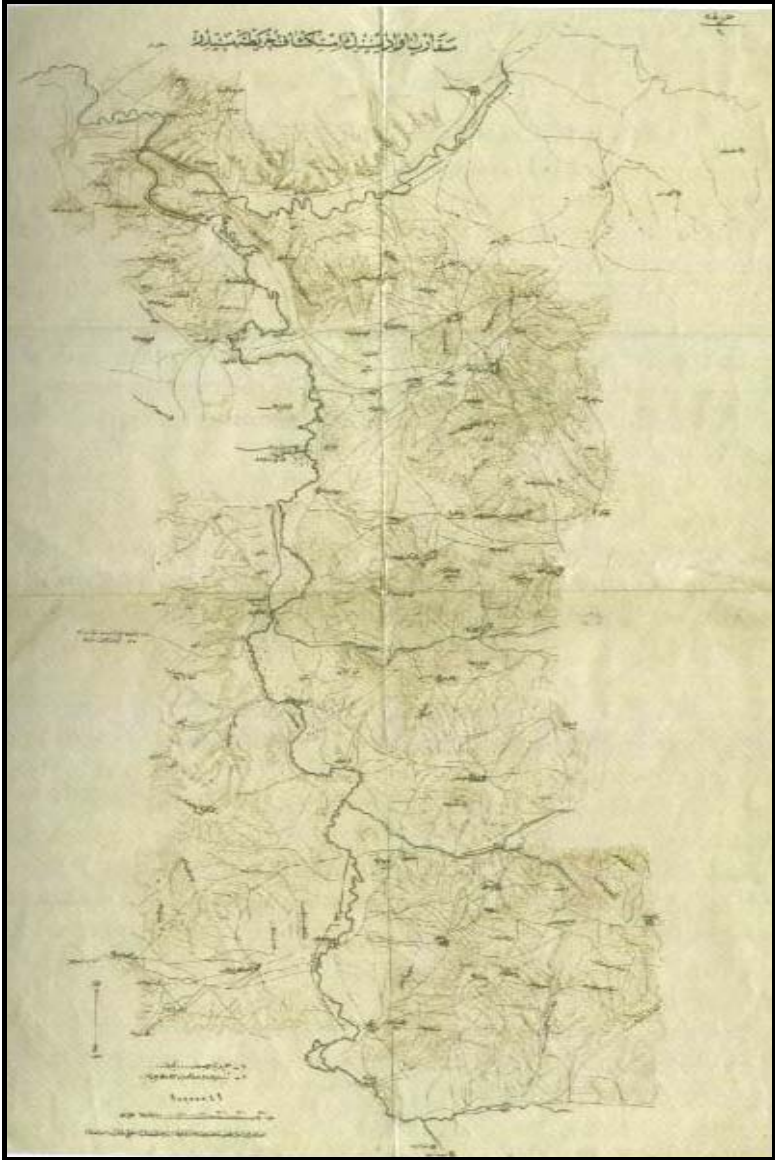
1/100.000 Ölçekli Sakarya Haritası'nın Ortaya Çıkışı

Elde bulunan 1/400.000 ölçekli harita arazinin gerçek durumuna uymadığından kıtaların verdikleri raporlar yüksek komuta heyetlerini tereddüde düşürüyordu.

Bu yüzden bölgenin 1/100.000 ölçekli haritasının acil olarak yapılması için Ankara'dan sekiz subaydan oluşan bir harita postası bölgeye gönderilmiştir. Mustafa Kemal, bu haritaya çok önem vermiş, haritanın çizim ve çoğaltılması için kendi özel vagonunu topoğraf ekibine tahsis etmiştir. Gerek Kurtuluş Savaşı ve gerekse haritacılık tarihimizde özel bir yeri olan bu çalışma, gün doğumundan gün batımına kadar süren arazi çalışması, geceleri de mum ışığı altında bu arazi çalışmalarının tersimi ve birleştirilmesi şeklinde 20 gün sürmüş ve biten harita savaşın devam ettiği günlerde cepheye yetiştirilmiştir.⁶⁴ (Harita-2)

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bk. Nurettin Peker; İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı, İstanbul, Gün Basımevi, 1955, s.364-379.

⁶⁴ <http://www.hgk.tsk.muze/tarihiharita.asp>.



Harita - 2: 1/100.000 ölçekli Sakarya haritası

b. Yunan Ordusu

Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar Yunanların Anadolu'daki hareket ve ikmal üsleri İzmir'di. Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Yunan ordusunun sıklet merkezi Eskişehir bölgesine intikal edince ikmal üssü de İzmir'den Mudanya'ya nakledilmişti.

Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nin ardından Türk ordusu Sakarya Nehri gerisine çekilirken Eskişehir - Afyon demir yolunun mühim bir kısmını tahrip ettiğinden bu hattın tamir ve yeniden işletmeye açılması oldukça uzun bir zamana ihtiyaç gösterecekti. İzmir'den Afyon'a kadar olan demir yolu kısmından yararlanmaları mümkünse de Afyon'dan sonra Emirdağ veya Seyitgazi üzerinden kara menzilleri tesisi oldukça güç bir işti. Bundan başka ordu ilerledikçe bu menzil hatları tehlikeye düşebilirdi.

İşte bunun içindir ki, Yunanlar, Mudanya ve Gemlik'ten Karaköy'e kadar çok mükemmel olan şoselerden ve kamyonlardan yararlanmak suretiyle daha emin bir kara menzili tesisini uygun buldular. Bu maksatla Mudanya - Bursa hattı Kestel civarına kadar uzatıldı. Eskişehir baş menzil noktası vazifesini gördü ve Karaköy'le, Eskişehir arasındaki demir yolundan da yararlanıldı.

Daha sonraları Eskişehir'le Beylikköprü arasındaki demir yolu kısmı Beylikahır'a ve ardından Sazılar'a kadar tamir edilerek işletildi. Yunanlar bu tamir ve işletme işlerinde daha çok vaktiyle Türk demir yollarında çalışmış ve yetişmiş yerli Rum mühendis, ustabaşı ve ateşçilerinden büyük yardımlar görmüşlerdi.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin devamı sırasında Beylikahır bir sevk istasyonu olarak kullanılmıştı. Yunan ordusunun ikmal ve nakliye işleri genel olarak kamyonlarla yapılıyordu. Görülüyor ki, Sakarya Meydan Muharebesi esnasında Yunan ordusunun geri ve menzil işleri de oldukça mükemmeldi.

2. Kuruluş ve Konuşlar

a. Türk Ordusu

Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nden sonra insan gücünün 1/2'sini, silah gücünün de 1/10'unu kaybetmiş olan Batı Cephesi Komutanlığı, birliklerine 18 Temmuz 1921 tarihinde verdiği bir emirle ordunun Sakarya gerisine çekilmesini emretmişti. Bu çekilme 25 Temmuz 1915'e kadar tamamlandı.⁶⁵

Ağustos ortalarına doğru yapılan yeni düzenlemeyle Türk ordusunun konusu ve kuruluş durumu şöyledir.⁶⁶

Başkomutan, Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK); Genelkurmay Başkanı, Orgeneral Fevzi (Mareşal Çakmak) Başkomutanlık karargâhı Ankara'dır.

Batı Cephesi Komutanlığı, Yunan taarruzuna karşı, kuvvetlerini Sakarya Nehri doğusunda yedi grup (kolordu karşılığı) hâlinde mevzilendirmiş ve düzenlemiştir. Komutanı Tümgeneral İsmet (Orgeneral İnönü)'tir ve karargâh merkezi Ankara-Polatlı arasında Alagöz çevresinde bulunmaktadır .

I nci Grup; Komutanı Albay İzzettin (Org. Çalışlar)⁶⁷ 1 nci Piyade Tümeni, 1 nci Süvari Tümeni ve grup bağlı birlikleriyle Mihalicçık bölgesinde,

II nci Grup; Komutanı Albay Selahattin (Tümg. Adil)⁶⁸ birlikleri, 5 nci, 6 ncı, 9 ncu Piyade Tümenleri ve Mürettep Tümen ile grup bağlı birlikleri, karargâhı Akşehir'de,

⁶⁵ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.47.

⁶⁶ İbrahim Aruç; Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1985, s.71-72. Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât; s.47-55.

⁶⁷ İzzettin Çalışlar (Orgeneral) (1319 - Top.2): 1882 yılında Yanya'da doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. 1 Temmuz 1920'de Millî Mücadele'ye katıldı. 24 Temmuz 1920'de 20 nci Kolordu Komutan Vekili daha sonra 23 ncü Tümen Komutanı oldu. 23 Eylül 1920'de 61 nci Tümen Komutanı, 4 Mayıs 1921'de I nci Grup Komutanı oldu... Bk. Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri; s.220-222.

⁶⁸ Mehmet Selahattin Adil (Tümgeneral) (1315 - b. Top.2): 1882 yılında İstanbul'da doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. 15 Haziran 1920'de İstiklal Savaşı'na katıldı. 27 Haziran 1920'de Adana Cephesi Komutanı, daha sonra 2 nci Grup Komutanı oldu... Bk. KKK Emeklilik Şubesi Arşivi; Şahsi Dosyası.

III ncü Grup; Komutanı Kur. Alb. Mehmet Arif,⁶⁹ Birlikleri 3 ncü Kafkas Tümeni, 24 ncü Tümen, 41 nci Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Basriköy'de,

IV ncü Grup; Komutanı Alb. Kemalettin Sami (Korg. Gökçe)⁷⁰ Birlikleri 5 nci Kafkas Tümeni, 7 nci Tümen, 61 nci Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Şeyhalı'de,

V nci Grup; Komutanı Alb. Fahrettin (Org. Altay)⁷¹ Birlikleri 2 nci, 14 ncü Süvari Tümenleri ile 4 ncü Süvari Tugayı ve bağlı birlikleri, karargâhı Emirdağ'da,

XII nci Grup; Komutanı Alb. Halit (Tümg. Karsıalan)⁷² Birlikleri 8 nci, 11 nci, 57 nci Piyade Tümenleri ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Yenimehmetli'de,

İhtiyat Grubu; Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa (Tümg. Met)⁷³ Birlikleri 4 ncü, 23 ncü Piyade Tümenleri, karargâhı Zir (Yenikent)'dedir. (Resim-10)

Bu yedi gruptan başka Garp Cephesi Komutanlığı emrinde 15 nci Tümen (Haymana) ile 3 ncü Süvari Tümeni (Ayaş) mevcuttu.

⁶⁹ Mehmet Arif (Kurmaya Albay) (1317– P.17): 1883 yılında Adana'da doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda görev aldı. 4 Mayıs 1921 tarihinde III ncü Grup Komutanlığına atandı. Sakarya Muharebesi'nden önce 14 Ağustos 1921'de Başkomutanlık Kaleminde görevlendirildi. Bk. Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri; s.163-164.

⁷⁰ Kemalettin Sami (Gökçen) (Korgeneral) (1321 - İ.1): 1884 yılında Sinop'ta doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. 22 Kasım 1920'de İstiklal Savaşı'na katılarak Ankara Komutanlığı görevine getirildi. 18 Aralık 1920 tarihinde bu göreve ek olarak 1 nci Tümen Komutanlığı görevini üstlendi. 4 Mayıs 1921'de IV ncü Grup Komutanı, 13 Eylül 1921'de IV ncü Kolordu Komutanı oldu... Bk. a.g.e.; s.245-247.

⁷¹ Fahrettin (Altay) (Orgeneral) (1315 - P.1): 1880 yılında Işkodra'da doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Temmuz 1921'de 5 nci Süvari Grup Komutanı oldu. Bk. KKK Emeklilik Şubesi Arşivi; Şahsi Dosyası.

⁷² Halit (Karsıalan) (Tümgeneral) (1319 - P.257): 1883 yılında İstanbul'da doğdu. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. İstiklal Savaşı'nda 27 Kasım 1919'da 15 nci Kolordu Kafkas Tümen Komutanı olarak görevlendirildi. 21 Ocak 1921'de Tümen Komutanı yetkisiyle Kocaeli Grup Komutanı, 4 Mayıs 1921 tarihinde XII. Grup Komutanı oldu... Bk. Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri; s.214-215.

⁷³ Yusuf İzzet (Met) (Tümgeneral) (1312 - Sv.6): 1876 yılında Yozgat'ta doğdu. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. İstiklal Savaşı sırasında 2 Temmuz 1920'de Bolu Milletvekili seçildi. 23 Temmuz 1921'de Batı Cephesi'nde İhtiyat Grubu Komutanı, daha sonra 3 ncü Grup Komutanı oldu. Bk. KKK Emeklilik Şubesi Arşivi, Şahsi Dosyası.

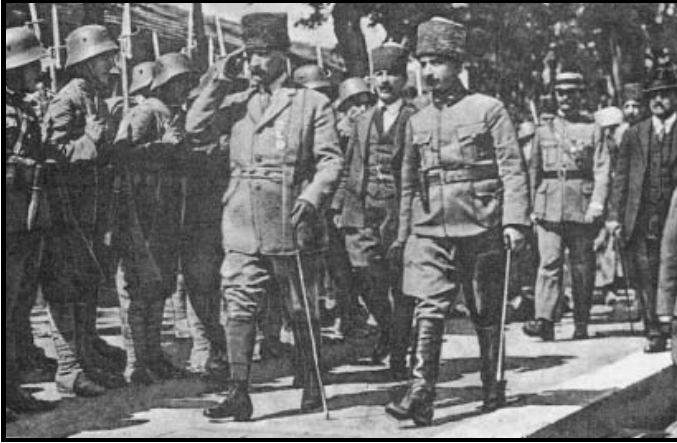
Mürettep Kolorduya bağlı 17 nci Piyade Tümeni ise Batı Cephesi Komutanlığı emrine girmek üzere Geyve'den hareket ettirilmişti.

Buna göre Batı cephesi birlikleri I nci ve V nci Gruplarıyla Dođanođlu - Beylikahır - Kaymaz - Mahmudiye - Çifteler-Hüsrevpaşa hanı genel hattında örtme görevinde, II nci Grup (5 nci Tümen hariç) Afyon - Sandıklı - Dinar hattında, diğer gruplar Sakarya Nehri doğusunda savunma mevzilerinde bulunuyordu.

Üzücü Bir Kaza

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 12 Ağustos 1921 tarihinde cephe durumunu yakından görmek, sevk ve idarede daha etkili olmak amacıyla Ankara'dan Polatlı'ya hareket etmişti.

Mustafa Kemal Paşa cepheye varınca, savunma mevzisinin iyice görüldüğü Polatlı güneyindeki Karadağ'a çıkmış, arazi ve mevzi durumunu görüp inceledikten sonra geri dönmek üzere atına bindiği sırada atın ürkmesi nedeniyle düşerek bir kaburga kemiği kırmıştı. Mustafa Kemal Paşa tedavi edilmek için Ankara'ya gitmek zorunda kalmışsa da pek kısa bir süre sonra (17 Ağustosta) geri dönmüştü.⁷⁴



Resim-10: Mustafa Kemal ve İsmet Paşa Tören Birliğini selamlarken (1921)

⁷⁴ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1972, s.198. Celal Erikan; Komutan Atatürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1972, s.715-716.

3 - 23 Ağustos 1921'de Batı Cephesi Komutanlığının genel kuvveti (Ek - 2) ve (Ek - 3)'te gösterildiği gibidir.⁷⁵

b. Yunan Ordusu

Yunan Kara Kuvvetleri 16 tûmenden oluşan beş kolordu ve bir süvari tugayından kurulmuş bulunuyordu. Bunlardan iki kolordu (beş tûmen) Rumeli ve Yunanistan'da, üç kolordu (11 tûmen ve bir süvari tugayı) Anadolu'da bulunmaktaydı.⁷⁶ Yunan ordusunun konusu ve kuruluşu şöyleydi:⁷⁷

Başkomutan; Kral Konstantin, Genelkurmay Başkanı; Korgeneral Victor Dusmanis, Başkomutanlık karargâhı ve bağlı birlikleri İzmir ve civarındadır. Küçük Asya Ordusu; Korgeneral Papulas'ın⁷⁸ emrinde ve karargâhı Eskişehir'de,

1 nci Kolordu; 1 nci, 2 nci, 12 nci Tûmenlerle, kolordu bağlı birlikleri karargâhı Eskişehir'de,

2 nci Kolordu; 5 nci, 9 ncu, 13 ncü Tûmenlerle kolordu bağlı birlikleri, karargâhı Seyitgazi'de,

3 ncü Kolordu; 3 ncü, 7 nci, 10 ncu Tûmenlerle kolordu bağlı birlikleri, karargâhı Eskişehir'dedir.

Güney Tûmenler Grubu; 4 ncü ve 9 ncu Tûmenler, Afyon ve İscehisar dolaylarındadır. Ancak geçici olarak kurulmuş ve sonradan kaldırılmıştır.

Yunan ordusunun Sakarya Meydan Muharebesi'nden önceki günlerde Anadolu'daki kuvveti (Ek-3)'te gösterildiği gibidir.⁷⁹

⁷⁵ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, 1973, s.4.

⁷⁶ Artuç; s.32.

⁷⁷ a.g.e.; s.61. Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.66-67.

⁷⁸ General Papulas (Anastasios), Yunan generali (1857-7935): 1897 yılında Türk-Yunan Savaşı'nda görev aldı. Balkan Savaşları'nda general, sonra Epir'de 5 nci Tûmen Komutanı oldu. Daha sonra Anadolu Savaşı'na katıldı. 1922'de bu görevden alındı. Bk. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi; C.18, s.9154.

⁷⁹ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, 1973, s.4.

HAREKÂT PLANLARI

1. Türk Harekât Planı

Sakarya doğusuna çekilmiş olan Türk ordusunun bu hatta çekilmeden önce hazırlanmış bir harekât planı yoktu. Başlangıçta Sakarya mevzisi ivedilikle işgal edilmiş ve eldeki pek az imkânlarla göre tahkim edilmeye çalışılmıştı.⁸⁰

15 Ağustos 1921 tarihinde Batı Cephesi Komutanı ve kolordu komutanları arasında durum tartışılarak sonuç Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK)'e sunulmuş ve böylece bir harekât planı hazırlanmıştı.

Yunanların asıl kuvvetiyle Sakarya mevzisinin güney kanadına taarruz etmesi ihtimali oldukça kuvvetliydi. Buna göre savunma planının ana fikri şöyle saptanmıştı:

"Batı Cephesi'ni teşkil eden kuvvetler ile Ankara Çayı-Ilıcaözü (Göksu) arasındaki hatta Sakarya Nehri boyunca batıdan gelecek Yunanlara karşı savunma tertibi almak. Bu savunma hattının gerisinde herhangi bir kanadın kuşatılma ihtimaline karşı kuvvetli ihtiyatlar bulundurmak suretiyle, düşmanın taarruz azim ve iradesi kırılıncaya kadar bu hatta savunmaya devam etmek." (Kroki-2)

Bu anafikir doğrultusunda Yunan kuvvetlerini karşılamaya hazırlanan Türk ordusu, tertiplenmesini yaklaşık olarak 100 km'ye varan cephe genişliği ve 25 km'ye yakın bir derinlik içinde, arazinin önemli noktalarına yerleşerek ve Sakarya'yı bir engel olarak önüne alarak, oynak savunma esaslarına göre hazırlamıştı. Bu savaşa kadar savunmalar; orduların bir hat üzerinde yerleştirilmesi, bu hatta başarılı olunamazsa geride başka bir hatta çekilmesi biçiminde cereyan etmişti. Ancak Mustafa Kemal (ATATÜRK) 26 Ağustos günü "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır." emrini vermiştir. Böylece hat taktiği bırakılarak çekilme olsa bile birliklerin tutunabildikleri ilk yerde savunmaya devam etmeleri sağlanmıştır.⁸¹

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk savunma sistemi, başlıca iki temel prensibe dayanıyordu.⁸²

⁸⁰ a.g.e.; 1995, s.79-81. Ayrıntılı bilgi için bk. Hulusi Baykoç; İstiklal Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Askerî Matbaa, İstanbul, 1 Eylül 1944, s.33-34.

⁸¹ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.68. Artuç; s.96.

⁸² Güvenç; s.1-2.

1. Seçilen mevzide savunma için tertiplenme (düşman etkisi dışında yerleşme - birliklerin mevzide tertiplenmesi - tahkimat ateş planları)

2. Düşman taarruzunda, mevzinin savunulmasında birliklerin sevk ve idaresi:

-Direnme

-Gerektiğinde karşı taarruzlar için ihtiyatların barınma bölgelerinde sağa, sola kaydırılmaları,

-Gerektiğinde koltuk kırarak, düşmanı yıpratıcı mevzi çekilme ve direnmeler.

-Mevzi çekilmelerde, çekilen birliklerin, komşu yan ateşleri ile desteklenmesi, savunma sevk ve idaresinin temelini teşkil ediyordu.

2. Yunan Harekât Planı

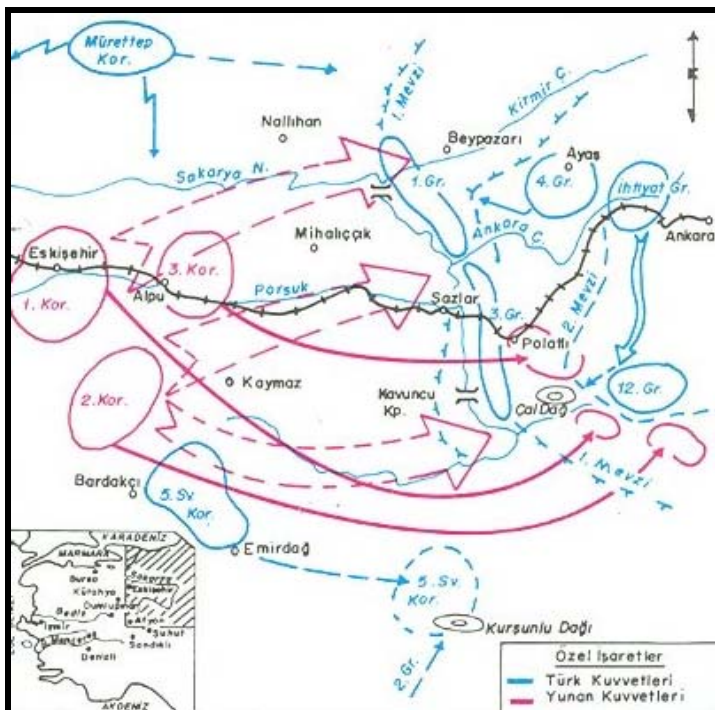
Kütahya - Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Yunan ordusunun hemen takibe geçmesi gerekirken her nedense bunu yapmayarak, Eskişehir - Seyitgazi mıntıkalarında üç haftalık bir duraklama ve tereddüt devresi geçirmişti.⁸³

Yunan ordusundaki bu tereddüdü gidermek ve girilecek hareketler için esaslı bir karar vermek maksadıyla 28 Temmuz 1921'de ⁸⁴Kütahya'da Yunan Kralının başkanlığında bir harp meclisi kurulmuştu.⁸⁵

⁸³ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.26.

⁸⁴ Artuç; s.55. Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.26-27.

⁸⁵ Bu meclisin belirlediği taarruz planı hakkında Küçük Asya Yunan Ordusu İkinci Başkanı General İstratikos bu konudaki "Sakarya Muharebatı" adlı eserinde özetle şunları kaydetmektedir: "Sol kanadı Porsuk Suyu boyunca bulunan 3 ncü Kolordu, 10 ncü Tümeni ve 11 nci Tümeden alacağı bir alayla Porsuk Suyu'nun kuzeyinde olan ve Türk sipherlerinin bulunduğu Mihaliç üzerine, 1 nci Kolordu, 3 ncü Kolordunun sağında ve sağ kanadı Sakarya'nın güney kolu boyunca, 2 nci Kolordu da bu suyun güneyinden sol kanadı suyun kıyısı boyunca ilerleyecekti. Süvari Tugayı 2 nci Kolordunun emrinde olarak ordunun sağ kanadına veriliyordu. Diğer taraftan İzcekarahisar bölgesinde bulunan 9 ncü Yunan Tümeni, bağlı bulunduğu 2 nci Kolordunun sağ kanadına katılmak üzere Aziziye (Emirdağ) yolu ile yürümek emrini almıştı. Bu tümenin başlangıçta Bulgan bölgesinde bırakılan dört taburu eksikti. Bu taburlar da tümenlerini izlemek üzere emir almışlardı."



Kroki-2: Türk ve Yunan harekât planı (9 Ağustos 1921)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN SAFHALARI

A. BİRİNCİ SAFHA (14-22 AĞUSTOS 1921)

Yunan Ordusunun İleri Harekâtı

Bu safha Yunan ordusunun Sakarya mevzileri ile temas etmek için yaptığı ileri harekât kısmını içermektedir.

Harekâta geçtiği güne kadar Yunan Generali Papulas, Türk ordusunun Sakarya doğusunda mı yoksa batısında mı olduğunu kesinlikle öğrenememişti. O, Türk ordusunu güneyinden kuşatmayı ve Ankara ile olan demir yolu irtibatını kesip kuzey dağlık bölgeye atarak imha etmeyi esas almıştı. Bunun için de öncelikle, Türk ordusunun Sakarya batısında olduğu varsayımına göre, Porsuk Suyu ile iki eşit parçaya bölünen Sakarya torbasından birer kolordu ile yürüyerek Türk ordusunu cephesinden tespit etmeyi ve Sakarya dışından, güneyden ilerleyecek kuvvetli diğer kolordu ile onu kuşatmayı planlamıştı. İlerleme sırasında şayet Türk ordusunun Sakarya doğusunda olduğu anlaşılırsa, bu sefer Porsuk kuzey ve güneyinde yani Sakarya torbası içinde zayıf bir kuvvet bırakacak, diğer iki kolorduyu da güneye geçirerek bütün kuvvetiyle Türk ordusunu yine güneyden kuşatacaktı.⁸⁶

Bu suretle Türklerin kuvvetinin çoğunun bulunduğu ve tahkim ettiği cepheye çatılmamış olacak; üstelik zorlu bir nehir de Türk ordusunun gözetimi ve ateşi altında değil, çok daha uzaklardan rahatlıkla geçilecekti.

Hazırlanan plan gereğince General Polymenakos komutasındaki 3 ncü Kolordu üç tümeniyle (3, 7, 10 ncu Tümenler) Porsuk Vadisi'nden ve kuzeyinden, General Kondilis⁸⁷ komutasındaki 1 nci Kolordu üç tümeniyle (1, 2, 12 nci Tümenler) Porsuk güneyinden, Prens Andre komutasındaki 2 nci Kolordu üç tümeniyle

⁸⁶ Artuç; s.64.

⁸⁷ Georgios Kondhyis (1879-1936): 1917'de albay oldu. Kral Konstantinos'un dönüşünde, 1920'de istifa etti ve İstanbul'a çekildi. Türkler önündeki Yunan bozgunundan sonra hükümdarın, oğlu II. Georgios lehine tahttan feragat etmesi için çalıştı. 1923'te Yunanistan'a döndükten kısa bir süre sonra milletvekili seçildi. Bk. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi; C.13, s.6928.

(5, 9, 13 ncü Tümenler) ve 1 nci Süvari Tugayı ile Sakarya güneyinden önlerindeki zayıf Türk süvari örtme kuvvetlerini atarak 14 Ağustos 1921 sabahı saat 05.00'te ileri harekâta geçti. Papulas yanlarını ve gerisini korumak için Bursa bölgesinde 11 nci Tümeni, Afyon bölgesinde 4 ncü Tümeni, Afyon'dan İzmir'e kadar olan geniş bölgede General Trikopis⁸⁸ emrinde bazı birlikleri bırakmış, bu kuvvetlerin dışındaki bütün gücünü Sakarya cephesine ayırmıştı.⁸⁹

15 Ağustos akşamına kadar Tatarcık - Sarıköy⁹⁰ - Sivrihisar - Çandır⁹¹ - Emirdağ hattına varan Yunan kuvvetleri, bu hatta ciddi bir Türk direnişi ile karşılaşmayacağını tahmin etmişti. Papulas, bu hattı boş bulunca, Türk ordusunun Sakarya doğusunda olduğunu anlamış ve 16 Ağustos akşamı ikinci varsayımına göre hazırlanmış planın uygulanması için emir vermişti.⁹² Yeni düzene göre güneye yönelerek ileri harekâtına devam eden Yunan kuvvetleri 16 Ağustos akşamına kadar Mihaliççik⁹³ - Sivrihisar doğusu Fettahoğlu - Davulga hattına ulaşarak stratejik intikal esnasında sıklet merkezini⁹⁴ belli etmiş oluyorlardı.⁹⁵

Yunan kuvvetleri 18 Ağustos akşamı ileri kısımları ile ancak Çeltik - Hamamkarahisar - Demirci⁹⁶ - İlören⁹⁷ - Akveren-Saray⁹⁸ -

⁸⁸ Nikolaos Trikopis (1868-1959): Türk Kurtuluş Savaşı'nda Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunda general rütbesiyle Kolordu komutanı. Kurtuluş Savaşı'nın bitmesine yakın 22 Ağustos 1922 tarihinde Hacı Anesti'nin yerine Yunan Ordusu Küçük Asya Başkomutanlığına atandı. Başkomutan Meydan Savaşı'ndan sonra İzmir'e doğru geri çekilirken Murat Dağı yakınlarında emrindeki komutan ve askerlerle birlikte Türk kuvvetlerince 2-3 Eylül gecesi esir alındı. Bk. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi; C. 22, s.11703.

⁸⁹ Aykut; s.83-84. Artuç; s.66.

⁹⁰ Eskişehir ilinin Mihaliççik ilçesine bağlı olan Yunusemre bucağıdır.

⁹¹ Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

⁹² Artuç; s.67.

⁹³ Eskişehir iline bağlı ilçe.

⁹⁴ Sıklet merkezi; kesin sonucun alınması için, kesin sonuç yerinde ve zamanında üstün muharebe gücünün toplanmasıdır. Sıklet merkezi, tali görevlere ayrılan kuvvetlerin miktarında önemli bir tasarrufu gösterir. Bk. Hilmi Soyaslan; Askerî Terimler Sözlüğü, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1971, s.676.

⁹⁵ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1972, s.234.

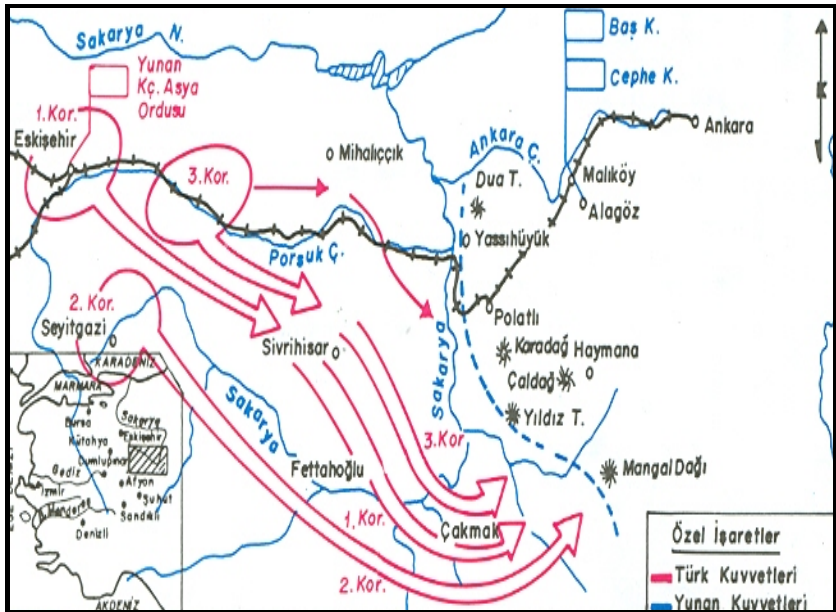
⁹⁶ Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

⁹⁷ Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

⁹⁸ Eskişehir ilinin Mihaliççik ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

Mihalıççık Köprüsü hattına varmış bulunuyorlardı. 18 Ağustosan sonra Sakarya Nehri'ni güneyden geçen Yunanlar, Haymana genel istikametinde kuşatma yapmak amacı ile Sivrihisar'dan itibaren güneye çark etmeye başladı. Bu hareket, Yunan ordularını hedefinden gittikçe uzaklaştırıyor ve güneye kaydıkça Türk kuvvetlerinin hareket ve manevrasına tâbi kalmalarına neden oluyordu.

Yunanlar böylece Sakarya Nehri'nin kuzey - güney doğrultusundaki bölgede zayıf kuvvetler bırakarak güneye doğru hareketine devam etti. 21 Ağustosta Sakarya güney kolu üzerindeki Hacı Hüseyin ve Fettahoğlu köprülerinden Sakarya'yı geçtiler ve Mangal Dağı istikametinde ilerlemeye başladılar. (Kroki-3)



Kroki-3: Yunan ordusunun Sakarya'ya ilerleyişi (14-22 Ağustos 1921)

Böylece Yunan manevra planı tam olarak açıklığa kavuşmuştu. Buna göre, Küçük Asya Ordusu, sekiz tümendenden oluşan üç kolordu ile Türk savunma mevzilerine güney kanattan Haymana - Ankara genel mihverinde bir kuşatma manevrası uygularken, Sakarya güney kolu ile Porsuk arasındaki bölgede tertiplenen takviyeli 7 nci Tümen de Orta Sakarya kesiminde Türk kuvvetlerini tespit edecekti.

Keşif unsurlarından Yunanların biraz önce açıklanan taarruz planlarını uygulayacakları anlaşılınca, Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı, Alagöz⁹⁹ köyüne nakledildi. Bu arada Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa da güney kanat bölgesinde Başkomutanın emirlerine göre harekâtı sevk ve idare etmek üzere görevlendirildi.

23 Ağustos'a gelindiğinde her iki taraf için durum şöyleydi:

a. Türk Ordusunun Düzeni

Sakarya doğusunda Mürettep Grupla XII nci Grup bulunmaktaydı. Başlangıçta burada bulunan I nci Grup Haymana'ya kaydırılmıştı. Sakarya'dan Mangal Dağı'na kadar olan cephe, batıdan itibaren IV, III ve II nci Gruplar tarafından tutulmuştu. Geride dört tümen cephe emrinde ihtiyatta idi. 3 ncü Süvari Tümeni daha doğuda, 5 nci Süvari grubu ise güneyde, düşmanın gerisinde idi. Düşmanın kuzeyde birçok tümen bıraktığı vaktinde öğrenilemediği için, Sakarya boyunca fazla kuvvet bırakılmıştı. Düşman Mangal Dağı'nın daha doğusundan kuşatma yapmaya çalışırsa; Mangal Dağı miğfer yapılarak düşmanın batı yanından taarruz yapılacaktı. Bu karar, cepheyi daha fazla uzatmamak düşüncesiyle alınmıştı. (Resim-11)



Resim-11: Kurtuluş Savaşı'nda Türk süvari birlikleri

⁹⁹ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Temelli bucağına bağlıdır.

b. Yunan Ordusunun Düzeni

Sakarya dirseğinden itibaren Mangal Dağı'na kadar, batıda 3 ncü Kolordu (3 ncü ve 10 ncu Tümenler), doğuda 1 nci Kolordu (2 nci, 12 nci ve 1 nci Tümenler) olmak üzere düzenlenmişti. Bu iki Kolordu 35 km'lik bir cepheden taarruz edecekti. 2 nci Kolordu (13 ncü, 5 nci, ve 9 ncu Tümenler ve Süvari Tugayı) ise Mangal Dağı doğusundan Türk cephesinin doğu yanını kuşatacaktı. Böylece Yunan ordusu cephesini çok genişletmiş ve elinde ihtiyat kuvveti bırakmamıştı.¹⁰⁰

B. İKİNCİ SAFHA (23-30 AĞUSTOS 1921)

Bu safha; Yunan ordusunun Sakarya doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine taarruzu ve güney kanattan kuşatma teşebbüsünü içermektedir.

14 Ağustosta başlayıp 22 Ağustos akşamı sona eren süre içinde ilerleyen Yunan ordusuna paralel olarak Türk ordusu cepheden kuvvetlerini güneye kaydırmışsa da 22 Ağustos günü akşamına kadar hâlâ Sakarya kuzey - güney dirseği boyunca Yunan kuvvetlerinin bir piyade alayı ve bir tümeni (7 nci Tümen)'ne karşı biri süvari olmak üzere beş Türk tümeni bırakılmıştı.

22-23 Ağustos akşamı Yunan kolorduları Türk örtme birliklerinden sonra Türk ileri mevzilerini de atarak, dokuz günde 120 km'lik zor bir yaklaşma yürüyüşünü müteakip Türk savunma mevzilerinin karşısına dikilmiş, ertesi gün yapacağı taarruza hazır hâle gelmişti.¹⁰¹

22 Ağustos günü biterken Türk ordusu bütün kuvvetiyle yüzü batıya (Sakarya dirseğine) dönükken şimdi kuvvetinin çoğu ile güneye dönmüş bulunuyordu.¹⁰²

23 Ağustos sabahı Yunan 1 nci Kolordusunun 12 nci Tümeni Türbe Tepesi'ne, 1 nci Tümeni de Mangal Dağı'na taarruza başladılar. Yunan ordusu 120.000'i aşan bir kuvvetle Türk mevzilerine yüklenmiş oluyordu. Bu taarruzun amacı, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türk ordusunu yok etmektir.¹⁰³

¹⁰⁰ Sakarya Meydan Muharebesi; MSB Yay., Harita Gn. K.İğ. Basımevi, Ankara, 1999, s.7-8.

¹⁰¹ Artuç; s.68.

¹⁰² a.g.e.; s.71.

¹⁰³ Sakarya Meydan Muharebesi; s.8.

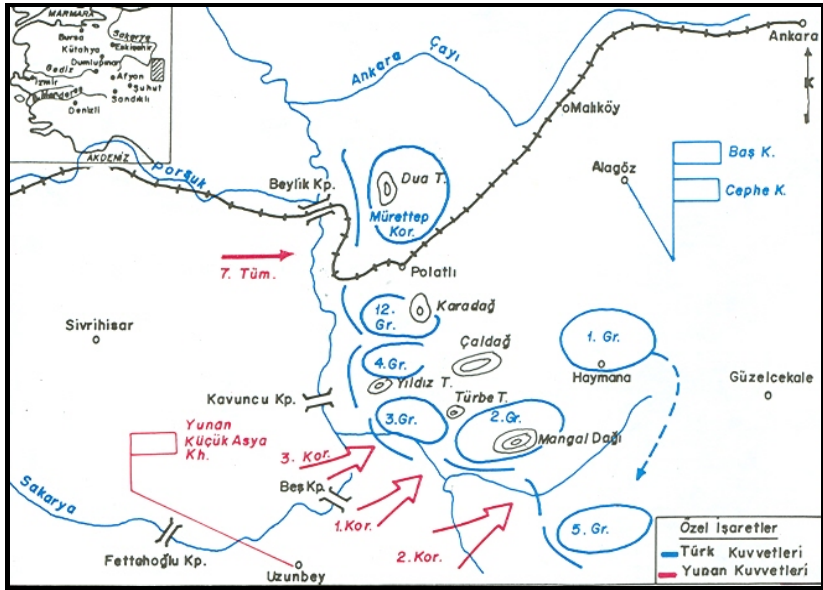
Mangal Dağı Muharebesi (23 Ağustos-10 Eylül 1921)

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk gün yapılan muharebeleri Türk İstiklal Harbi tarihine Mangal Dağı Muharebeleri olarak geçmiştir.¹⁰⁴ Mangal Dağı, Temürözü Deresi güneydoğusunda, asıl muharebe hattına göre ileriye çıkıntı yapan tek başına bir mevzi durumunda idi. Bütün özelliği, güney ve güneybatıya karşı görüş ve ateş hâkimiyetinin fazlalığı idi. Bu durumundan faydalanmak için Başkomutanlıkça buraya büyük bir önem verilmiş ve asıl mevzi içine alınmıştı. Dağın teşkil ettiği mevzinin genişliği beş altı kilometre kadardı. Doğal yapısı bakımından sarp ve taşlıktı. Kuzey ve batı yamaçları daha da engebeli ve mevzinin geriden takviyesi çok güçtü. Arazinin kayalık ve sarp olması nedeniyle iki üç günlük zaman olmasına rağmen birçok yerde boy çukuru bile kazılamadı. Ancak dağın güneye bakan yamaçlarında grup grup siperler kazılabilirdi. Kuzeye bakan yamaçlarında ise ihtiyatlar için çok basit ve az sayıda sığınak ve siperler yapılabildi. Dağın tepe bölgesinde ise hiçbir tahkimat yapılamadı.

Temürözü Deresi boyunca ilerleyecek bir düşman kuvveti, Türbe Tepe ile Mangal Dağı arasına kolaylıkla girebilirdi. Ancak Türbe Tepe ile Mangal Dağı'nın hâkimiyeti altında böyle bir hareket derinliklere doğru kolaylıkla yapılamazdı. Bununla birlikte bölgede kanadı kuşatmak bakımından harekâtını geliştiren Yunanların Türbe Tepe ve Mangal Dağı bölgesini hesaba katmaları gerekirdi.¹⁰⁵ Zira bölgede hâkim bir durumda olan bu iki arazi parçasını ele geçirmeden daha etkili bir kuşatma harekâtının yapılmasına imkân yoktu. (Kroki-4)

¹⁰⁴ Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü; Gnkur. Basımevi, Ankara, 1997, s. 33-34.

¹⁰⁵ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât, C.II, K.5, Kitap 2, 1973, s.9.



Kroki-4: 23 Ağustos 1921 günü harekâtı

Mangal Dağı bölgesini savunmakla görevlendirilen 5 nci Tümen 3 alayı ile ileri savunma bölgesinde olmak üzere tertiplenmişti.¹⁰⁶

Arazinin öneminin farkında olan Yunanlar 23 Ağustos sabahı erken saatlerde Mangal Dağı'na taarruza geçti. Başlangıçta büyük ölçüde başarılı olamadıysa da öğleye doğru değişen hava şartları, şiddetli yağmur, mevzilerimize doğru esen fırtına güçlükle yapılabilen kıta intikallerimizi sınırlandırdı, hatta dondurdu ve bu bölgede yapılan savunma ateşlerimizi etkisiz bıraktı.¹⁰⁷ Bu durumdan faydalanan 1 nci Yunan Tümeni kolaylıkla 5 nci Türk Tümeninin mevzisine 1 km kadar yaklaştı. Ancak etkili Türk savunma ateşleri karşısında durdu. Saat 17.00'de¹⁰⁸ 5 nci Tümen birlikleri karşıdan gelen yağmurun ve şiddetini artıran fırtınanın da etkisiyle görüş ve atış imkânlarını

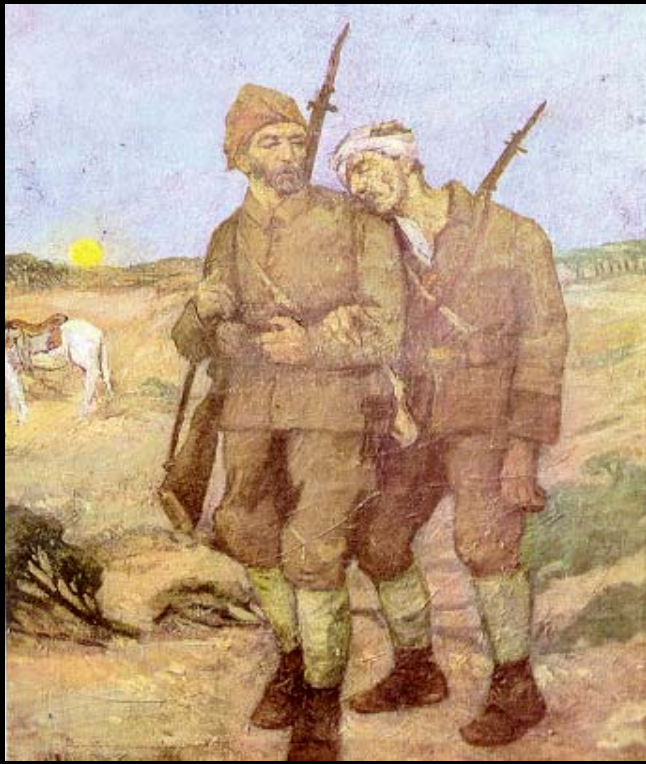
¹⁰⁶ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1972, s.296.

¹⁰⁷ Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü; s.34-35.

¹⁰⁸ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, 1973, s.10.

tamamen kaybetti. Bu sırada 1 nci Yunan Tümeni, Mangal Dağı mevzisinin batı kanadıyla beraber doğu kanadına da taarruza başladı. Hava şartlarından da faydalanan bu Yunan tümeni saat 21.30'a kadar taarruzlarına devam etti.

5 nci Tümen Komutanı (Yb. Kenan Dalbaşar), gece yarısına doğru II nci Grup karargâhına geldi ve "Tümenin bütün kuvvetiyle muharebeye girdiğini, fırtına ve yağmurlu karanlık havada yapılan boğaz boğaza muharebede kıtaların birbirine karıştığını, bütün ihtiyatlarını da kullansa Mangal Dağı'nda bir sonuç alınamayacağını, yarın için bir alay takviye kuvveti verilmezse, Tümenin Mangal Dağı tepe hattında da tutunamayacağını, birliklerin önemli zayiata uğradığını, birçok subayın yaralandığını, emir ve komuta düzeninin bozulduğunu" Grup Komutanına bildirdi. (Resim-12)



Resim-12: Yaralı arkadaşına yardım eden Mehmetçik

II nci Grup Komutanı (Alb. Selahattin Adil), Batı Cephesi Komutanlığına yazdığı bir raporla 5 nci Tümeni bir alayla daha takviye imkânı bulamadığından, yarın (24 Ağustos) düşmanın daha büyük kuvvetlerle Mangal Dağı'nı kuşatarak yapacağı taarruzlar karşısında daha da ağır durumlarla karşılaşabileceğini, hatta mevzideki toprakların dahi düşmana kaptırabileceğini düşünerek bütün sorumluluğu üzerine aldığını ve Mangal Dağı mevzisinin terk edilmesine karar verdiğini bildirdi.¹⁰⁹

Batı Cephesi Komutanı 2 nci Gruba şu ihtarda bulundu:

“Namus görevini yapmayan birliklerin suçlarını bağışlamak haddimiz değildir. Mangal Dağı'nın terkine sebep olan hadise nedir? Bundan sorumlu olan hangi komutan veya komutanlardır?

II nci Grup Komutanı durumu açıklayarak sorumlu kimse bulunmadığını bildirdi. Buna rağmen Cephe Komutanı, tutum ve davranışta gevşekliği önlemek ve sonraki harekâтта daha dikkatli olunmasını sağlamak amacıyla Mangal Dağı'nın savunmasında yeteri kadar titizlik ve sebat göstermediği gerekçesiyle 5 nci Tümen Komutanını geçici olarak görevden aldı.

Bu olaya büyük önem veren Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, şu emirle bütün birlikleri uyardı:

“5 nci Tümenin Mangal Dağı'nda bulunan mevzisini muhafaza etmediği istihbar olundu. Bu hadiseyi acemilik telakki etmekle beraber, müsebbipleri hakkında¹¹⁰ derhâl tahkikat icrasını emrettim. 5 nci Tümenin bilcümle kumandan, zabitan ve efradından, verilecek ilk emirle yıldırım gibi düşman üzerine atılmak ve onu mahvetmek suretiyle ihrazı (kazanma) şân ve şeref eylemelerini talep ederim.

Ordumuz, her yerde taarruz ve tedafüi (savunma) olarak düşmana faik (üstün) ve hâkim olduğunu ispat etmektedir. Hazırlığımız mükemmel ve tamamdır. Düşmanın Anadolu içerisinde behemehal mahvolacağı muhakkak olan bugünlerde kıtaatımızın azami fedakârlık ve gayret göstermeleri gayri kabili ihmal bir mecburiyet ve hem de bir vazifei diyanet ve hamiyettir. Hata eden her

¹⁰⁹ a.g.e.; s.11. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Sayı 96, Belge 2534.

¹¹⁰ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, 1973, s.12.

kim olursa olsun derhâl kanuna çarpılmak için asla tereddüt edilmeyecektir. Bu emir, 5 nci Tümenin bütün efrat ve zabitanı toplanarak kıraat (okunacak) ve tebliğ olunacaktır. Ve kıraat ve tebliğ olunduğu Garp Cephesi Kumandanlığından bana bildirilecektir.¹¹¹

Bütün bu gayretlere rağmen 24 Ağustos sabahı II nci Grup, Mangal Dağı'na taarruz gücünü bulamadı ve düşmanın büyük kuşatmasını önleyen bu çok önemli kesim elden çıktı.

Cephenin açık kanadında meydana gelen bu tehlikeli durumu dikkate alan Batı Cephesi Komutanı, ihtiyatındaki iki tümenli 1 nci Grubu, emrine 3 ncü Kafkas Tümeni ve 4 ncü Tümeni de vererek cepheyi doğruya doğru uzatmak üzere Mangal Dağı doğusuna gönderdi.¹¹²

18 gün süreyle ele geçirilemeyen Mangal Dağı nihayet 10 Eylül Cumartesi günü saat 14.00'te 3 ncü Süvari Tümeni tarafından ele geçirildi.¹¹³

23 Ağustos muharebelerine dâhil edilmeyen Prens Andre'nin birlikleri, Ordu Komutanının verdiği bir emirle bulunduğu bölgede hazırlık yapmaktaydı. Papulas hava keşif raporlarından 35.000-40.000 kişilik bir Türk kuvvetinin Mangal Dağı doğusunda toplanmakta olduğunu öğrenince Türklerin taarruz hazırlığında olduğunu düşünerek bu birlikleri her ihtimale karşı elde bulundurmayı tercih etmişti.

Beylikköprü Muharebeleri (24 Ağustos 1921)

Yunanlar, cephenin sol kanadındaki Mangal Dağı kesiminde son kozlarını oynamak için hazırlanırken, cephenin sağ kanadındaki Türk kuvvetlerini de yerinde tutmak amacıyla Polatlı'nın 14 km güneybatısındaki Beylikköprü¹¹⁴ kesiminde saldırıya başladılar. Yani Türk birlikleri, dik açış şeklini almış olan mevzinin bir ucundaki Mangal Dağı ile uğraşırken ertesi gün diğer ucundaki Beylikköprü ile meşgul

¹¹¹ a.g.e.; s.13.

¹¹² Artuç; s.82.

¹¹³ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C.II, K.5, Kitap 2, 1973, s.230. Zeki Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.IV, TTK, Ankara, 1996, s.41.

¹¹⁴ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

olmak zorunda kalmıştı. Mangal Dağı ile Beylikköprü arasında kuş uçuşu aşağı yukarı 80 km mesafe vardı.¹¹⁵ (Resim-13)



Resim-13: Sakarya Meydan Muharebesi'nden bir kesit

3 ncü Yunan Kolordusu'nun 7 nci Tümeni Beylikköprü'nün hemen güneyindeki sazlıklar içinde önceden kurduğu köprüden, gece yarısı baskınla Sakarya Irmağı'nı geçti.

Beylikköprü doğu sırtlarını tutan 143 ncü Alay, ani saldırı karşısında tutunamayarak geri çekildi. Güneş doğarken 7 nci Yunan Tümeni Beylikköprü doğusuna yerleşmişti. Elde ettiği başarıyı genişletmek ve derinleştirmek için Yunanlar bu kesime sürekli yeni kuvvetler getiriyorlardı.¹¹⁶

Yunanların Beylikköprü doğusuna geçtiği saptanınca, 1 nci Süvari Tümeni, Ankara doğrultusunu örtmek üzere yerinde bırakıldı. 17 nci Tümen cephesinde iki süvari bölüğü bırakılarak Atdüşenkırma kesiminde toplanmaya başladı. 17 nci Tümenin mevzisinde bırakılan iki süvari bölüğü de emrine verilen 41 nci Tümen, Çengeller'den demir

¹¹⁵ Artuç; s.82-83.

¹¹⁶ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C. II, K. 5, Kitap 2, 1995, s.22.

yoluna kadar Sakarya'yı örtmekle ve ayrıca, düşmanın Polatlı doğrultusunda ilerlemesi hâlinde, Çobanözü (Şabanözü) - Poyraz köyü arasındaki sırtları tutmakla görevlendirildi.

1 nci Tümen, 3 ncü ve 5 nci Alayları ile Çekirdeksiz ve Ezineli üzerinden; 48 nci Alay ve 11 nci Tümen Karahamzalı¹¹⁷-İğciler¹¹⁸ ve Tırnaksız - Beştepeler üzerinden taarruza geçtiler 11 nci Tümen taarruz müfrezesi saat 18.30 sıralarında ancak 1 nci Tümenle birlikte taarruz durumuna gelebildi. Devam ettirilen taarruzla, 7 nci Tümenin Beylikköprü'yü doğuya geçen birlikleri, tutunmaya çalıştıkları hattan Beylikköprü'yü hemen doğudan örten sırtlar hattına atıldılar. Havanın karaması üzerine taarruzun ertesi sabah devamına karar verildi. Fakat saat 19.30'da Cephe Komutanlığının "Gece de saldırı sürdürülecek ve Yunanlar yeni destekler almadan Sakarya'nın batısına atılacaktır!" emri üzerine tekrarlanan taarruzla buradan da atıldı. Yalnız muharebe ve irtibat güçlükleri gece karanlığı ve birliklerin birbirine karışmaları yüzünden, Yunanların Beylikköprü doğusundaki Höyükler çizgisinde tutunmasına engel olunamadı.¹¹⁹

Buna rağmen büyük bir telaş ve heyecana kapılan 7 nci Yunan Tümeni, saat 20.00'e kadar bir kısım kuvvetleri ile ağırlıklarını Sakarya batısına geçirmek zorunda kaldı.

Türbe Tepe ve Gedikli Muharebeleri

(25 Ağustos 1921)

1 nci Yunan Kolordusunun taarruz şeridi içinde ve Türk Batı Cephesinin III ncü Grup savunma kesiminin sol kanadında bulunan Türbe Tepe, batıya doğru Çiftetepeler ve Kavak köyü sırtları ile İncesu ve Baraközü Deresi'ne, kuzeye doğru Karapınar Yaylası - Ardıç üzerinden Çal Dağı bloğu ile sıkıca bağlıdır. Temürözü Deresi boyunca Yamak Deresi istikametinde bir hareket, Türbe Tepe'yi kuşatmaya ve kısa zamanda düşürmeye imkân verirse de Türbe Tepe'ye dokuz kilometre mesafede, Temürözü Deresi güneydoğusunda bulunan Mangal Dağı, böyle bir harekete mihver ve istinat teşkil edecek durumdadır.

¹¹⁷ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Yenimehmetli bucağına bağlıdır.

¹¹⁸ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹¹⁹ a.g.e.; s.23-24.

Mangal Dağı Yunanların eline geçmeden önce, Türbe Tepe'yi savunan 9 ncu Tümen burayı kısmen tahkim etti. Mangal Dağı düştükten sonra II nci Grup burayı 9 ncu Tümenin 27 nci Alayı ile Hücum Taburuna¹²⁰ bıraktı. Bu birlikler de bölgenin savunması ile görevli olan 7 nci Tümen emrine verildi.

25 Ağustos 1921 günü saat 03.00'e doğru Türbe Tepe'yi savunmakla görevli olan 7 nci Tümen Türbe Tepe istikametinde 2 nci Yunan Tümeni, Temürözü Deresi boyunca sol kanat ve gerisi yönünde de 1 nci Yunan Tümeninin taarruzuna uğradı. (Resim-14)



Resim-14: Sakarya Meydan Muharebesi'nden bir kesit

7 nci Tümen Komutanı (Yb. Ahmet Derviş) sorumluluğunda geniş bir cephede Türbe Tepe'yi savunan 27 nci Alay ve Hücum Taburu büyük ölçüde sarsıldı. Savunmayı sürdürmek için 23 ncü Piyade Alayı Türbe Tepe gerisine, 2 nci Alayın büyük kısmı Bahçecik¹²¹ istikametine yöneltildi. Ayrıca Evliyafakı'da ihtiyat birliği olarak bulunan 41 nci Alay (bir taburu hariç) ve 8 nci Tümeden iki

¹²⁰ a.g.e.; s.37.

¹²¹ Ankara ilinin Haymana ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

toplu bir batarya 7 nci Tümeni takviye etmek üzere Karapınar'a¹²² getirildi. 57 nci Tümene bir batarya ile takviyeli bir alayını Evliyafakı'ya Grup emrine göndermesi ve Tümenin de harekete hazır bulunması emredildi.

23 ncü ve 2 nci Alaylarla 7 nci Tümen Hücum Taburunun 1 nci Yunan Tümeninin sol yanına yaptıkları taarruz bir sonuç vermeyince, birlikler gerilemeye başladı. 12 nci ve 1 nci Yunan Tümen birlikleri Türbe Tepe mevzisi gerisine ulaştı. Bu sırada 1 nci Yunan Tümeninden bir alay kadar kuvvetin 9 ncu Tümen sağ kanadına yaptığı taarruz önlendi. Yalnız, Kanlıgöl batısındaki sırtlar Yunanların elinde kaldı. Bu sırada 1 nci Yunan Tümeninden bir alay 9 ncu Tümen cephesinde Yaprakbayır Deresi güneyine kadar ilerledi.

II nci ve III ncü Grupların iç kanatlarından kuşatılmalarını önlemek üzere 7 nci Tümen Alacık - İncirli hattına, 9 ncu Tümenin 27 nci Alayı ile Hücum Taburu Karapınar güney sırtlarına çekildi. Yunanlar tamamen boşaltılan Türbe Tepe'yi saat 09.00'da işgal etti. 1 nci Yunan Tümeni Alacık - Gedikli hattına doğru taarruz ediyordu. III ncü ve II nci Grupların iç kanatları tehlikeli bir duruma girdi.

Diğer taraftan I nci Grup emrine verilen ve henüz bu gruptan bir emir almamış olan 3 ncü Kafkas Tümen Komutanı (Yb. Halit Akmansu),¹²³ bu tehlikeli durum üzerine Alacık - Gedikli köyü hattına ilerleyen düşmana karşı taarruza geçme konusunda II nci Grup Komutanına (Alb. Selahattin Adil) verdiği rapora cevap almadan, 4 ncü Tümen sol kanadındaki 11 nci Alayını da bölgesine çekerek bütün kuvvetiyle Kaltaklı doğusundan hareketle saat 07.45'te 8 nci ve 7 nci Alayları ile Gedikli köyü ve güneyi istikametinde taarruza başladı. 11 nci Alay, Gedikli köyü kuzey sırtlarında ihtiyatta kaldı.¹²⁴

¹²² Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹²³ Halit (Akmansu) (Kurmaya Albay) (1322 - Top.2): 1884 yılında Kastamonu'da doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Temmuz 1919'da 13 ncü Kolordu Kurmay Başkanı, Mayıs 1920'de Tümen Komutanı yetkisiyle Maraş Bölge Komutanlığı görevine atandı. 6 Ağustos 1921'de 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanı oldu. Bk. Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri; s.251-252.

¹²⁴ Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C. II, K. 5, Kitap 2, 1995, s.38.

1 nci Yunan Tümeni birlikleri Tepeköy¹²⁵ batısındaki hâkim tepeleri tuttuğundan 3 ncü Kafkas Tümeninin taarruzu oldukça ağır ilerliyordu.

1 nci Yunan Tümeni özellikle 3 ncü Kafkas Tümeni 7 nci Alayının süngü hücumları karşısında büyük ölçüde kayba uğradı. 7 nci Alay bölüklerinde de er mevcudu 90'dan 40'a düştü. Alayın yalnız 3 ncü Taburundan altı subay şehit ve yaralı verilmişti. Alayın 3 ncü Taburu ile Tümen Hücum Taburu cephelerinde Yunan ölüleri sayılamayacak kadar çoktu.

Bu sırada Yunanların Türbe Tepe'den atılması için 57 nci Tümenin III ncü Grup emrine verilmesi hakkında Grup Komutanının saat 10.30'da yaptığı teklifi uygun gören Batı Cephesi Komutanı¹²⁶ saat 14.00'te "... II nci Grup, III ncü Grupla beraber Türbe Tepe istikametinde taarruzlara devam edeceklerdir." emrini verdi.

Bunun üzerine Karapınar'a gelmiş olan 57 nci ve 7 nci Tümenler, Karapınar kuzeyi çevresinde mevzilenen 17 sahra topunun desteğinde kuzeyden ve 3 ncü Kafkas Tümeni de Gedikli civarından birlikte taarruza başladılar. Karapınar - Alacık - İncirli hattı güneyine kadar ilerlemiş olan 2 nci ve 1 nci Yunan Tümenleri Türk hücumları karşısında saat 16.00'dan itibaren Türbe Tepe'ye doğru gerilemeye başladı. Devam ettirilen taarruzlarla Türbe Tepe'de tutunamayan Yunan kuvvetleri perişan bir hâlde Türbe Tepe - Bahçecik hattı güneyine çekildi. 57 nci ve 7 nci Tümenler saat 18.30'da Türbe Tepe'yi tamamen işgal etti. Ancak 1 nci Yunan Tümeni tekrar toparlanarak saat 19.00'da Bahçecik istikametinde taarruza başladı. 2 nci Yunan Tümeni de Türbe Tepe istikametinde bu taarruza katıldı. Türbe Tepe'yi savunan birliklerin şiddetli mukavemetleri, yer yer karşı hücumları ve 3 ncü Kafkas Tümeninin de 5 nci Tümandan 15 nci Alayla birlikte tam bir iş birliği hâlinde Temürözü Deresi boyunca taarruza katılmasıyla düşmanın taarruzu kırıldı.¹²⁷ Yunanlar Kokaryayla güneyi - Bahçecik güneyine çekildi.¹²⁸ (Resim-15)

¹²⁵ Manisa ilinin Alaşehir ilçesinin Merkez bucağına bağlı durumdadır.

¹²⁶ a.g.e.; s.39.

¹²⁷ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Sayı 96, Belge 2536.

¹²⁸ Baykoç; s.71.



Resim-15: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk topçuları

25/26 Ağustos gecesi Türbe Tepe mevzileri 57 nci Tümene devredilerek, harekâta katılan birliklerden 7 nci Tümen III ncü Grup ihtiyatı olarak Kavak köyü - Evliyafakı bölgesinde 3 ncü Kafkas Tümeni ise İncirli -Tepeköy hattında bırakılan 8 nci Alay hariç II nci Grup ihtiyatı olarak Gedikli köyüne toplandı.

III ncü Grup sol kanadında 57 nci Tümen cephesindeki Türbe Tepe'ye düşman yine hücum ederek tepeyi işgal etmişse de akşam geç vakit süngü hücumları ile tepe tamamen geri alınmıştır.¹²⁹

Sakarya mevzisinde 25 Ağustos 1921 günü Türbe Tepe'nin Yunanlardan geri alınması için yapılan bu her yönü ile başarılı harekâta Türbe Tepe, Gedikli Muharebeleri" adı verilmiştir.¹³⁰

¹²⁹ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C. II, K. 5, Kitap 2, 1995, s.64. Aykut; s. 94-95.

¹³⁰ Stratejik ve Taktik Sonuçlar Broşürü; Sakarya Mevzisinde 25 Ağustos 1921 Günü Cereyan Eden Türbe Tepe Muharebeleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1975, s.12-13. Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü'nde 26 Ağustosta Türbe Tepe'nin yeniden düşman eline geçtiği belirtilmektedir. Eserde şu ifadeler kullanılmıştır: "26 Ağustosta düşmanın Türk kuvvetlerini güneyden kuşatma ve cepheden yarma harekâtı, cephedeki Türk kuvvetlerinin direnişiyle mevziî başarılarından ileri gidemedi. Türk kuvvetleri bugünden itibaren kesin sonuçlu bir meydan muharebesi yapmak üzere direnişe azmetmişlerdi. Ancak Türbe Tepe tekrar Yunanların eline geçti."

26 Ağustosta düşmanın, Türk kuvvetlerini güneyden kuşatma ve cepheden yarma harekâtı, cephedeki Türk kuvvetlerinin direnişiyle mevzi başarılarından ileri gidemedi. Türk kuvvetleri bugünden itibaren kesin sonuçlu bir meydan muharebesi yapmak üzere direnişe azmetmişlerdi. Ancak Türbe Tepe tekrar Yunanların eline geçti.

Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK), tarihî emrini bu tarihte vermiştir: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her birlik, ilk durabildiğı noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tâbi olamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur."¹³¹ (Ek-4)

Türk Başkomutanlığı savaşların Ankara bölgesine intikal etmesi ihtimalini ve buna göre Meclisin ve Bakanlar Kurulunun Ankara'dan çıkmalarının bir tedbir olacağını da bildirdi. Bu tedbir, Yunanların 27 Ağustosta savaşa aynı şiddetle devam etmesi ve bulunulan hattın adım adım savunularak Ankara'ya yaklaşma zorunluluğuna dayanıyordu.¹³²

27 Ağustosta Yunan kuvvetleri bütün cephede taarruza geçerken Türk ordusunun inatçı direnişi karşısında bazı küçük başarılar sağlayabildi.

28 Ağustosta genel saldırıyı sürdüren Yunan birlikleri, Çal Dağı doğrultusunda ilerlediyse de 61 nci ve 5 nci Kafkas Tümenleri tarafından püskürtüldü.

Yamak¹³³ - Kara Tepe Muharebesi

(29 Ağustos 1921-...)

29 Ağustos 1921'de 15 nci Tümenin solunda ve Alancık - Dikilitaş¹³⁴ - Haymana yolunun iki tarafında mevzilenmiş olan 57 nci Tümen, 176 ncı Alay sağda, 37 nci Alay solda olmak üzere iki alayıyla

¹³¹ a.g.e.; s.96-97; Gazi Mustafa Kemal (Atatürk); Nutuk, Ankara, TTK Basım Evi, 1989, s.412.

¹³² Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C. II, K. 5, Kitap 2, 1995, s.66.

¹³³ Ankara ilinin Haymana ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹³⁴ Ankara ilinin Haymana ilçesinin İkizce bucağına bağlıdır.

birinci hatta bulunuyordu. Düşman saat 08.00'den itibaren iki alayı ile bu tümen cephesinden de taarruza başladı. Sıklet merkeziyle özellikle tümen sağ kanadında bulunan 176 ncı Alaya yüklenen düşman bu alayın mevzilerine girmeye ve Kara Tepe'yi işgale muvaffak olduysa da öğle üzeri 39 ncu Alayın iki taburuyla birlikte karşı taarruza geçen 176 ncı Alay bıraktığı mevzileri tekrar ele geçirdi.

Öğleden sonra aldığı takviyelerle taarruzlarını tekrar devam ettiren düşman saat 15.00'e doğru taarruzlarının şiddetini büsbütün artırarak tümen mevzilerinden önemli bir kısmını ele geçirmeye muvaffak oldu ve bütün tümen birliklerini mevzilerini terkle geri çekilmek zorunda bıraktı.

Düşman 57 nci Tümen mevzilerini ele geçirdikten sonra saat 16.40'ta yeniden harekete geçerek biraz ilerledi ise de kısa süre sonra taarruz ve ileri hareketi durdu.¹³⁵

Bu sırada 57 nci Tümen Horhor batı sırtlarında savunma için tertiplenmekte idi. Haymana istikametinin açık kaldığını gören II nci Grup Komutanı (Alb. Selahattin Adil), 8 nci Tümene bütün kuvvetiyle Eskiçalış'a¹³⁶ hareketini emretti. Oysa 8 nci Tümen öğleden önce bir alayını 135 nci Alay 3 ncü Kafkas Tümeninin sağında ve emrinde cepheye sürmüş 189 ncu Alayını da 15 nci Tümeni takviye için göndermişti...

8 nci Tümen Grup Komutanından Eskiçalış'a hareket emrini aldıktan sonra mevzilerinde yalnız süvari bölüğünü bırakarak 131 ve 189 ncu Alaylarıyla Soğluca'da toplanarak harekete geçti.

Düşman saat 17.00'den itibaren ileri hareket ve taarruzlarını durdurduğundan Gupta emniyet ve sükûnetle çekilerek yeni mevzilerine yerleşti.¹³⁷

Düşman çok üstün topçusuna dayanarak elde ettiği bu başarılarından yeterince istifade edemedi. Haymana istikametine cepheyi yarmaya muvaffak olduğu hâlde çekilen kuvvetlerimizi sıcaklığına ve sıkı bir surette takip etmediğinden bu yarmayı genişletemedi. Grup birliklerinin sükûnet ve emniyetle çekilmelerine ve yeni mevzilerine yerleşmelerine fırsat ve imkân verdi.

¹³⁵ Baykoç; s.107.

¹³⁶ Ankara ilinin Haymana ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Emirler Eskiçalış" olarak değiştirilmiştir.

¹³⁷ Baykoç; s.108.

II nci ve III ncü Grupların çekilmesiyle neticelenen ve ordu için oldukça kritik bir durum meydana getiren bu muharebelere Yamak, Kara Tepe Muharebeleri adı verilmiştir.

30 Ağustos günü Mürettep Kolordunun diğer mevzilerinde düşman durdurulmuş asıl muharebe hattı olarak Duatepe - Kartal Tepe - Kara Tepe hattı alınmıştır.¹³⁸

Sıklet merkezi güney kanatta bulunan ve çok süratli cereyan eden, bu muharebelerde; Türk ve Yunan orduları, bir ölüm kalım savaşı verdi. Güneydeki birçok kritik bölge defalarca el değiştirdi. Bir kısım arazi düşmana terk edildiyse de düşman Ankara yolunu açamadı. Prens Andre komutasındaki 2 nci Yunan Kolordusunun, Türk ordusunu doğudan kuşatma teşebbüsü; Türk ihtiyat kuvvetlerince durduruldu.¹³⁹

30 Ağustosta Türk cephesindeki küçük bir çekilmeyi düşmanın yanlış değerlendirmesi, yeni bir taarruz emrinin yayımlanmasına neden oldu.

Yunan ordusunun Kaltaklı'ya yaptığı saldırı 5 nci Süvari Kolordusuna püskürtülünce, Yunanlar sol kanatta Sivri¹⁴⁰- Çal, doğrultusunda ilerledi.

Türk Başkomutanlığı bugünkü savunma savaşlarında Çal Dağı'nın savunulmasına özel bir önem vererek buranın her ne pahasına olursa olsun elde bulundurulmasına dikkati çekmişti.

C. ÜÇÜNCÜ SAFHA (31 AĞUSTOS - 6 EYLÜL 1921)

Bu safha Yunanların, Haymana istikametinde cephemizi yarma girişimi olarak adlandırılabilir. Sakarya Meydan Savaşı'nın en kanlı ve en çetin çarpışmaları bu dönemde, cephenin orta kesiminde devam etmiştir.

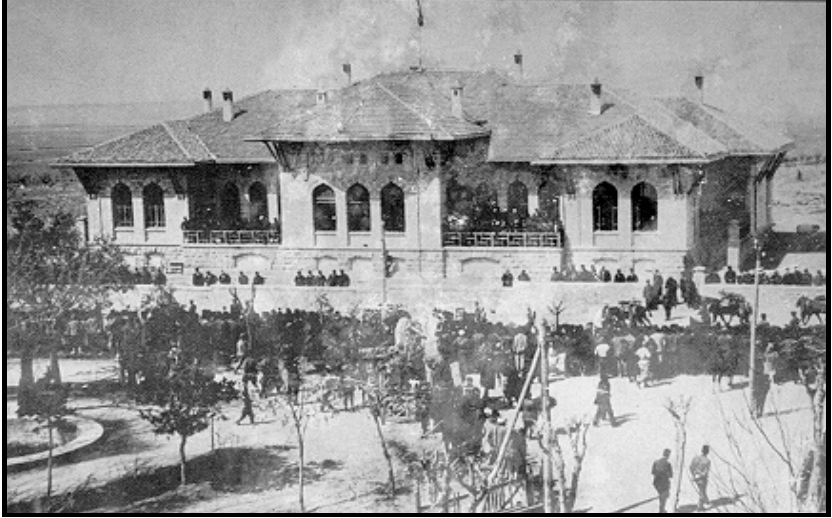
1 Eylülde General Papulas'ın emriyle 3 ncü Yunan Kolordusu Polatlı'ya, 1 nci Kolordusu Çal Dağı'na, 2 nci Kolordusu da Kızılıkoyun - Güzelcekele çizgisine yüklendi. Başkomutanlık savaşın Ankara'ya

¹³⁸ Baki Vandemir; Türk İstiklal Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar 1 nci Kısım, 140 Sayılı Askerî Mecnua, İstanbul, Askerî Matbaa, 1946, s.51.

¹³⁹ Sakarya Meydan Muharebesi; s.11

¹⁴⁰ Ankara ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

intikal etmesi durumunda Meclisin Kayseri'ye taşınması konusunu da bir tedbir olarak ileri sürdü ve birtakım hazırlıklara girişildi. Nitekim bu durum Ankara'da bir bozgun havasının esmesine de neden oldu. (Resim-16)



Resim-16: Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi binası

Çal Dağı Muharebeleri (30 Ağustos - 12 Eylül 1921)

30 Ağustos 1921 saat 21.15'te Batı Cephesi Komutanı Çal'daki cephe gözetleme yeri vasıtasıyla 1 nci Süvari Tümenine "Çal'a her taraftan büyük kuvvetler sevk edilmiştir. Çal Dağı'nın tarafınızdan fedakârane savunmasını beklerim." emrini vermişse de 1nci Süvari Tümeni Çal'a çekileceği yerde Karayavşan¹⁴¹ üzerine çekildi. IV ncü Grup Komutanı (Alb. Kemalettin Sami) Çal Dağı'nın önemini ve genel durum üzerinde oynayacağı çok büyük rolü dikkate alarak¹⁴² Karayavşan'a çekilen 1 nci Süvari Tümenine hemen bütün kuvvetiyle Ahırkuyu üzerinden Çal Dağı'na hareket etme emrini verdiyse de

¹⁴¹ Eskişehir ilinin Polatlı ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Karayavşan" olarak değiştirilmiştir.

¹⁴² Baykoç; s.119.

tümen, çok ağır hareket ettiğinden, düşman ilerlemeye ve Çal Dağı'nın bazı kısımlarını elde etmeye muvaffak oldu.¹⁴³

Bununla beraber IV ncü Grup tarafından gönderilmiş olan 190 ncı Alay Çal Dağı'na geç vakit yetişerek 1 nci Taburuyla Çal Dağı'nın batısındaki tepeyi gece yarısı süngü hücumuyla zapt etmek suretiyle tehlikeyi bir dereceye kadar önlemiş bulunuyordu.

Düşmanın bundan sonra yeni bir teşebbüsü olmadı. IV ncü Grup geceyi 61 ve 5 nci Kafkas Tümenleriyle eski mevzilerinde ve sol kanadıyla da Çal Dağı'nda düşmanla sıkı sıkıya temasta geçirdi.¹⁴⁴ (Kroki-5)

Düşmanın 30 Ağustos günü III ve IV ncü Gruplar arasına girmesi üzerine Çal Dağı'na hareket ettirilmiş olan 15 nci Tümen 31 Ağustos sabahı saat 04.00'te Çal Dağı doğusundaki boyun noktasına ulaştı ve gün ağarınca kadar burada kalarak saat 07.30'dan itibaren daha önce boyun noktasına gönderilmiş olan 39 ncu Alay da 57 nci Tümenin emrinde olduğu hâlde batı istikametinde ileri harekete geçti.

Tümen düşmana tesadüf etmeden yürüyüşe devam ederek öncüsünü teşkil eden 39 ncu Alayla saat 10.00'da Çardaktepe'ye geldi ve buradan güneye doğru istikamet değiştirdi. Bu sırada Çardaktepe'ye doğru tırmanmakta olan bir tabur kadar bir düşman kuvveti tümenin kolbaşısındaki alayının güneye doğru yürüdüğünü görünce yürüyüş kolu üzerine birden bire ateş baskını yaparak, yürüyüş kolunu dağıtmaya ve tümenin karşı taarruz hazırlığıyla vakit geçirmesinden de faydalanarak Çardaktepe'yi elde etmeye muvaffak oldu. Bunun üzerine 15 nci Tümen de 56 ncı Alayı ile Çardaktepe'nin kuzey doğusundaki tepeleri tutarak taarruz için tertiplenmeye başladı.¹⁴⁵

¹⁴³ Kazım Özalp 30/31 Ağustos gecesi düşmanın Çal Dağı'na taarruz ederek önemli bir kısmını zapt ettiğini belirtmektedir. Kazım Özalp; Millî Mücadele 1919-1922, Ankara, TTK Basımevi, 1985, s.198. Fahri Aykut, 190 ncı Alaydan gelen raporda; 30 Ağustos gecesi Çal Dağ batı kısmındaki tepe işgal edilmiş iken 31 Ağustos sabahı düşman tarafından tekrar tepenin geri alındığı ve düşmanın tahkimatla meşgul olduğu belirtmiştir. Aykut; s.109.

¹⁴⁴ Baykoç; s.120.

¹⁴⁵ a.g.e.; s.131.

iki tümen de tekrar eski mevzilerine çekilmek zorunda kaldı ve geceyi bu vaziyette geçirdi.¹⁴⁶

1 Eylül 1921'de düşmanın Çal mıntıkasından büyük kuvvetlerle ciddi bir teşebbüste bulunmaması buradaki birliklerimizin kendilerini toplamalarına ve özellikle eksik olan topçu cephanelerinin ikmaline fırsat ve imkân verdi.¹⁴⁷

2 Eylül 1921 saat 11.00'e doğru bir alay kadar düşman kuvvetinin Çal ile Sivri arasından¹⁴⁸ gerilere doğru sarktığıнын görölmesi üzerine 24 ncü Tümenin en sağında bulunan 32 nci Alayı bunu önlemekle görevlendirildiği gibi saat 13.00'te Batı Cephesi'nin emriyle mıntika ihtiyatındaki 143 ncü Alay da buraya yöneltildi. Böylece 24 ncü Tümenin iki alayı üç batarya da emrinde olduğu hâlde Çal ile Karayavşan arasına ilerleyerek saat 14.00'ten itibaren taarruza geçmiş bulunuyorlardı. Daha sonra da Çal mıntıkasında muharebe başladı. Düşman çok üstün kuvvetlerle Taşlıtepe'de bulunmakta olan 30 ncu Alaya taarruz ederek bu alayı geri çekilmek zorunda bıraktı ve Taşlıtepe'yi ele geçirdi. Dağılmış olan bu alay tekrar cepheye sürüldü ise de muharebe gücünü kaybettiğinden bir iş yapamadı ve her iki tümenin hücum taburları ileri sürülerek Taşlıtepe'ye karşı bir cephe tesisine imkân vermedi. 2 Eylül günü saat 19.00'a kadar yapılan muharebeler sonucu Çal Dağı düşman eline geçti.¹⁴⁹

Sakarya Meydan Muharebesi'nin 21'inci günü Yunanlar bütün önemli mevzilerini bırakarak Sakarya'nın batısına geçme çabasına düştü. Cephenin batı bölümlerinde Türkler, Yunan siperlerini boş buldu. Örneğin 12 Eylül sabahı IV ncü Grup karşısında bulunan düşmanın çekilişini görerek Çal Dağı'na bir keşif müfrezesi gönderdi ve bu keşif sonucu Çal Dağı'nın boş olduğu anlaşıldı. Yunanların çekilmeye başladığının öğrenilmesi üzerine Türk ordusuna saldırılarını

¹⁴⁶ Baykoç; 132.

¹⁴⁷ Baykoç; s.133. Vandemir, 1 Eylül günü özellikle Haymana-Çal Dağı ile demir yolu kuzey bölgesinden Yunan taarruzlarının görüldüğünü, Çal Dağı'nda Yunan ilerleyişi meydana geldiğini, 2 nci Yunan Tümenin 15 ve 24 ncü tümenlerimizle boğuştuğunu, düşmanın Çal Dağı'nın batı tepesini işgal ettiğini belirtmektedir. Vandemir; s.58-59.

¹⁴⁸ Baykoç; s. 149.

¹⁴⁹ ag.e.; s.150. Vandemir 2 Eylül'de Çal Dağı'nın Yunanların eline geçmesi ve 1 nci ve 3 ncü Yunan Kolordularının taarruza devam etmesi günü olarak tanımlamakta ve 24 ncü Tümenimizin 10 ncu Yunan Tümeni karşısında dağılıp çekilmesi üzerine Çal mıntıkamızın can alacak noktasının boşaldığını ve Kadıköy batı sırtlarından Karayavşan kuzey sırtlarına kadar 15 ve 24 ncü Tümenlerimizin geri çekildiğini, bu suretle Çal Dağı'nı düşman tarafından tamamen işgal edilmiş olduğunu belirtmiştir. Vandemir; s.60-61.

şiddetlendirmesi emredildi. Bu emir doğrultusunda 11 nci Tümen öğleyin Çal Dağı'nı işgal etti. Böylece kanlı çarpışmalarla elden çıkmış olan Çal Dağı çarpışmasız Türk ordusunun eline geçti.¹⁵⁰

Kartal Tepe Muharebesi (31 Ağustos-12 Eylül 1921)

30 Ağustos muharebelerinde Mürettep Kolordu 17 nci Tümenin sağ kanadını Kartal Tepe'de kalmak üzere Kara Dağ - Adatepe hattına çekmiş ve düşman taarruzlarını bu hatta durdurmuştu.¹⁵¹

31 Ağustos 1921'de¹⁵² sabah saat 07.00'den itibaren Kartal Tepe ve kuzey sırtlarına doğru taarruza başlayan düşman, tepeyi cepheden düşüremeyeceğini anlayınca biraz sonra kuvvetlerinin büyük kısmını Kartal Tepe ile Tırnaksız arasındaki mıntikadan ilerletmeye başladı. Mevzinin bu kısmında 17 nci Tümenin 63 ncü Alayı bulunuyordu. Taarruz eden düşman kuvvetleri ise iki üç misli üstündü. Bir iki saat kadar devam eden kanlı bir savaştan sonra 63 ncü Alay daha fazla mukavemet edemeyerek siperlerini terke ve geri çekilmeye mecbur kaldı.¹⁵³

¹⁵⁰ a.g.e.; s.93-94. Fahri Aykut, Çal Dağı'nın 12 nci Grup tarafından işgal edildiğini belirtmiştir. "Saat 16.00'da Çal Dağı 12 nci Grup birlikleri tarafından tamamen işgal edildi." s.151. Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C. II, K. 5, Kitap 2, 1973, s.251.

¹⁵¹ Baykoç; s.127.

¹⁵² Özalp bu tarihi 30 Ağustos olarak vermiştir. Özalp bu durumu şöyle izah etmiştir: "Beylikköprü ile Kavuncu Köprüsü arasında Duatepe Kartal Tepe, Beştepeler, Velidedetepe, Yıldıztepe hattı tabii bir hattı müdafaadır. Bu hatta evvelden yapılmış basit tahkimat mevcuttu. Bununla beraber bu mevzi 30 Ağustosta tamamen düşmanın eline geçti..." Özalp; s.195. Yine aynı eserin 199'uncu sayfasında 31 Ağustos günü düşmanın Kartal Tepe'yi zapt ettiği anlatılmaktadır.

¹⁵³ Türk İstiklal Harbi 2 nci Cilt 5 nci kısımda 30 Ağustos günü; "7 nci Yunan Tümeni, erkenden 1 nci Piyade Tümeninin cephesinde tespit ederken, 17 nci Tümen cephesinde Karailyas Tepesi-Üçpınar, Beştepeler-Kartal Tepe, Velidede Tepesi-Kara Dağ istikametlerinde taarruza başladı. İki saat süren muharebe sonunda 17 nci Türk Tümenini yerinden atamayan Yunan Tümeni, saat 09.00'dan sonra Kartal Tepe'yi kuşatmak üzere Üçpınar istikametindeki taarruzunu şiddetlendirdi. Bunun üzerine 1 nci Tümen ihtiyatları Üçpınar kuzeyinde toplanmaya başladı. Öğlene kadar durumda bir değişiklik olmadı. Öğleden sonra Karailyas Tepesi ve Beştepeler'den kaydırılan kuvvetlerle takviye edilen Velidede Tepeleri'ndeki Yunan kuvvetinin taarruzu, Beylikköprü'den kaydırılan bir alayın da Acidere boyunca Karsaklı istikametinde ilerlemesi yüzünden etkili olmadı. Saat 17.00'de 17 nci Tümen sol kanadı Kara Dağ'da yerleşti. 7 nci Yunan Tümeni, demir yolu kuzeyindeki bölgede bir değişiklik olmamak üzere Kartal Tepe batısı-Beştepeler büyük kısmı-Adatepe hattını işgal etti." denilmektedir. Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât; C. II, K. 5, Kitap 2, 1973, s. 116. Eserde 31 Ağustosta da muharebeler yapıldığı anlatılmaktadır.

Bundan sonra düşman bütün kuvvetlerini Kartal Tepe ve Kartal Tepe ile Kara Dağ arasındaki kısma karşı yoğunlaştırıp, topçularının ateşini özellikle Kartal Tepe üzerinde toplayarak gittikçe artan bir şiddetle taarruzuna devam etti. Kartal Tepe’de iki tarafın da taarruz ve karşı taarruzlarıyla saatlerce süren çok kanlı süngü ve bomba muharebeleri oldu. Fakat gittikçe kuvvet bulan düşman taarruzları karşısında nihayet bu tepedeki birliklerimiz de saat 13.00’ten itibaren siperlerini terk ederek Üçpınar üzerinden Basrikale’ye doğru çekilmek zorunda kaldı ve Kartal Tepe de düşman tarafından işgal edildi.¹⁵⁴

Durumun bu şekilde cereyan etmesi sonucu Mürettep Kolordu Komutanı (Alb. Kazım Özalp) saat 13.00’te 17 nci Tümen’e verdiği bir emirde; “17 nci Tümenin Kartal Tepe’de mukavemet edebilen son kitalarının da mecburiyet hâlinde Basrikale’ye çekilmelerini, diğer kitalarıyla Kara Dağ ile Basrikale arasında demir yoluna kadar olan sırtları işgal ve müdafaa etmelerini” bildirdi.¹⁵⁵

Kartal Tepe ancak 12 Eylül 1921’de 1 nci Tümen’in saat 20.00’ye doğru yaptığı taarruz ve süngü hücumu sonucu geri alındı, düşman geri püskürtüldü.¹⁵⁶ 23 ncü Tümen de Kartal Tepe’ye doğru yamaçlarına taarruza başladı ve saat 23.00’te mevzi işgal edildi.¹⁵⁷

Duatepe Muharebesi (31 Ağustos-10 Eylül 1921)

Duatepe 31 Ağustosta düşman eline geçti.¹⁵⁸ 10 Eylül 1921 saat 07.30’a kadar bütün birlikler hazırlıklarını tamamladıklarını Mürettep

¹⁵⁴ Baykoç; s.127.

¹⁵⁵ a.g.e.; s.198.

¹⁵⁶ Zeki Sarıhan işgal tarihini 26 Ağustos olarak vermiştir. Sarıhan eserinde; Yunanlar 38 nci Samsun Alayına yaptıkları gece baskınında başarı kazandılar ve bazı mevzileri ele geçirdiler. Kartal Tepe ve Yıldıztepe elden çıktı. Birçok yerde Yunan saldırısı püskürtüldü.” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Sarıhan; s.8. Kurtuluş Savaşı’na katılan komutanların anılarında bu tarihi doğrulayan bilgilere rastlanmamıştır.

¹⁵⁷ Vandemir; s.92-93.

¹⁵⁸ Duatepe Şehitlik Anıtı; MSB İnşaat Emlak Daire Başkanlığı Yayını. Zeki Sarıhan Duatepe’nin düşman eline geçiş tarihini 30 Ağustos 1921 olarak vermiştir. Eserde şu ifadeler yer almaktadır: “Yunan saldırısının ağırlık merkezi, cephenin orta kısmında bulunan 4 ncü Grup bölgesine kaydı. 1100 metre yükseklikteki Duatepe, önce Yunanlardan geri alındıysa da sonra yeniden Yunanların eline geçti.” Bu ifadeden Duatepe’nin daha önce de Yunanlar tarafından ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Sarıhan; s.18. Sarıhan ayrıca 1 Eylül 1921 tarihinde de “Yunanların Çal Dağı’nı bütünüyle ele geçirmek için yaptıkları saldırı başarıya ulaşamadı, ancak Duatepe Yunanların eline geçti.” şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. a.g.e.; s.22. Bu durumda Duatepe’nin ne zaman ele geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Baki Vandemir eserinde konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: “31 Ağustos günü 7 nci Yunan Tümeninin Kartal

Kolorduya bildirdi ve bu saatten itibaren taarruza geçilmesi kararlaştırılarak taarruz emri verildi.

Taarruz şiddetli bir topçu ateşiyle başladı. Saat 09.50'ye doğru Basrikale'nin bir kilometre kadar batısındaki siperler 1 nci Tümen tarafından işgal edildi ve bu siperlerdeki düşman kuvvetleri Uçpınar'ı da terk ederek demir yolu boyunca batıya doğru çekilmeye başladı. (Resim-17)

Bu sırada 23 ncü Tümen düşmanı kuzeyden ve yandan, 15 nci Tümen de cepheden sıkıştırmaya başladığından düşman bu tazyik karşısında iki sahra ve bir dağ obüs bataryasının ateşlerini 23 ncü Tümen üzerine yönelttiği gibi ayrıca iki bataryasını da 15 nci Tümene çevirdi. Buna rağmen 23 ncü Tümen etkili düşman topçu ateşleri altında iki kilometrelik bir mesafeyi muharebeyle aşmaya muvaffak olarak saat 11.15'te Çekirdeksiz köyünü işgalle buradaki düşman kuvvetlerini Duatepe'ye kadar sürerek bu tepenin dik yamaçlarına kadar ilerledi. 15 nci Tümen de aynı şekilde taarruz ve takibine devam ediyordu. Saat 13.30'a doğru 31 ve 56 ncı Alayın birlikte hücumlarıyla Duatepe'nin kuzeyindeki hörgücü ve 38 nci Alayın hücumuyla da güneyindeki hörgücü zapt edilmek suretiyle¹⁵⁹ buradaki düşman kuvvetleri geriye atıldı ve her iki tümen de ilk taarruz hedeflerine ulaştı.

1 nci Tümen de düşmanı Basrikale batısındaki siperlerinden attıktan ve bu siperleri işgal ettikten sonra taarruzuna devam ederek Uçpınar batı ve kuzey sırtlarında mukavemete geçen düşman kuvvetlerinin direnişini kırdı ve saat 13.30'da bu sırtları işgalle ilk taarruz hedefini ele geçirdi.¹⁶⁰

Tepe-Kara Dağ hattına taarruz etti ve akşama kadar sıkı muharebelerle Doğan Tepe, uç Pınar-Kartal Tepe-Kara Dağ hattını ele geçirdi ve daha doğuya ilerleme teşebbüsü durduruldu." Burada bahsi geçen Doğan Tepe'nin Duatepe olma ihtimali yüksek görünmektedir. Zira kitabın 51'inci sayfasında bu hat Duatepe-Kartal Tepe-Kara Tepe hattı olarak belirtilmektedir. Vandemir; s.57. Özalp; "Eylülün 1 nci günü düşmanın şiddetli taarruzlarını beklemek tabii idi. Çünkü düşman Duatepe'yi işgal ve merkezden Çal Dağı'nın da mühim bir kısmını elde etmiş bulunduğundan bu muvaffakiyetlerini genişletmek isteyeceği şüphesizdi." şeklinde bir ifade kullanmış olup bu ifadeden de Yunanların Duatepe'yi 31 Ağustosta ele geçirmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Özalp; s.199. Eserde ayrıca şu ifadeler bulunmaktadır: "Zaten daha 31/1 gecesi düşman, 1 nci Fırkanın bıraktığı mevziyi işgal ve Duatepe'nin doğusuna geçmiş bulunuyordu." Özalp; s.200.

¹⁵⁹ Baykoç; s.199.

¹⁶⁰ a.g.e.; s.200.



Resim-17: Duatepe Muharebeleri'nde Mustafa Kemal (ATATÜRK)

Basrikale Tepe Muharebesi (1 Eylül 1921)

31 Ağustos/1 Eylül gecesi Yunan kuvvetleri Basrikale Tepesi'ni şiddetli topçu ateşi altına aldı. Birkaç dakika içinde orada gömülü bulunan Basri Baba kabrinin etrafında ve takriben 1,5 metre yüksekliğindeki geniş taş duvarlardan hiçbir eser kalmadı. Tepenin üzeri düz bir hâle geldi. Mürettep Kolordu bu durum karşısında karargâhını Polatlı kuzeyinde görüş sahası geniş ve etrafa tamamen hâkim olan Zafer Tepe'ye aldı. Bu sırada Mürettep Kolordu Komutanı (Alb. Kazım Özalp)¹⁶¹ yedekte bulunan bir tabur piyadeyi süratle Basrikale Tepesi'ne yetiştirmek üzere hareket ettirdi. Ancak bu taburun,

¹⁶¹ Kazım Fikri (Özalp) (Orgeneral) (1318 - P.29): 1882 yılında Köprülü'de doğdu. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. İstiklal Savaşı'nda 61 nci Tümen Komutanı oldu. 23 Nisan 1920'de Birinci Devre TBMM Balıkesir Milletvekili, 6 Nisan 1921'de Kocaeli Bölge Komutanı ve Mürettep Kolordu Komutanı, 7 Eylül 1921'de 3 ncü Kolordu Komutanı oldu. Bk. Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri; s.186-188.

ateş altında olmasından dolayı tepeye çıkabilmesi oldukça zordu. Düşman piyadeleri, şiddetli topçu ateşinin himayesi altında tepeye yaklaşıyorlardı. 1 nci Tümen'e bağlı yaklaşık bir bölük kadar piyade tepeyi şiddetli ateş altında savunmaya çalıştı. Gönderilen tabur yetiştinceye kadar bu bölük tepeyi muhafaza edebilirse, durum kurtarılmış olacaktı. Takviye için giden askerler, düşmanın şiddetli ateşi altında bulunan dar bir boyun noktasından geçmek mecburiyetinde olduklarından çok kayba uğruyor ve pek azı istenilen noktaya varabiliyordu. Takviye birlikler tepeye vardıkdan sonra şiddetli muharebe başladı. Nihayet düşman avcılarının geri kaçtıkları görüldü. Basrikale Tepesi kanlı çarpışmadan sonra elimizde kaldı.¹⁶²

D. DÖRDÜNCÜ SAFHA (7-13 EYLÜL 1921)

Bu safha, Yunanların Sakarya batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzu olarak adlandırılabilir.

Türk kolordularının yer yer taarruza başladığı ve pek fazla başarı sağlanamayan bu taarruzlar sırasında (8-10 Eylül günleri) Yunanların, Sakarya batısına tehlikesizce atlayabilmek için çaba sarf ettikleri anlaşılmıştı.

¹⁶² Özalp, s.200-201. Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi adlı eserde "...Yunan alayı saat 20.00'de Basrikale Tepe güneyinde 1 nci Piyade Tümeninin boşalttığı mevziyi işgal etti. 1 nci Tümenin mevzileri geri almak için yaptığı karşı taarruzlar bir sonuç vermedi. Mürettep Kolordu Komutanı saat 24.00'te tutulan mevzinin kesin olarak savunulmasını ve karşı taarruzun yarın (2 Eylül 1921) yapılacağını emretti." denilmektedir. Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921); C. II, K. 5, Kitap 2, Ankara, Gnkur Basımevi, 1973, s.140-141. Yine aynı eserde 2 Eylül 1921'de cereyan eden muharebe şöyle özetlenmektedir: "7 nci Yunan Tümeni 1 nci Süvari Tümeninin Karapınar'a vardığı saat 08.00'e doğru, Hamam Boğazı, Basrikale Tepe ve bu tepe ile Polatlı arası istikametlerinde 1 nci Piyade Tümenine taarruza başladı. Öğleye doğru bütün istikametlerdeki bu taarruzlar topçu ateşleriyle kırıldı ve durduruldu." s.151. Oysa emri veren Özalp bu durumu farklı yorumlamakta ve muharebenin 1 Eylül tarihinde yapıldığını anlatmaktadır. Hulusi Baykoç'ta bu muharebenin 2 Eylül tarihinde yapıldığını anlatmaktadır. Baykoç eserinde; "2 Eylülde düşman sabah erken saatlerde düşman Mürettep Kolordu cephesine ve özellikle Basrikale Tepeleri'ne karşı faaliyete geçti. Saat 10.30'a kadar ateş muharebesi şeklinde devam eden düşman faaliyeti bu saatten itibaren ciddi bir taarruz mahiyetini almış bulunuyordu. Düşman, kuvvetlerinin büyük kısmıyla özellikle Basrikale Tepesi'ni kuzeyden zorlamaktaydı. Bir kısım kuvvetiyle de Basrikale güneyinden ve demir yolu boyunca ilerlemeye çalıştığı görülmüyordu. Saat 14.30'a kadar bütün şiddetiyle devam eden muharebeler sonucu 1 nci Tümen birlikleri mevzilerini muhafazaya ve düşman taarruzlarını durdurmaya muvaffak oldu." Baykoç; s.147.

10 Eylöl günü Duatepe gibi Sakarya geçitlerine ve Beylikköprü gibi önemli bir köprüye hâkim olan bir kilit arazinin ele geçirilmesi, Türk askerinin moralini yükseltmiş ve Türk Komutanlığına durum üstünlüğü sağlamıştı. (Resim-18)



Resim-18: Duatepe - Basrikale Tepe, Kartal Tepe - Beřtepelere - İğciler Boğazı

Yunan ordusunun Sakarya gerisine emniyetle çekilebilmesi için Duatepe batısındaki Beylikköprü'den Kavuncu Köprüsü ve Beşköprü'ye kadar olan köprü ve geçitlerin kesinlikle elde bulundurulması gerekiyordu. Duatepe'yi alan Türklerle Beylikköprü arasında artık sadece 12-13 km'lik bir uzaklık kalmıştı. şayet Beylikköprü'y de Türkler ele geçirirse Yunanların çekilmesi büyük tehlikeye girerdi.

12 Eylül günü Kartal Tepe ve Kara Tepe'nin ele geçirilmesiyle Yunanlara birçok zayıat verdirilmiř, Kavuncu Köprüsü ile Beylikköprü'ye doğru tazyik edilmiştir. (Resim-19)



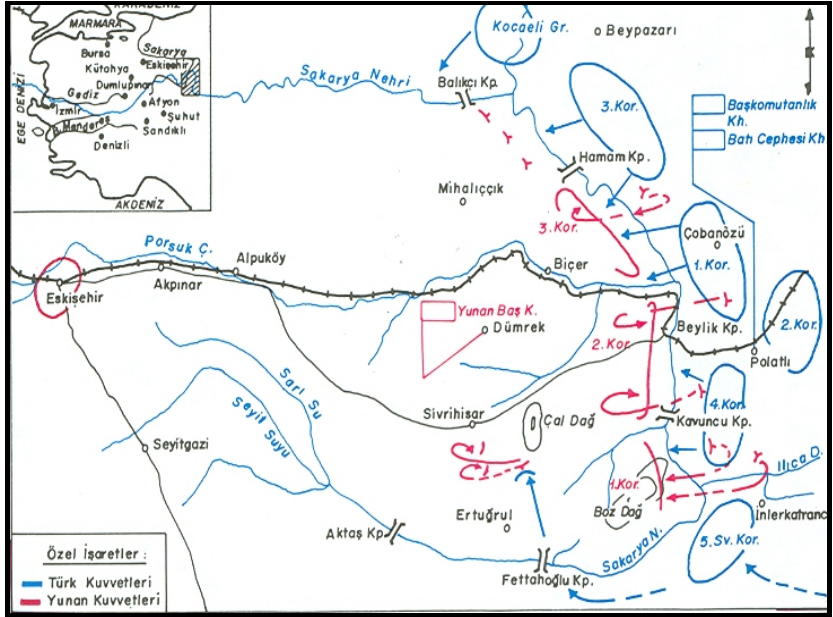
Resim-19: Kara Tepe'den bir görünüm

Yunan ordusunu, Sakarya üzerindeki köprüleri kullanmasına imkân vermeden Sakarya doğusunda imha etmek hedefini güden ve özellikle kuzey kanattan yapılan bu taarruzda, karşı taarruz için yeterli kuvvet üstünlüğü sağlanamadığından, ancak sınırlı başarılar elde edilmiştir.

12-13 Eylül gecesi tamamen Sakarya batısına taşınan Yunanlar 22 Eylül'e kadar da Afyon - Seyitgazi - Eskişehir hattına çekilip bu hatta tutunmuştur.¹⁶³

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ve Türk ulusunun kaniyla yazılan ve dünya harp tarihine "en uzun meydan muharebesi" Türk İstiklal Savaşı tarihine de "subay muharebesi" diye geçen Sakarya destanı geceli gündüzlü 22 gün devam etmiş ve 13 Eylül günü Yunanların Sakarya doğusunu tamamen terk etmeleriyle sona ermiştir. Bundan sonra Takip Harekâtı başlamıştır. (Kroki-6)

¹⁶³ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921); C. II, K. 5, Kitap 2, 1973, s.265.



Kroki-6: 13 Eylül 1921 Harekâtı

E. BEŞİNCİ SAFHA (14 EYLÜL-10 EKİM 1921)

Bu safha Yunanların çekilme ve Türklerin takip harekâtı olarak adlandırılabilir.

Üç hafta süren Meydan Muharebesi sonunda her çeşit cephane ve özellikle topçu mühimmatı çok azalmış, gece ve gündüz durmadan muharebe eden subay ve erler çok yorgun düşmüş, birlikler önemli kayba uğramıştı. Ayrıca grup ve tümenler seyyar bir şekilde kullanıldığından bunlara bir çekidüzen vermek için grup teşkilatı ve bazı tümenler lağvedilerek, yeniden dört piyade kolordusu ile Kocaeli Grubu, bir süvari kolordusu teşkili faaliyetine girilmişti.

Türk ordusu uzun süren bir savunmadan sonra karşı taarruza geçmiş fakat Yunan kuvvetleri tamamen mağlup edilememişti. Çekilen düşmanı bütün ordu ile takibe devam etmek lazımdı. Ancak Batı Cephesi kuvvetleri büyük çapta stratejik bir takip için gerekli güç ve olanaklara sahip değildi.

Böyle bir durum içinde düşmanın çekilmesini zorlaştırmak için, cephenin sağ ve sol kanatlarından paralel takip için görevlendirilmiş bulunan süvari takımlarının piyade birlikleriyle desteklenerek takibin yapılması, cepheden de uygun görülecek kuvvetlerden meydana getirilecek müfrezelerle temasın korunması hareketlerine girişildi.

Kuzey ve özellikle güney kanattan yapılan takip, Yunan kuvvetleri üzerinde etkili oluyor; fakat, Eskişehir veya Afyon bölgesinde yapılacak bir meydan muharebesinde büyük önemi olan cephe ve mühimmat durumu nedeniyle Batı Cephesi Komutanlığı, bütün ordu ile muharebe temasından sakınıyordu.

Güzelim Dağı Muharebeleri (1-8 Ekim 1921)

Yunan ordusu, Eskişehir ve Afyon kesimlerinde savunma önlemlerini geliştirmekte idi. 1 nci Yunan Kolordusu, 1 ve 2 nci Tümenleriyle Eskişehir civarında Afyon doğrultusunda harekete başlamıştı.

29 Eylülde III ve IV ncü Kolordular, Hamidiye¹⁶⁴ - Kara Tepe - Kırız Dağı hattındaki düşmana taarruz amaçlı bir keşif yapacaklardır. Amaç, düşman kuvvetini meydana çıkarmaktır. Düşman, mevzilerini terk ettiği takdirde bu mevziler ele geçirilecek süvari ileri sürülecektir.¹⁶⁵

Stratejik durumu sebebiyle taraflar Afyon bölgesine çok önem verdiklerinden, Afyon kuzeydoğusundaki arazi kesiminde, Afyon bölgesindeki 6 ncü Tümeni de emrine alan V nci Süvari Komutanı Fahrettin Paşa kuvvetleriyle General Kondilis kuvvetleri arasında Afyon savaşları başladı. 1 Ekim 1921'de başlayan Güzelim Dağı Muharebeleri, 8 Ekim gününe kadar devam etmiş ve 8 Ekimde Afyon'a kuzeydoğudan hâkim Kozviran sırtları - Güzelim Dağı genel hattının Yunanların eline geçmesiyle sonuçlanmıştı.¹⁶⁶

14 Ağustos 1921'den 10 Ekim 1921'e kadar devam eden harekât sonucunda, taraflardan birinin diğeri üzerinde üstünlük sağlayacak bir durumu kalmamış gibiydi. İki ordu da yorulmuş ve

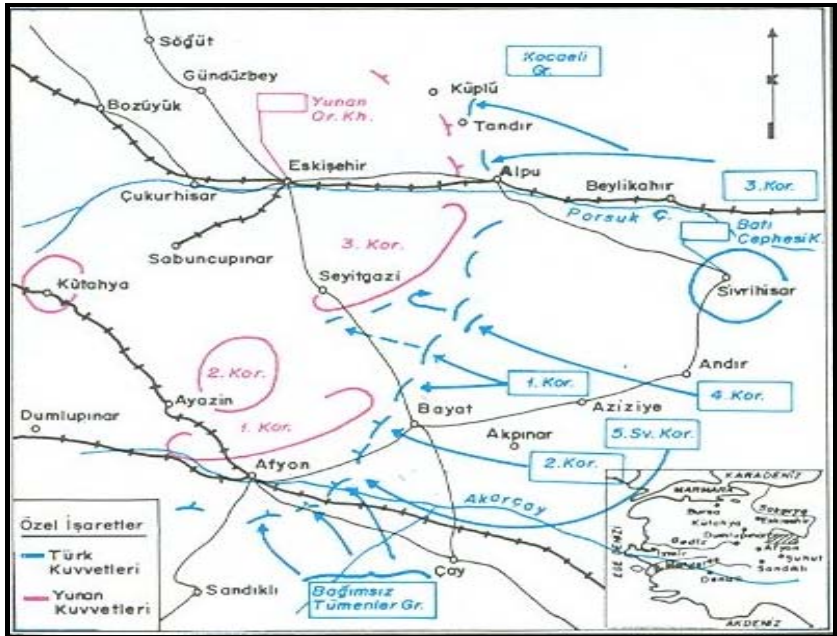
¹⁶⁴ Afyon ilinin Bolvadin ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

¹⁶⁵ Aykut; s.173

¹⁶⁶ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.468-469.

kayıplar vermişti. Diğer yönden ekim ayının yarısına gelinmiş ve soğuklar başlamıştı. Bununla beraber Türk ordusu, Yunan ordusunu savunma mevzilerine iyice yerleşmeden Afyon'dan kuzeye doğru yapılacak bir taarruzla kuzeye atarak imha etmek için ciddi hazırlıklara girişmişti. Ancak olanakların çok kısıtlı olması sebebiyle kısa sürede vazgeçildi. Böylece 10 Ekim 1921'den itibaren her iki ordu karşılıklı savunma düzeni içine girerek tahkimat işlerine hız verdi. (Kroki-7)¹⁶⁷

Şimdi sıra Türk ordusuna gelmişti. Ancak yurdu kurtaracak kesin bir taarruz için gerekli personel, silah, araç - gereç ve diğer ihtiyaçları sağlamak için 26 Ağustos 1922 gününe kadar on buçuk ay daha beklemek gerekecekti.¹⁶⁸



Kroki - 7: 10 Ekim 1921 Günü Harekâtı

¹⁶⁷ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler; s.333.

¹⁶⁸ Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921); II. Cilt, Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap, 1995, s.471.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NİN ASKERİ ÖZELLİKLERİ

A. STRATEJİK AÇIDAN

1. Yunan ordusu, istemediği bir yerde meydan muharebesine zorlandı.

Sakarya Nehri doğusuna Türk ordusunu 150 km geriye çekmek ve bu çekilme sırasında galip Yunan ordusunun takip harekâtından kurtulmak, başlı başına stratejik bir başarıdır.

2. Yunan ordusu, asıl muharebe hattının yeri hakkında yanıldı. Böylece zamanından çok önce açılmış, yayılmış ve büyük bir zaman ve enerji kaybetmiş oldu.

3. Çağdaş taktik uygulanarak, bir ordunun savunacağı ana mevzinin çok önünde bir “örtme kuvveti” kurulmuştur. Bu taktik daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük önem kazanmıştı. Fakat Türk komutanlarının 8-10 yıllık savaş deneyimleri, bu taktik düzenlemelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Nitekim Yunan ordusunun kaybettiği 20 gün, Türk ordusuna seferber olma, hazırlanma ve lojistik ikmal bakımından büyük bir zaman kazandırmıştı. Hatta Doğu Cephesi'nden getirilen tümenlerin bir kısmı bu sayede muharebeye yetiştirilebildi.¹⁶⁹

4. Yunan ordusunun kuşatma ve çevirme hareketleri boşa çıkarılarak düşman daima cephe taarruzuna mecbur bırakıldı.

Mustafa Kemal (ATATÜRK) diyor ki:

“...Düşmanın stratejik düzeninde takip ettiği görüş, büyük kuvvetleriyle ordumuzun sol yanını kuşatarak ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara'ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmetini dağıtmak ve bütün Anadolu'ya hâkim olmak idi.”

“...Düşmanın bu stratejik harekâtını iptal ettik. Düşmanı taktik alanda muharebeye mecbur etmek suretiyle evvela stratejik olarak mağlup ettik. Düşmana kuşatma imkânı vermedik, daha sonra müteakip merkezimizi yarmak istedi. Bunda da muvaffak olamadı.

¹⁶⁹ Sakarya Meydan Muharebesi; s.17-18.

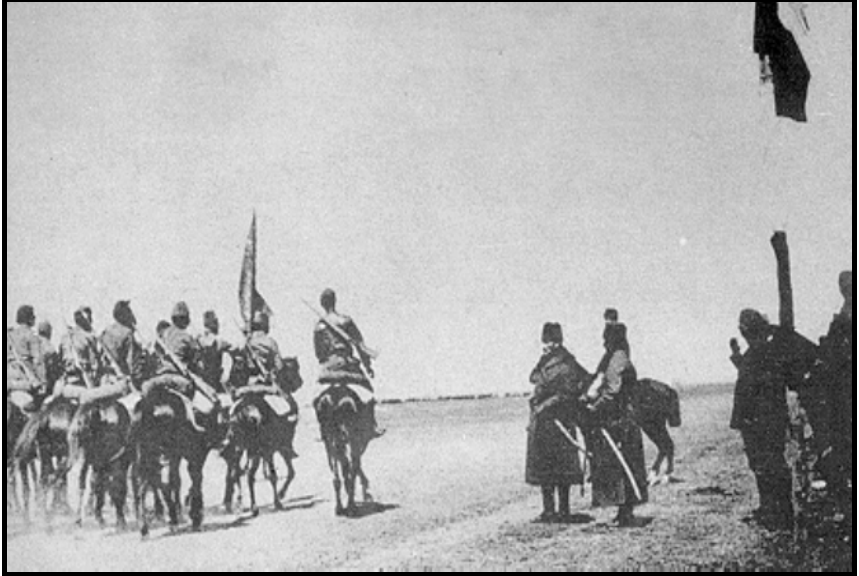
Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Taarruzumuzla buna da mani olduk...”

5. Yine o dönemde çok önemli stratejik bir uygulama olan büyük süvari kitleleri ile “stratejik keşif” yapılmıştı. Günümüzde bu keşif uçaklar tarafından yapılmaktadır.

Mustafa Kemal (ATATÜRK) diyor ki:

“...Düşman ordusunun sağ kanadının gerisinde faaliyet gösteren süvari birliklerimiz, düşmanın harekâtını fevkalade müşkülata duçar etti. Bu suretle düşmanın bütün stratejik planları meydana çıkarılmıştı.”

Bu süvari muharebesi, Türk ordusunun, Yunan ordusuna üç üstünlüğünden birisidir. Diğer ikisi ise “topçu” ve “manevi kuvvet” üstünlüklerimizdir. Bir dördüncüsü de “dâhi bir başkomutan”a sahip oluşumuzdur. (Resim-34)



Resim-34: Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal (ATATÜRK) süvari birliklerini denetlerken

Süvari sınıfının değerini, Mustafa Kemal (ATATÜRK); Filistin Cephesi'nde 7 nci Ordu Komutanı iken, İngiliz Komutanı General Allenby'nin, Türk ordusunu büyük süvari kitleleriyle kuşatarak esir ettiği zaman görmüştü.

Onun içindir ki, daha 8/9 Kasım 1920 gecesi, Batı Cephesi'ni ikiye bölerek, kuzeyini İsmet ve güneyini Rafet Beylere verdiği zaman, kendilerine verdiği kesin direktif “Süratle düzenli ordu ve büyük süvari birlikleri meydana getirmek” olmuştu.

Bu da, Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in ülke kaynaklarını, geleneklerini çok iyi tanıdığını ve bu sayede teşkilatçılığını bağdaştırdığını göstermektedir.

B. TAKTİK AÇIDAN

1. Sakarya Meydan Muharebesi, bir satıl muharebesidir. Sakarya'ya kadar hiçbir meydan muharebesi 25 kilometre derinlikte yapılmamıştı. Cephe 100 kilometre uzunluğunda olduğuna göre, meydan muharebesi 2500 kilometrekare bir toprak parçası üzerinde yapılmıştı.

Türk ordusu 100.000, Yunan ordusu 120.000 kişi olduğuna göre, 220.000 kişi bu küçük toprak parçasında geceli gündüzlü 22 gün savaştı.

İlk hatlardan itibaren 25 kilometre gerilendi. Türk ordusu günde hemen hemen 1 kilometre gerilemiş oluyordu ki, bu da savunmamızın ne kadar inatçı ve kararlı olduğunun kanıtıydı. Oysa üstün bir topçu kuvveti olan düşmanın günde değil saatte 1 kilometre ilerlemesi gerekirdi. Nitekim, Büyük Taarruz'da Türk ordusu günde 16 kilometre ilerlemişti.

Mustafa Kemal (ATATÜRK), bir savaş bildirisinde durumu şöyle ifade etmişti:

“Düşman, ateşten bir Türk duvarına çarpmıştır.”

Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in deyimi ile “Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanı ile ıslanmıştı.”

2. Kuşkusuz Yunan ordusunun, yarmak istediği noktalarda, kilometre başına binlerce insan toplanmış ve ancak bir noktada Türk cephesini yarabilmiştir.

Bu nokta, mevzi içinde en yüksek nokta olan 1364 rakımlı Çal Dağı tepesidir ki, artık bu tepeden kuzeye doğru ufuk değişir ve haymana Ovası ile Ankara gözükür. 2 Eylül 1921 günü Yunan ordusu bu hâkim tepeyi ele geçirmişti.

3. Yunan ordusunun taarruz gücünün kırıldığını zamanında sezmek ve bir genel karşı taarruza geçerek düşmanı 150 km geriye püskürtmek, bir cesaret işi ve bir komutanlık sanatıdır.

Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in “Nutuk”ta değindiği gibi, ordunun cephesi değişmiş, arkasını dağlara vermek zorunda kalmış, fakat bu arada düşmanın taarruz gücü tükenmişti. Ankara’ya 70 km yaklaştığı hâlde, bir adım dahi atamamıştı.¹⁷⁰

C. SEVK VE İDARE AÇISINDAN

1. Bu meydan muharebesi, Türkiye için bir ölüm kalım savaşıydı.

Mustafa Kemal (ATATÜRK), Millî Mücadele başladığı günlerde “Ya istiklal ya ölüm” kararını vermişti.

Bu kararın uygulanmasında Kurtuluş Savaşı’nın “doruk noktası” Sakarya Meydan Muharebesi olmuştur.

Savaş bittiğinde; açlık, susuzluk, insan kayıpları iki orduyu da çok hırpalamıştı. Fakat ayakta kalan ve ileriye doğru atılan yine Türk ordusu oldu.

2. Bu savaş sırasında yalnız Türk ordusunda değil Yunan ordusunda da çok fazla subay kaybı verildi.

¹⁷⁰ a.g.e.; s.19-20.

SONUÇ

A. ASKERÎ SONUÇLAR

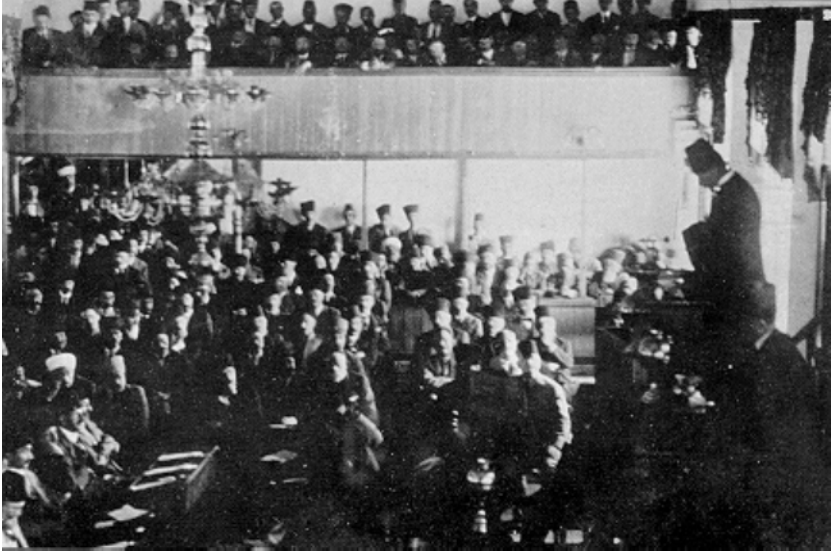
1. Sakarya Zaferi'yle inisiyatif Türk ordusuna geçmiştir. Sakarya Muharebeleri, Türk ordusunun moralini ne kadar yükseltmiş ise Yunan ordusunun moralini de o derece kırmıştır.

2. Önce Sakarya doğusu, sonra da Afyon - Eskişehir hattına kadar olan vatan parçası Yunanlardan temizlenmiştir.

3. Sakarya Meydan Muharebesi sonucu, askerî harekât yön değiştirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda, Sakarya Muharebesi sonuna kadar stratejik savunma yapılmış, Sakarya'dan sonra stratejik taarruza dönüş olmuştur. Sakarya'da mevzi savunması yapılmıştır. Yunan ordusu stratejik saldırı yapma gücünü yitirmiştir.

4. Sakarya Zaferi, Büyük Taarruz (26 Ağustos 1922) ve Başkomutanlık Muharebesi (30 Ağustos 1922) için gerekli olan hazırlıkların yapılmasına zaman kazandırmıştır.

5. Vefa duygusu ile dolu olan Türk milleti Sakarya Zaferi'nden sonra Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK)'e milletvekilleri eliyle "Gazi" ünvanı ve "Mareşal" rütbesini vermiştir (19 Eylül 1921). (Resim-35)



Resim-35: Mustafa Kemal (ATATÜRK) Meclis kürsüsünde

6. Sakarya Meydan Muharebesi sonunda Türk ordusunun zayıtı; 5713 şehit, 18.480 yaralı, 828 esir ve 14.268 kayıp olmak üzere toplam 49.289'dur. Yunan ordusunun zayıtı ise; 3758 ölü, 18.955 yaralı, 354 kayıp olmak üzere toplam 23.007'dir.

B. SİYASİ SONUÇLAR

1. Sakarya Zaferi'nden kısa bir süre sonra, 13 Ekim 1921 günü Sovyetler'in aracılığıyla Ankara Hükümeti ile Güney Kafkas Cumhuriyetleri arasında Kars Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Moskova Anlaşması'nı kendileri için de geçerli saymışlardır. Böylece Türkiye'nin doğu sınırı kesinlikle güvenlik altına alınmıştır.

2. Fransa, Sakarya Zaferi'nden sonra bekle-gör tutumunu bırakarak İtilaf devletlerinden kopmuş ve TBMM Hükümeti ile 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması'nı imzalamıştı. Bu anlaşma ile Fransa tarafından TBMM Hükümeti ve Hatay-İskenderun dışında bugünkü güney sınırımız tanınmıştır. Fransızlar Güney Anadolu topraklarından çekilmiştir. Güney Cephesi güvenlik altına alındığından oradaki birliklerimiz de Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır.¹⁷¹

3. Batı Anadolu'daki Yunan egemenliğini hiçbir zaman kabullenemeyen İtalyanlar ise Sakarya Zaferi'nden sonra Güney Ege ve Akdeniz bölgelerinde tutunamayacaklarını anlamışlardır. 1921 yılı sonuna kadar işgal ettikleri yerleri boşaltmışlar, böylece hukukça olmasa bile fiili olarak İtalyanlar da bizimle savaşı bitirmişlerdir.

4. Sakarya Zaferi İngiltere'yi de Ankara'yı tanımaya zorlamış ve 23 Ekim 1921 günü "Tutsakların Serbest Bırakılması Anlaşması" yapılmıştır. Anlaşmaya göre; İngilizler ellerinde bulunan Birinci Dünya Savaşı tutsağı Türk komutanları ile Malta adasına sürdükleri Türk devlet adamları ve aydınlarını, Türkler de Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in tutuklattığı Anadolu'da bulunan İngiliz uyrukluları serbest bırakacaktır.

5. Türk ordusunun Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazanması, Yunan dış politikalarında da köklü değişikliklere neden olmuştur. Sakarya'dan sonra, Yunanların "Ankara'nın alınması" ve "büyük Bizans'ın kurulması" gibi düşleri Sakarya'nın bulanık sularına gömülecektir. Hatta, Batı Anadolu'daki isteklerini bile unutmuş görünüp bu kez yerli Rumların kuracağı bağımsız bir "İlyonya Devleti" görüşüne ağırlık verecekler, Avrupa'da da bu görüşe destek sağlamak isteyeceklerdi.

¹⁷¹ Türk İstiklâl Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921), C. II, K. 5, Kitap 2, 1995, s.472.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİNE KATILAN KOMUTANLAR¹⁷²



Sakarya Meydan Muharebesi'ni yöneten komutanlar Duatepe'de

BAŞKOMUTAN Mustafa Kemal (ATATÜRK)

Başkomutanlık Kalemi Başkanı Tuğgeneral Kazım Paşa
(Korg. İNANÇ)

Başkomutanlık Kalemi Albay M.Arif (Ayıcı)

Başkomutan Yaveri Yüzbaşı Muzaffer (Kılıç)

Başkomutan Yaveri Yüzbaşı Salih (BOZOK)

Başkomutanlık Karargâh Subayı Yüzbaşı Faruk

Başkomutanlık Karargâh Subayı Yüzbaşı Hilmi

GENELKURMAY BAŞKANI Korgeneral Fevzi Paşa (ÇAKMAK)

¹⁷² İsmet Görgülü; On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922), TTK Yay., Ankara 1993, s.278-284.

Gnkur. Harekât Şube Müdürü Binbaşı Salih (Org. OMURTAK)
Gnkur. Harekât Şube Subayı Binbaşı Şemsettin (Korg. TANER)

Gnkur. Harekât Şube Subayı Yüzbaşı Şahap (Org. GÜRLER)
Gnkur. İstihbarat Şube Müdürü Binbaşı M. Şükrü (Alb. ÖGEL)
Gnkur. İstihbarat Şube Subayı Yüzbaşı Nuri (Korg. BERKÖZ)
Gnkur. İstihbarat Şube Subayı Yüzbaşı Neşet (Korg. AKMANLAR)

BATI CEPHESİ KOMUTANI Tuğgeneral İsmet Paşa (İNÖNÜ)
Batı Cephesi Kurmay Başkanı Albay Asım (Org. GÜNDÜZ)
Batı Cephesi Kurmay 2 nci Başkanı Yarbay Hüseyin Hüsnü (Korg. KILKIŞ)

Batı Cephesi Harekât Şube Müdürü Yarbay Tevfik (BIYIKLIOĞLU)

Batı Cephesi Harekât Şube Müdür Yardımcısı Binbaşı Kemal
Batı Cephesi İstihbarat Şube Müdürü Binbaşı Tahsin (Yb. ALAGÖZ)

Batı Cephesi İstihbarat Şube Müdür Yardımcısı Binbaşı Muharrem M. (Org. İŞKORA)

Batı Cephesi Karargâh Subayı Yüzbaşı Kemal (Tümg. BALIKESİR)

Batı Cephesi Karargâh Subayı Yüzbaşı Şükrü (SÖKMENSÜER)

Batı Cephesi Karargâh Subayı Binbaşı Ali
Batı Cephesi Karargâh Subayı Binbaşı Asım (Korg. ALTUĞ)
Batı Cephesi Karargâh Elemanı Onbaşı Halide Edip (ADIVAR)

Batı Cephesi Karargâh Elemanı Yusuf Akçura

Batı Cephesi İstihkâm Müfettişi Albay Ahmet Şükrü (Tuğg.)

Batı Cephesi Topçu Müfettişi Albay Galip

5 NCİ SÜVARİ GRUP KOMUTANI Albay Fahrettin (Org. ALTAY)

5 nci Süvari Grubu Kurmay Başkanı Binbaşı Baki (Korg. VANDEMİR)

5 nci Süvari Grubu Levazım Başkanı Binbaşı Faik

5 nci Süvari Grubu Harekât Şube Müdürü Binbaşı Tahsin (Yb.)

5 nci Süvari Grubu Komutan Yaveri Üsteğmen Fevzi (UÇANER)

4 NCÜ SÜVARİ TUGAY KOMUTANI Yarbay İsmail Hakkı (OKDAY)

4 ncü Süvari Tuğgeneral Kurmay Başkanı Binbaşı Rafet (SU ALP)

5 nci Süvari Alay Komutanı Yüzbaşı Esat (Alb. AVCI)

20 nci Süvari Alay Komutanı Binbaşı Nevzat

14 NCÜ SÜVARİ TÜMEN .KOMUTANI Yarbay Mehmet Suphi (Tümg. KULA)

14 ncü Süvari Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer Suphi (J. Alb. ATALAY)

3 ncü Süvari Alay Komutanı Yarbay Ahmet Ferit (Alb.)

54 ncü Süvari Alay Komutanı Binbaşı Emin Hüsnü (Alb. AYKUT)

55 nci Süvari Alay Komutanı Binbaşı İbrahim Fevzi (Tümg. AKINCILAR)

1 NCİ GRUP KOMUTANI Albay İzzettin (Org. ÇALIŞLAR)

1 nci Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Mehmet Neşet (Çopur)

1 nci Grup Kurmayı Yüzbaşı Asım (Org. TINAZTEPE)

1 nci Grup Kurmayı Yüzbaşı Feridun (DİRİMTEKİN)

1 nci Grup Kurmay Emir Subayı Üsteğmen Behçet (Korg. TÜRKMEN)

1 nci Grup Topçu Komutanı Albay Nuri

24 NCÜ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Ahmet Fuat (BULCA)

24 ncü Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Recep Ferdi (Tümg. SÜALP)

24 ncü Tümen İstihbarat Şube Müdürü Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü

24 ncü Tümen Karargâh Subayı Yüzbaşı Neşet (Korg. AKMANLAR)

30 ncu Piyade Alay Komutanı Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü

32 nci Piyade Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı

143 ncü Piyade Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Rafet

24 ncü Topçu Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Remzi

23 NCÜ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Ömer Halis (Korg. BIYIKTAY)

23 ncü Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı İzzettin

31 nci Alay Komutanı Binbaşı Ruşen

31 nci Alay Komutanı Yarbay Mehmet Rıfat (ÇULPAN)

68 nci Alay Komutanı Yarbay Besim

69 ncu Alay Komutanı Binbaşı M. Tevfik (Alb.)

Topçu Alay Komutanı Yarbay Hakkı (Alb. AYTUNA)

2 NCİ GRUP KOMUTANI Albay Selahattin Adil (Tümg.)

2 nci Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Burhanettin (DENKER)

2 nci Grup Kurmayı Yüzbaşı Nurettin (Org. BARANSEL)

4 NCÜ TÜMEN KOMUTANI Albay Mehmet Sabri (Tümg. ERÇETİN)

4 ncü Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Mustafa Fazıl

- 4 ncü Piyade Tümen Komutanı** Yarbay Esat Faik
- 4 ncü Piyade Tümen Komutanı** Yarbay İsmail Hakkı (Alb. KARATAYCI)
- 40 ncü Piyade Alay Komutanı** Binbaşı Necip Kadri (Tümg. DEMİRKAZIK)
- 42 nci Piyade Alay Komutanı** Yarbay Hüseyin Avni
- 58 nci Piyade Alay Komutanı** Binbaşı Ali Sakıp
- 4 ncü Topçu Alay Komutanı** Binbaşı Abdurrahman
- 27 nci Piyade Alay Komutanı** Binbaşı Yusuf Ziya
- 9 ncu Topçu Alay Komutanı** Binbaşı Şükrü (Alb. BÜLTEN)
- 3 NCÜ GRUP KOMUTANI** Mirliva Yusuf İzzet Paşa (MET)
- 3 ncü Grup Kurmay Başkanı** Binbaşı Muharrem Mazlum (Org. İSKORA)
- 3 ncü Grup Emir Subayı** Yüzbaşı Şükrü (Org. KANATLI)
- 7 NCİ TÜMEN KOMUTANI** Yarbay Ahmet Derviş (Korg.)
- 7 nci Tümen Komutan Vekili** Yarbay İbrahim
- 7 nci Tümen Kurmay Başkanı** Binbaşı Mehmet Nuri (Org. YAMUT)
- 7 nci Tümen Harekât Şube Müdürü** Yüzbaşı; Fevzi (Org. MENGÜÇ)
- 7 nci Tümen Piyade Komutanı** Yarbay Kâzım (Kd. Alb.)
- 2 nci Piyade Alay Komutanı** Binbaşı Ali Niyazi
- 2 nci Piyade Alay Komutanı** Binbaşı Ahmet Faik
- 23 nci Piyade Alay Komutanı** Yarbay Hafız Mahmut
- 41 nci Piyade Alay Komutanı** Binbaşı Ahmet Muhtar
- 41 nci Piyade Alay Komutanı** Yarbay Münir
- 7 nci Topçu Alay Komutanı** Binbaşı Osman Şükrü
- 8 NCİ TÜMEN KOMUTANI** Albay Kazım (Tümg. SEVÜKTEKİN)

8 nci Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Mehmet Emin (Tümg. ÇINAR)

8 nci Tümen Kurmay Emir Subayı Yüzbaşı Reşat (Alb. AYBERS)

8 nci Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Şevket (Tümg. AYKAN)

131 nci Piyade Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Hakkı (Tümg. ÖZGENER)

135 nci Piyade Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Sabri (Tümg. BEŞE)

189 ncu Piyade Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Avni (Alb.)

8 nci Topçu Aay Komutanı Binbaşı Hikmet

15 NCİ TÜMEN KOMUTANI Albay Şükrü Naili (Korg.GÖKBERK)

15 nci Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Tahir

15 nci Tümen Harekât Şube Subayı Yüzbaşı M. Rifat (Bnb.)

15 nci Piyade Tümen Komutanı Yarbay İsmail Hakkı

38 nci Piyade Alay Komutanı Yarbay Demir Ali (Alb. SOMDEMİR)

38 nci Piyade Alay Komutanı Binbaşı İlyas Zeki (Tümg. AYDEMİR)

45 nci Piyade Alay Komutanı Yarbay Kamil Kemal

56 ncı Piyade Alay Komutanı Yarbay Mehmet Fehmi (Tuğg. TINAZ)

15 nci Topçu Alay Komutanı Yarbay Adil (Alb. TÜRER)

4 NCÜ GRUP KOMUTANI Albay Kemalettin Sami

4 ncü Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Neşet

5 NCİ KAFKAS TÜMEN KOMUTANI Yarbay Cemil Cahit (Org. TOYDEMİR)

5 nci Kafkas Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Ahmet Fatih (Tuğg. ŞİMŞEK)

5 nci Kafkas Tümen Karargâh Kurmayı Binbaşı İshak Avni (Org. AKDAĞ)

5 nci Kafkas Piyade Tümen Komutanı Yarbay Halil Rüştü

5 nci Kafkas Tümen Karargâh Subayı Yüzbaşı Osman (Org. GÜRAY)

9 ncu Alay Komutanı Binbaşı Mümtaz (Korg. AKTAY)

10 ncu Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Hamdi

13 ncü Alay Komutanı Yarbay Ahmet Rifat

5 nci Kafkas Topçu Alay Komutanı Binbaşı Nusret (Tümg. BAŞARAN)

61 NCİ TÜMEN KOMUTANI Albay Rüştü (Tümg. SAKARYA)

61 nci Tümen Piyade Komutanı Yarbay Şemsettin (Tuğgeneral SALUR)

61 nci Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer İskender (Tümg. ERDENER)

159 ncu Alay Komutanı Binbaşı Şerif

174 ncü Alay Komutanı Binbaşı Şevki (Tuğg. SAVAŞÇI)

190 ncı Alay Komutanı Yarbay Sabit (Org. NOYAN)

61 nci Topçu Taburu Komutanı Binbaşı Cemil

12 NCİ GRUP KOMUTANI Albay Halit (Tümg. KARSIALAN)

12 nci Grup Kurmay Başkanı Binbaşı Y. Ziya (Tümg. ULUĞ)

12 nci Grup Kurmay Başkanı Vekili Binbaşı Nazmi (Korg. GÖNEN)

12 nci Grup Harekât Şube Müdürü Binbaşı İ. Hakkı (Tümg. ULUĞ)

11 NCİ TÜMEN KOMUTANI Albay Abdülrezak (Alb.)

11 nci Tümen Komutan Vekili Yarbay Saffet (Tuğg.)

11 nci Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Fevzi (Tümg. AKARÇAY)

11 nci Tümen Kurmayı Yüzbaşı Ali Rıza

11 nci Tümen Piyade Komutanı Yarbay Halit (Tuğg.) UZEL

126 ncı Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı (Tuğg.) ALPAN

126 ncı Alay Komutan Yardımcısı Binbaşı Hüseyin Avni (Bnb.)

127 nci Alay Komutanı Binbaşı Osman Nuri (Tümg.) TUFAN

70 nci Alay Komutanı Binbaşı Rafet

11 nci Topçu Alay Komutanı Binbaşı Abdülbaki

MÜRETTEP KOLORDU KOMUTANI Albay Kazım (Org. ÖZALP)

Mürettep Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Hayrullah (Tümg. FİŞEK)

1 NCİ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Abdurrahman Nafiz (Org. GÜRMAN)

1 nci Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Mehmet Hüsnü (ERSÜ)

3 ncü Alay Komutanı Binbaşı Hüsnü (General)

4 ncü Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Nadir (Yb.)

5 nci Alay Komutanı Yarbay Osman Arif (Alb.)

1 nci Topçu Alay Komutanı Yarbay Şerif

17 NCİ TÜMEN KOMUTANI Albay Hüseyin Nurettin (Tümg. ÖZSÜ)

17 nci Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı M. Nuri (Alb. ARPACIOĞLU)

17 nci Tümen Piyade Komutanı Yarbay İsmail Rüştü (Kd. Alb.)

61 nci Alay Komutanı Binbaşı Hasan Rıza

61 nci Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Fazıl

- 62 nci Alay Komutanı** Binbaşı Ahmet Şükrü (Bnb.)
- 63 ncü Alay Komutanı** Binbaşı Ali Rıza
- 17 nci Topçu Alay Komutanı** Yarbay Fuat (Tuğg. PEKÖZER)
- 41 NCİ TÜMEN KOMUTANI** Yarbay Şerif (Alb. YAÇAĞAZ)
- 41 nci Tümen Kurmay Başkanı** Binbaşı Mustafa Remzi
- 12 nci Alay Komutanı** Yarbay Hüseyin İhsan (Alb.)
- 12 nci Alay Komutanı** Binbaşı Mehmet Hayri
- 16 ncı Alay Komutanı** Binbaşı H. Rahmi (Albay) ATAK
- 16 ncı Alay Komutanı** Binbaşı Ömer Kirami (Alb.)
- 19 ncu Alay Komutanı** Yarbay Hüseyin Hüsnü (Alb.)
- 19 ncu Alay Komutanı** Yarbay Pala Süleyman
- 41 nci Topçu Alay Komutanı** Binbaşı Cevdet Ali
- Topcu Alayı Batarya Takım Komutanı** Teğmen Cevdet (Org. SUNAY)
- 14 ncü Süvari Alay Komutanı** Yüzbaşı Ramiz Özalp (ZEYREK)
- 33 ncü Süvari Alay Komutanı** Binbaşı Saim (SARIYER)
- KOCAELİ SÜVARİ TUGAY KOMUTANI** Yarbay Hacı M. Arif (Alb. ÖRGÜÇ)
- Kocaeli Süvari Tugay Kurmay Başkanı** Binbaşı Hasan Fehmi (Org. ATAKAN)
- 21 nci Süvari Alay Komutanı** Binbaşı Emin Hüsnü (Yb.)
- Sakarya Müfreze Komutanı** Binbaşı Recep
- Kocaeli Gönüllü Birlik Komutanı** Binbaşı Reşat
- Kocaeli Millî Müfreze Komutanı** Yarbay Mustafa Asım

BATI CEPHESİ'NE BAĞLI BİRLİKLER

2 NCİ SÜVARİ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Ethem Servet (Alb. BORAL)

2 nci Süvari Tümen Komutanı Vekili Binbaşı Kurtcebe (Org. NOYAN)

2 nci Süvari Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Kurtcebe (Org. NOYAN)

2 nci Süvari Tümen Kurmayı Yüzbaşı Muzaffer (Org. TUĞSAVUL)

2 nci Süvari Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Kemal (Yb.)

4 ncü Süvari Alay Komutanı Binbaşı Musa Kazım (KUŞZADE)

4 ncü Süvari Alay Komutanı Yardımcısı Binbaşı İsmail Hakkı (Yb.)

13 ncü Süvari Alay Komutanı Yüzbaşı Galip (Bnb.)

3 NCÜ SÜVARİ TÜMEN KOMUTANI Binbaşı İbrahim (Alb. ÇOLAK)

3 ncü Süvari Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Faik (Yb. SÖZER)

27 nci Süvari Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Cemal (Alb.)

28 nci Süvari Alay Komutanı Binbaşı Hüsnü (Alb. AYKUT)

MÜRETTEP TÜMEN KOMUTANI Yarbay Ahmet Zeki (Tümg. SOYDEMİR)

Mürettep Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Yümnü (Korg. ÜRESİN)

Mürettep Tümen Piyade Komutanı Binbaşı Kemal

52 nci Piyade Alay Komutanı Binbaşı Cemil

35 nci Süvari Alay Komutanı Binbaşı Ali Haydar

35 nci Süvari Alay Komutan Vekili Yüzbaşı Yümnü (Korg. ÜRESİN)

Adana Müfreze Komutanı Milis Sinan (TEKELİOĞLU)

1 nci Milis Alay Komutanı Yüzbaşı Emin

2 nci Milis Alay Komutanı Yüzbaşı Raif

Konya Süvari Alay Komutanı Binbaşı Vehbi (Bnb. ULUEVLİ)

Mürettep Tümen Topçu Komutanı Yüzbaşı Hidayet

3 NCÜ KAFKAS TÜMEN KOMUTANI Yarbay Halit (Alb. AKMANSÜ)

3 ncü Kafkas Tümeni Kurmay Başkanı Binbaşı Hasan Zeki

3 ncü Kafkas Tümeni Piyade Komutanı Yarbay Hasan Rifat (Korg. MATARACI)

7 nci Alay Komutanı Yarbay Ali Rıza (Korg. ARTUNKAL)

8 nci Alay Komutanı Yarbay Atıf (Alb. ULUSOĞLU)

8 nci Alay Komutanı Yardımcısı Binbaşı O. Zeki (Alb. EYÜPOĞLU)

11 nci Alay Komutanı Yarbay İsmail Hakkı (Yb.)

3 ncü Topçu Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Ragıp

6 NCİ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Nazmi (Korg. SOLOK)

6 ncı Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Mehmet Selahattin

50 nci Alay Komutanı Yarbay İ. Hakkı (Tuğg. EMİROĞLU)

50 nci Alay Komutanı Vekili Binbaşı Remzi (Alb. YALÇINTOKLU)

51 nci Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Raif (AVCI)

Akıncı Kolu Komutanı Mustafa Tefik

17 nci Akıncı Kolu Komutanı İbrahim

18 nci Akıncı Kolu Komutanı Hamdi

19 ncu Akıncı Kolu Komutanı Binbaşı Şahabettin (KIYAN)

20 nci Akıncı Kolu Komutanı Arif Reşit

34 ncü Süvari Alay Komutanı Binbaşı Mustafa Zeki
57 NCİ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Mümtaz (Alb. ÇEÇEN)
57 nci Tümen Kurmay Başkanı Yarbay Salih Zeki
57 nci Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Şemsettin (Alb. ERKUŞ)
57 nci Tümen Piyade Komutanı Binbaşı Salih Zeki (Yarbay)
37 nci Alay Komutanı Binbaşı Osman
37 nci Alay Komutanı Binbaşı İsmail Refi (Tuğg. EVİNÇ)
39 ncu Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Turan (Alb.)
176 ncı Alay Komutanı Yarbay Sait
176 ncı Alay Komutan Vekili Binbaşı Rifat
57 nci Topçu Tabur Komutanı Binbaşı S. Rahmi (Tümg. AYKUTER)
Müstahkem 29 ncu Süvari Alay Komutanı Yarbay İsmail Hakkı
Müstahkem 29 ncu Süvari Alay Komutan Vekili Binbaşı Haydar
47 nci Alay Komutanı Binbaşı Giresunlu Topal Osman Ağa
Makineli Tüfek Bölük Komutanı Yüzbaşı Fehmi (Korg. TÜRESEL)
48 nci Alay Komutanı Binbaşı Hasan Tahsin
49 ncu Piyade Alayı Binbaşı Mehmet Şükrü
Meclis Muhafız Tabur Komutanı Yüzbaşı İ. Hakkı (Tümg. TEKÇE)

BATI CEPHESİ'NE SONRADAN KATILAN BİRLİKLER

12 NCİ TÜMEN KOMUTANI Albay Osman Nuri (Tümg. KOPTAGEL)

12 nci Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Yusuf Ziya (Tümg. YAZGAN)

34 ncü Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Hasbi (Alb. PİRSELİM)

35 nci Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Talat (Tuğg. OGAN)

36 ncı Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Şahin (Alb.)

12 nci Topçu Alay Komutanı Yarbay Abdülkerim (Alb. SUNDAY)

16 NCİ TÜMEN KOMUTANI Yarbay Aşir (Tümg. ATLI)

16 ncı Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Y. Ziya (BACANAK)

43 ncü Alay Komutanı Yarbay Ali

44 ncü Alay Komutanı Yarbay Mehmet Veysi

64 ncü Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı (Tuğg. ULUÇINAR)

16 ncı Topçu Tabur Komutanı Binbaşı Kemahlı Ali Necdet (Alb. TAN)

ALTINCI BÖLÜM

ANITLAR, MÜZELER VE ŞEHİTLİKLER

Kurtuluş Savaşı'nda bir dönüm noktası sayılan Sakarya Zaferi, 23 Ağustos - 13 Eylül 1921 tarihleri arasında vatanları için canlarını esirgemeyen binlerce Türk'ün Sakarya topraklarında şehitlik mertebesine ulaşmaları pahasına gerçekleştirilmiştir. Bu şehitlerin yeri öncelikle Türk ulusunun vefalı kalbi ve şükranla dolu benliğidir.

Bir ulusun bağımsızlık ve özgürlüğü uğrunda yaptığı fedakârlıklar, verdiği mücadele ve şehitlerin gelecek kuşaklara anlatılmasında şehitliklerin önemli bir yeri vardır. Genç kuşaklar şehitliklere bakarak bağımsızlık ve özgürlük kavramını daha iyi anlayabilirler.

Yirmi iki gün geceli ve gündüzlü sürekli olarak düşmana karşı verilen mücadelede, Sakarya'nın suları zaman zaman kırmızı akmıştır. Bu çok kanlı savaşın şehitleri binlercedir. Bunların büyük çoğunluğu genç subaydır. Bu nedenle Sakarya Savaşı'na katılan subay sayısının fazla olduğu savaş olarak da nitelenir. Bu şehitler, Sakarya Nehri boyunca uzanıp giden Türk birliklerinin, dişini tırnağına takıp boğuşan yiğitleri arasında verilmiştir. Onlar bu topraklar üzerine düşmüşler ve şehit olmuşlardır.

Sakarya Şehitleri Anıtı'nın yapılmasına ait proje çalışmaları 11 Kasım 1969 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı İnşaat Emlak Daire Başkanlığında başlamış ve bu çalışmalar için Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarından birer mimar görevlendirilmiştir. Proje çalışmalarını Yüksek Mimar Mühendis Asteğmen Atilla Mungan (95-215848) yönetmiştir. Anıtın dikileceği yer için Ankara'nın Polatlı ilçesinin belediye sınırlarının kuzeyindeki Şehitlerkaşı Tepesi uygun görülmüş, bu amaçla 343.410 metrekaresel bir alan ve şehitlik için de 42.240 metrelik bir kısım ayrılmıştır.

Anıtın temel atma töreni, Sakarya Zaferi'nin 50'nci yıl dönümüne rastlayan 13 Eylül 1971'de yapılmış ve Cumhuriyet'in 50'nci yıl dönümünde (28 Ekim 1973) törenle ziyarete açılmıştır.

A. SAKARYA ŞEHİTLERİ ESKİ ANITI

Sakarya şehitleri için bir anıt dikilmesine ait çalışmalar, 1930 yılında başlamış ve 1932 yılında tamamlanmıştır. Bugünkü Sakarya Şehitleri Anıtı'nın yanında yamaçta görülen şehitlik, eski çalışmaları gösterir. Topçu Okulunun 1941 yılında Polatlı'ya gelişinden sonra yapılan onarımlarla geliştirilmiş ve şehitlik giriş düzenlemesi 1986 yılında Polatlı Belediyesi tarafından yaptırılmıştır. (Resim-20)



Resim-20: Sakarya Şehitleri Anıtı giriş kısmı

Bu şehitliğin girişindeki levhalarda;

“Ey Türk Çocuğu,

Bizlere olan minnet ve şükran duygularını unutma...

Nurdan örülmüş, şehadet gömleğine sarılmış meleklerin diktiği kaftana bürünmüş Tanrı'nın huzurunda yatıyoruz.

Meleklerin:

Tanrı uludur, Tanrı uludur,

Yurdunu seven yine uludur,

Ulus uęrun da can verenler,
Tanrı katında daha uludur,

Yüceltme söylemleriyle uyuyoruz. Bize kabul ve izzet kapılarını
açan Tanrı'ya yalvarıyoruz. Türk ulusunu sev, onun yükselme
alanındaki çalışmalarına yardım et, kudretli yurdunu feyizli kıl.

İstiklal sancağını ve şerefini yüksek tut...

Tanrı'nın rahmeti bize, selâmeti size olsun." metni
bulunmaktadır.

Şehitlik ortasında bulunan abide de kurulu sütun üzerinde;

"Biz burda Yunan'a bir mezar kazdık,

Can verdik Türkiye yaşasın diye,

Alkanla Sakarya tarihi yazdık,

Millete bir vatan hediye ettik", sözleri yazmaktadır. (Resim-21)



Resim-21: Şehitlik Abidesi

B. SAKARYA ZAFER ANITI

Sakarya şehitlerinin anılarını sembolleştiren anıt, eski Sakarya Şehitliği'nin üzerinde Şehitlerkaşı Tepesi'nde yükselir. Bu tepeden Sakarya Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği topraklardan büyük bir kısmını görmek mümkündür. Anıt, 13 Eylül 1971'de yapılıp, 28 Ekim 1973'te ziyarete açılmıştır.

Sakarya Zafer Anıtı üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; anıt gövdesi, heykeller ve müzedir.

Anıt Gövdesi

Bu bölüm 915 rakımlı noktadan başlar ve 970 rakıma kadar yükselerek devam eder. Anıta bu kısımdan ve merdivenlerin başladığı yerden girilir.

Sakarya Muharebesi gerçekten çok çetin ve zor günler geçirildikten sonra kazanılabılmıştır. Anıt gövdesinde başlangıçtan itibaren daralan merdivenli yol, Sakarya Zaferi'nin hangi koşullarda kazanıldığını simgeler. 420 basamaktan oluşan bu yol, adım adım yukarıya doğru yükselir. Başlangıçta merdivenler oldukça dik, sütunlar küçük ve aralıklar geniştir. (Resim-22)



Resim-22: Sakarya Zafer Anıtı (915 rakımlı nokta)

Merdivenlerden yukarı çıkıldıkça meyil azalarak görüş açısı çoğalmakta, kenardaki sütunlar büyümekte ve araları daralmaktadır. Bu da Mustafa Kemal (ATATÜRK) Anadolu'su'nda güçlerin gittikçe arttığını ve birleştiğini, karanlık ufkun yavaş yavaş açıldığını ve artan güçle birlikte sorunların da çoğaldığını ifade eder. 42 çift olan sütunlar, aynı zamanda Türk ordusunun, Sakarya'da yaşadığı gece ve gündüzlerin işaretidir. Sütun ve merdivenlerin bitimi, umutla beklenen sonucun alındığını, aydınlığı ve açıklık kazanan istikbali anlatır. (Resim-23)



Resim-23: Sakarya Zafer Anıtı (970 rakımlı nokta)

Zafer Sembolü Heykeller Grubu (Resim-24)

Sakarya Meydan Muharebesi, Orta Anadolu topraklarında milletçe kazanılmıştır. Türk milletinin vatan ve özgürlük aşkı, silahlı gücün temel direği “Mehmetçik”te en büyük anlamını bulmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı’nda, millet de seferber olmuş, ordusunu her yönden desteklemiş ve ona yardımcı olmuştur. Asil ve vefalı Türk kadınına çoğu kez Türk çocukları da izlemiş ve cephede yürütülen mücadeleye katkıda bulunmuşlardır.

Zafer Sembolü Heykeller Grubu’nda yer alan kadın, asker (Mehmetçik) ve küçük bir çocuktan oluşan bu üçlü kompozisyon zamanla olgunlaşan millî şuurun ve gittikçe yükselen millî gücün simgesidir.

Mehmetçik, milletin vatan ve özgürlük aşkını, silahlı gücün temel direği olduğunu; dipçigi, Yunanlara öldürücü darbenin vurulduğu taarruz istikametini ve aynı zamanda milletin bağımsızlığına, özgürlüğüne ve topraklarına göz dikenlere karşı hıncını sembolize eder.

Mermi taşıyan kadın, İstiklal Savaşı’nda Mehmetçiğin yanından ayrılmayan asil ve vefalı Türk kadınına; bomba atan çocuk ise, Sakarya’da bütün milletin ordusuna yardımcı olduğunu gösterir.



Resim-24: Zafer Sembolü Heykeller Grubu

Müze

Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlık azim ve desteği, Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK), İsmet Paşa (İnönü) ve Kazım Karabekir gibi önderlerin yönetiminde doruğa çıkmış, kahraman Türk ordusu değerli komutanlarının harekât planlarını zaferle sonuçlandırmıştır.

İki kısımdan oluşan müzede orta kısım; Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü'nün büstleri ile, Sakarya Meydan Muharebesi'ne imzalarını atan alaydan kolorduya kadar olan birliklere komuta etmiş komutanlarımızın isimlerinin yazıldığı sütundan oluşur. (Resim-25)



Resim - 25: Sakarya Zafer Anıtı Müzesi içinden bir görüntü

Müzenin ikinci kısmı; Türk milletinin zaferi ile sonuçlanan İstiklal Savaşı'nın her safhasını ayrı ayrı yansıtan 12 kabartma resim (rölyef)den ibarettir. Sağdan sola doğru yer alan kabartmalar, Türk milletinin bağımsızlığa ulaşmasının önemli ve sağlam adımlarından olan Sakarya Meydan Muharebesi'nin bu öyküsünü dile getirir.

Sağdan itibaren Birinci Rölyef: Birinci Dünya Savaşı sonunda çeşitli cephelerde birçok evladını kaybetmiş, ordusu silahtan tecrit edilmiş, her bakımdan yalnız bırakılmış bir milletin ızdırap ve hüzün dolu yaşantısını ve bir mucizeyi bekleyişini ifade etmektedir.

İkinci ve Üçüncü Rölyefler: Sevr Anlaşması'na dayanarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal eden müstevlilerin, müdafaasız kişilere reva gördükleri işkence ve insanlık dışı davranışları yansıtır.

Dördüncü Rölyef: Anadolu Türkiye'sinde Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in başlattığı Kuvayı Milliye ruhunu, memleketin yeniden istiklaline kavuşması için her şeyi ile mücadele ederek bir milletin milli davaya inanışını ifade etmektedir.

Beşinci Rölyef: Düzenli kuvvetler teşkil edilinceye kadar Anadolu'nun her karış toprağını kanlarıyla sulayarak savunan ve işgal kuvvetlerine beklemediği bir ders veren millî direniş kuvvetlerinin mücadelelerini dile getirmektedir.

Altıncı Rölyef: "Ya istiklal, ya ölüm" parolası ile bilinçlenmiş ve davasına inanmış bir milletin her şeyi ile millî harekete katılımını ifade etmektedir.

Yedinci Rölyef: Ebedi Başkomutanımız Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in sevk ve idaresinde birlik ve beraberliğin kurulmasının ve komuta heyetinin teşkilinin simgesidir.

Sekiz, Dokuz ve Onuncu Rölyefler: Yokluklara ve bütün olumsuz etkilere rağmen yeniden teşkil edilen Türk ordusunun, sapık bir idealle şartlandırılıp Anadolu'ya gönderilen Yunan ordusu ile yaptığı mücadeleyi ve göğüs göğüse, boğaz boğaza yapılan mertçe mücadele sonunda Türk tarihine hediye edilen Sakarya Destanı'nı ifade etmektedir.

On Birinci Rölyef: Hayal peşinde koşan bir ordu için sadece ızdırap getiren bir mücadele sonunda düşman esir ve yaralılarının tahliyesini göstermektedir.

On İkinci Rölyef: Artık savaş bitmiş, Anadolu düşmandan temizlenmiştir. Bu zafere ismini yazan ve senelerce çeşitli cephelerde dövüşerek yuva hasreti çeken kahraman gazilerimiz sevdiklerine kavuşmuştur. Türk milleti için bundan daha büyük bir bayram olamaz. İşte bu rölyef de o heyecanlı günleri yansıtmaktadır. (Resim-26)



Resim-26: Sakarya Zafer Anıtı Müzesi içinde on ikinci rölyef

C. SAKARYA ŞEHİTLİĞİ

Ulusun ve Türk İstiklal Mücadelesi'nin yönünü değiştiren Sakarya şehitleri için Polatlı İstasyonu'nun 3 km kuzeybatısında, 1961 yılında yapılmıştır. (Resim-27)



Resim-27: Sakarya Şehitliği

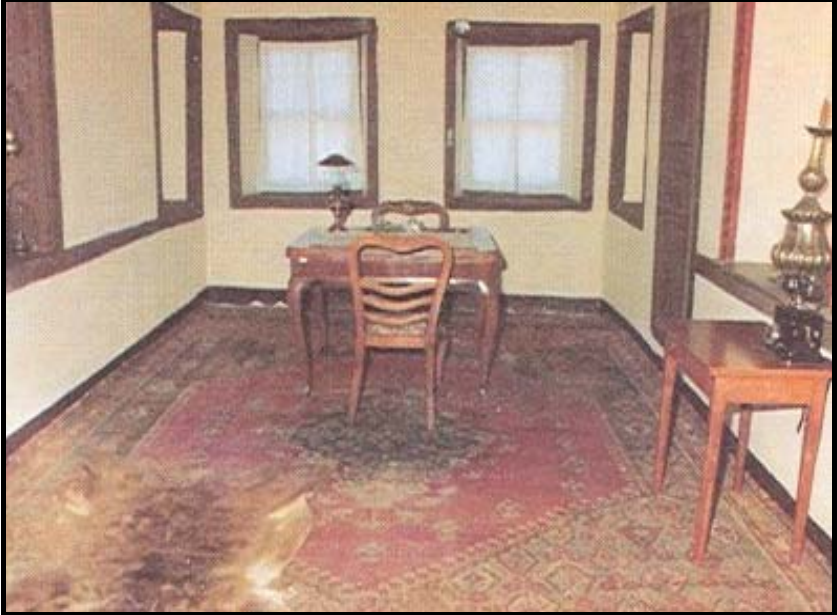
D. ALAGÖZ KARARGÂH MÜZESİ (Resim-28)



Resim-28: Alagöz Karargâh Müzesi'nden genel bir görünüm

Kütahya - Eskişehir Muharebesi sonunda Türk ordusu Sakarya hattına çekilirken Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK)'in karargâhı ile Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı 1921 yılında Alagöz'deki çiftlik binalarına yerleşmişti. Millî Eğitim Bakanlığınca restore edilip bahçesi de düzeltilen karargâh binası 10 Kasım 1968 tarihinde büyük bir törenle hizmete açılmıştır.

Alagöz, Mustafa Kemal (ATATÜRK) Karargâhı, 1980 yılından sonra Ankara'daki Anıtkabir'le birlikte Genelkurmay Başkanlığına bağlanmıştır. (Resim-29)



Resim-29: Alagöz Karargâh Müzesi içinden bir görünüm

E. DUATEPE ANITI

Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası sayılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği son savunma hattı üzerinde bulunan Duatepe, 10 Eylül 1921'de başlayan Türk genel karşı taarruzunda, düşmandan geri alınan ilk tepedir.

Duatepe, Viyana önlerinden başlayan geri çekilmenin sona erdiği bir dönemeç, düşmanın Ege Denizi'ne dökülünceye kadar kovalandığı, sonu aydınlık bir sürecin başlangıç noktası olmuştur.

Duatepe'nin ağaçlandırılması ve anıt yapımı projeleri için Ekim 1999 tarihinde çalışmalara başlanmış olup anıtın inşası ve bölgenin ağaçlandırılması 12 Eylül 2000 tarihinde tamamlanmıştır.



Resim-30: Duatepe Anıtı'nın genel görünümü

Anıt dört bölümden meydana gelmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın şahlanan atın üzerindeki figürü, Türk milletinin önderi olmaktan duyduğu gurur ve mutluluğu ifade etmektedir. Geri plandaki ATATÜRK, İnönü ve Fevzi Çakmak'ın heykelleri emir komuta birliğini,

Halide Edip Adivar'ın heykeli ise Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'na olan katkısını anlatmaktadır. (Resim-30)

ATATÜRK ve yaverinin dürbünle ovayı izledikleri hâli ise birazdan kazanılacak olan zaferi ve ardından gelecek bağımsızlığı umutla bekleyen Türk ulusunu ifade eder. (Resim-31)



Resim-31: Duatepe ATATÜRK Anıtı

F. MALIKÖY TREN İSTASYONU

Sakarya Muharebeleri'nde Malıköy ve Malıköy Demir Yolu İstasyonu; mühimmat deposu, lojistik, ikmal sağlayan indirme ve bindirme istasyonu, hayvan reviri, istasyon yakınındaki bir alan da hava üssü olarak kullanılmıştır.

Ayrıca Malıköy'de nokta komutanlığı tesis edilmiş, yaralı ve hasta sevkini sağlayan komisyon kurulmuş, hastaların yararlanabilmesi için bir çayevi (Mehmetçik Gazinosu benzeri) yapılmıştır. (Resim-32)

Malıköy Tren İstasyonu'nun restorasyonunun yapılarak müze hâline getirilmesi ve MSB tip projesine göre şehitlik yapılması planlanmış ve bu amaçla bir çalışma başlatılmıştır



Resim-32: Malıköy tren istasyon binası

YEDİNCİ BÖLÜM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NE AİT KAHRAMANLIK DESTANLARI



Resim-33: Kurtuluş Savaşı'ndan bir kesit

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ HAKKINDA

Tarihin genişliğine ve derinliğine boyutları içinde ölçüldüğü zaman Sakarya Meydan Muharebesi'nin değeri çok daha büyük bir açıklıkla ortaya çıkar. İsmail Habip Sevük der ki: "Viyana'da başlayan çekilme Sakarya'da durdurulmuştur."

Duraklayıp yıkılmaya doğru hızla giden Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri içinden yepyeni, dipdiri bir Türk devletinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğmasını sağlayan, İtilaf güçlerinde bir daha saldırma cüret ve cesareti bırakmayan Sakarya Meydan Muharebesi, türlü yönleriyle ve çok önemli sonuçlarıyla tarihte yeni bir çıkışın da müjdecisidir.

Mustafa Kemal (ATATÜRK), 19 Eylül 1921'de, kesin sonucun belli olduğu günlerde, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden Sakarya Muharebesi'nin cereyan tarzını bütün ayrıntılarıyla anlattıktan sonra, bu savaşın niteliği ve Türk ordusunun komutan, subay ve erleri hakkındaki görüşlerini şöyle anlatıyordu:

"...Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi, pek büyük bir meydan muharebesidir. Savaş tarihinde, benzeri belki olmayan bir meydan savaşıdır. Bundan dolayı ordumuzun savaş tarihine bir örnek bahşeden bu zaferi kazanmış olması itibarıyla, yüce heyetinizi tebrik ederim.

Bu parlak zaferin yapıcısı olan kimseleri, yüksek huzurunuzda ve bu kürsüden büyük hürmet ve takdirlerle anmayı bir vicdan borcu sayarım. Genelkurmay Başkanımız Fevzi Paşa Hazretlerinin bu meydan savaşında yaptığı hizmet, pek büyük bir övgüye layıktır. Pek değerli, erdemli ve kıymetli olan bu büyük adam, savaş meydanlarının hemen her noktasında, gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek isabetli ve değerli tedbirlerini yerinde, gerekenlere bildirmiş ve daima gönül ferahlatan, moral yükseltici öğütler vermiştir. Kendisinin olağanüstü hizmetleri takdirlere ve alkışlara layıktır.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Hazretleri, derin bir zekâ, yorulmaz bir azim, iman ve yetenekle, gece gündüz harekâtın en ufak noktasına varıncaya kadar etkili olmuş ve olağanüstü bir görüşle ordusunu sevk ve idare ederek bu başarıya ve zafere ulaştırmıştır.

Diğer grup ve kolordu ve tümen ve alay komutanların her biri, değerleriyle yarışırcasına, fedakârlık ve beceriklilik göstermişlerdir. Subaylarımızın kahramanlıkları hakkında söyleyecek söz bulamam; yalnız ifadede isabet edebilmek için diyebilirim ki bu savaş, subay savaşı olmuştur. Bu nedenle subay arkadaşlarımızın, en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar değer ve fedakârlıklarını bütün kalp ve vicdanıyla ve takdirlerle anarım.

Erlerimizi, her türlü övgüye layık görürüm. Zaten bu milletin evladı, başka türlü düşünülemez. Bu milletin evlatlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için birim bulunamaz. Erlerimiz hakkında yeni bir şey ilave etmek isterim: Kahraman Türk askeri, Anadolu savaşlarının anlamını öğrenmiş, yeni bir ülkü ile savaşmıştır. Böyle evlatlara ve böyle evlatlardan oluşmuş ordulara sahip bir millet, elbette hakkını ve istiklalini bütün anlamıyla korumayı başaracaktır. Böyle bir milleti bağımsızlıktan yoksun bırakmaya kalkışmak hayal ile uğraşmaktır..."¹⁷³

¹⁷³ Alptekin Müderrisoğlu; Sakarya Ankara Önlerindeki Uzun Savaşma, C.II, İstanbul, 1982, s.281.



Resim-34: Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yunan vahşeti

YUNAN VAHŞETİ

Duatepe'nin üç kilometre kuzeyindeki Çekirdeksiz köy, Yunan işgali altından kurtarılan ilk köy oluyordu. On gün önce Yunanlar ele geçirmiş, Elimizden aldığı topraklar arasına katmışlardı. Şimdi, Kütahya-Eskişehir yenilgisinden bu yana yüzlerce köyü Yunanlara kaptıran Türk ordusu, ilk kez yitirdiği bir köyü geri almıştı.

Çekirdeksiz'e giren 15 nci Tümen birlikleri, köyün içinde henüz bir iki adım atmadan, Anadolu'ya köklü Yunan uygarlığını getirdiklerini tüm dünyaya sık sık duyuran Yunan ordusunun geride bıraktığı uygarlık izleriyle karşılaşmış, irkildiler. Köy evlerinin tüm damları yıkılmıştı. Görülen taş yığınları önceleri orada bir ev bulunduğunu anımsatıyordu. Sokaklarda birçok inek, öküz ve manda ölüsü yatıyordu. Hayvanların karınları deşilmiş, bağırsakları ve içkembeleri patlamış, üstlerinde binlerce sineğin üşüştüğü pis kokulu sıvılar yerlere yayılmıştı.

Sağda bozuk bir harman yeri kalıntısı vardı. Birkaç kadın çömelmiş, elleriyle buğday taneleri arıyorlardı. Taş yığınlarının arasında bir gölge kırık bir tencere kaynatıyor, ayaklarının arasında paçavralara sarılı iki çocuk toprakla oynuyordu.

Yıkıntılar arasından çıkan yaşlı bir kadın, cılız kollarıyla kurtarıcı Türk askerlerinin boynuna sarılıyor, bir çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlıyordu. Arada bir kesik kesik konuşuyordu :

Başımıza neler geldi? Yunanlar her şeyimizi aldı götürdü. Ne ot ne ocak kaldı. Bak damlarım, hepsi çöktü. Bak bu leşlere bunlar davarımızı, malımızı, hepsini aldı götürdü, kalanını süngüledi. Yiyecek, giyecek bir şey yok.

Erler teselli etmek istiyorlardı :

Zararı yok nine, yine hepsi olur.

Buruşuk yanaklarındaki iki izden durmadan yaşlar akan yaşlı kadın, birden duruyor, iki elini bir ombaşının omuzlarına koyuyordu :

Ev sahibimi götürmüşler, yakmışlar. Doğru mu?

Yok nine, hiç insan yakılır mı? O yine gelir.

Küllerini, kemiklerini görenler olmuş.

Yıkıntılar arasında beliren daha genç ve yarı çıplak bir kadın da oraya geliyor, iki kadın, o ıssız köyün ötesindeki Anadolu'nun uçsuz bucaksız bozkırlarına bakarak uzun uzun ulur gibi ağlıyorlardı.

Köyün ve kadınların içler acısı durumlarına bakan genç subaylardan biri söylenmekten kendini alamıyordu:

Yunanlardan kurtaracağımız her köy böyle olacaksa, buradan İzmir'e dek bacası tüten ev kalmadı demektir.

Yıkıntıları geçen savaşçılar hızlı adımlarla, Yunanlarla çatışmayı sürdüren ilerideki arkadaşlarına doğru yürüyorlardı. Köyü kurtarmanın büyük sevinci, yerini koyu bir hınca bırakıyordu.¹⁷⁴

¹⁷⁴ a.g.e.; s.222.



Resim-35: Şerife Bacı'nın Anıtı

KASTAMONU SEYDİLER KÖYÜ'NDEN ŞERİFE BACI

Aralık 1921'de birdenbire kar bastırmış, yollar kapanmış, cepheye giden nakliye kolları geceye kalmadan yakın köy ve hanlara sığınmışlardı.

O gece kar tipisine rağmen sabaha kadar yürüyen ve kışlanın kapısına kadar gelebilen cephane yüklü kağrı arabasının, her nasılsa kafilesinden ayrı olarak, genç bir kadının kışlaya kadar gelebildiği, şehre girmek nasip olmadan şose kenarında sabaha karşı donduğu anlaşılmıştı.

Arabasındaki kıymetli yükün üstüne yorganını örten bu kadının bir elinde övendere olduğu hâlde, kollarını açarak yorganının üzerine dayanarak kaldığı, görevliler tarafından görülmüştü.

İki çavuş, genç kadının ölüsünü kaldırıp götürecekleri sırada yorganın altından birden bire çılgık kopararak ağlayan bir çocuğun feryadını duyunca şaşırılmışlar ve şehit anayı bir yana bırakarak hemen yorganı kaldırmışlardır.

Gördükleri tablo; otlarla sarılmış top mermileri arasında birleştirilmiş çulların içinde kundaklı bir kız çocuğunun donmaktan kurtulduğu ve müdahale üzerine uyanarak meme için ağlamaya başladığıdır.

Cephane ve yavrusu yoluna kendini feda eden bu kahraman anayı arabaya yerleştiren çavuşlar ağlayarak, gün doğarken yola koyuldular.

Öküzler aç ve zayıf olduklarından arabayı çekemediler, bu yüzden çavuşlar öküzlere yardım ettiler.

Bu kutsal yükü gurur ve iftiharla tümen karargâhının önüne çektiler.

Şehit kadını alaca önlüğünden ve başındaki benli örtüsünden keşfettiler. Seydiler köyünden hemşehrilerine gösterdiler, onlar da ana ve çocuğu alarak köylerine götürdüler.

Bu kadın gibi, adları sanları belirsiz ne analar, babalar ve yavru lar vardır ki cep hane taşırken yol boylarında şehit olmuşlardır.

Millî Mücadele işte bu mucizenin, bu onurlu güzel çılgınlığının adıdır.¹⁷⁵



Resim-36: Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılan keşif uçaklarından biri ve personeli

¹⁷⁵ Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler; s.136.

TEĞMEN HAMDİ

Hava Teğmeni Hamdi (Çaypınar), Malıköy'deki hava üssündeki çadırında, her yanı islenmiş bir gemici fenerinin yanında oturmuş, bekliyordu. Uçuş sırası kendindeydi. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte uçacaktı. Hava soğuktu. Polatlı yönünden gelen top sesleri, oralarda kanın gövdeyi götürdüğünü anımsatıyordu. Üşüdüğünden mi yalnız oluşundan mı kesiksiz top seslerinden mi bilinmez, karamsar düşüncelere kaptırmıştı kendini... Savaşın en kritik günlerinde verilen bir emrin uygulanma zamanı geliyor diye düşünüyordu. Emirde, herhangi bir bozgun anında hava üssünde neler yapılacağı ayrıntılarıyla belirtiliyordu. Tüm Türk hava gücünü oluşturan iki uçak uçurularak gerilere kaçırılacak, alandaki gereç ve cephane yok edilecekti. Bombaların boşu boşuna havaya uçurulacağı düşüncesi Teğmen Hamdi'yi çıldırtıyordu. Bomba az olduğundan ancak özel emirle atabiliyorlardı. Nice hedeflerin üstünden uçarken acı acı iç çekip duruyorlardı. Şimdi, daha önemli günler için saklanan bu bombalar elden çıkarılacaktı.

Telefonun zili sessizliği yırttı. Karamsar duygularla dolu Teğmen Hamdi bir süre telefona uzanamadı. Cephaneyi ve gereçleri yok etmek için emir verecekler korkusuyla aldı telefonu eline. Elleri titriyordu. Telin öteki ucundan Batı Cephesi Komutanlığı Harekât Şubesi Müdürü Yarbay Tevfik (Bıyıklıoğlu) soruyordu:

-Alo! Alo! Hamdi sen misin?

-Evet komutanım.

Emri yaz Hamdi. Ordumuzca yapılan saldırıda düşman yenilmiş olup batıya doğru çekilmektedir. Sabahleyin yapılacak ilk iş kaçan düşmanın kol başıyla kol sonunun nerede bulunduğu saptanacak ve bombalanacaktır.

Teğmen Hamdi sevincinden yerinde duramaz olmuştu. Hemen bombaların yanına koştu. Altı tanesini seçti, uçacağı uçağa taşıdı, yerleştirdi. Sabırsızlıkla havanın iyice ağarmasını bekledi. Öteki çadırlarında uyuyan arkadaşlarını uyandırıp muştuyu sunmayı düşündü. Vazgeçti. Topu topu iki uçak olduğundan sırayla uçuyorlardı. Sırasını elinden almalarından korkuyordu.

Havalandıktan sonra alanın üstünde kısa bir tur atıp güneye yöneldi. Epeyce ilerlediği hâlde Yunanlar görünürlerde yoktu. Sonunda Türk süvarilerine rastladı. Yunanlar önlerinde olmalı diye düşünerek, süvarilerin ilerlediği yönde uçmaya başladı. Kavuncu Köprüsü'ne yaklaşırken Yunanların büyük birlikleriyle köprüden Sakarya'nın batısına geçmekte olduklarını gördü. İleride ünlü büyük hastane çadırı vardı. Bu çadır Türk havacıları için savaşmanın göstergesi olmuştu. Başlangıçta, Sakarya'nın hemen doğu kıyısındaydı. Sonra cephenin orta güneyine gelmiş, daha sonra Haymana yakınlarına dek ilerlemişti. Şimdi, ilk görüldüğü yerden bile daha batıdaydı. Sakarya'nın batısına kurulmuştu.

Teğmen Hamdi, Yunan birliklerinin toplu bulunduğu yerde hızlı bir dalış yaptırdı uçağına. Art arda bombaları sıraladı. Bombaların yerde patlayınca hava boşluğu yaratmaları etkinliklerini artırıyordu. Özellikle şimdiki gibi toplu hedefler üzerinde...

Teğmen Hamdi, yaptığı gözetleme uçuşu sonunda hazırladığı raporda, Yunan ordusunun, Sakarya boylarındaki son görünümünü şöyle özetliyordu:

“Beylikköprü-Sazılar arasındaki demiryolu bozulmuştur. Beylikköprü Tren İstasyonu'nun güneyinde bir alay gücünde olduğu sanılan kuvvet Sakarya'nın batısına geçmektedir. Beylikköprü dolaylarında dağınık birliklerin toplanmakta olduğu görülmektedir. Daha güneydeki Kavuncu Köprüsü batısında üç ayrı gezici hastane bulunmaktadır. Çok sayıda araç ve gereç ile birçok asker bu kesimde toplanmıştır.

Doğuya doğru gidildikçe, Soğluca-Sabancı arasından iki uzun yürüyüş kolunun ilerlediği görülmektedir. En az üç tümen gücündeki bu kuvvetler karmakarışık bir biçimde Sakarya'ya doğru yürümektedir. Aralarında küçük süvari birliklerinin bulunduğu dikkati çekmektedir.



Başkomutan Mustafa Kemal (ATATÜRK), Sakarya Meydan Muharebesi’ni Nutuk’ta Şöyle Anlatır:

“... 12 Ağustos 1921 günü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleriyle birlikte Polatlı’ya cephe karargâhına gittim.

Düşman ordusunun cephemize yüklenerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştık. Bu görüşe dayanarak tam bir cesaretle gerekli tedbirleri aldırđım ve yapılacak hazırlıkları yaptırdım. Olaylar görüşümüzü doğruladı. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921’de ciddi olarak cephemize doğru ilerlemeye başladı ve taarruza geçti. Birçok kanlı, bunalımlı safhalar ve dalgalar oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızın birçok parçalarını kırdılar. Bu ilerleyen düşman birliklerinin karşısına kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan muharebesi yüz kilometrelik cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız, Ankara’nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü. Arkası Ankara’ya iken kuzeye çevrildi. Cephenin yönü değiştirilmiş oldu. Bunda hiçbir sakınca görmedik. Savunma hatlarımız kısım kısım kırılıyordu. Fakat kırılan her kısmın yerine en yakın bir yerde hemen yeni bir savunma hattı kuruluyordu. Savunma hattına çok ümit bağlamak ve onun

kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ölçüsünde çok gerilere çekilmek gerektiği teorisini çürütmek için memleket savunmasını başka türlü ifade etmeyi ve bu ifademde direnerek şiddet göstermeyi yararlı ve etkili buldum. Dedim ki:

Savunma hattı yoktur, savunma satıh vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.

İşte ordumuzun her ferdi, bu sistem içinde her adımda en büyük fedakarlığını göstererek ve düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratıp yok ederek, sonunda onu, taarruzuna devam güç ve kudretinden yoksun bir duruma getirdi.

Muharebe durumunun bu safhasını sezer sezmez hemen özellikle sağ kanadımızla Sakarya Irmağı doğusunda düşman ordusunun sol kanadına ve daha sonra cephenin önemli yerlerinde karşı taarruza geçtik. Yunan ordusu yenildi ve geri çekilmeye mecbur oldu. 13 Eylül 1921 günü Sakarya Irmağı'nın doğusunda düşman ordusundan eser kalmadı. Böylece 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bugünler de dâhil olmak üzere, yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız devam eden büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muharebesi yeni Türk Devleti'nin tarihine, dünya tarihinde pek az rastlanan büyük bir meydan muharebesi örneği kaydetti.”¹⁷⁶

¹⁷⁶ Kemal Atatürk; Nutuk (1919-1927), Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s.418-420.

SAKARYA MARŞI

Hürmet sana ey şan dolu sancağım

Baştan başa arza hâkim ol şanım

Türk ordusu, Türk ordusu sayende

Sakarya'da kurtuldu şan otağım

Dünyalara bedeldir mah cemalin

Allah'ıma emanettir Kemal'im

O sevimi yüzü asla solmasın

Hiçbir vakit kalbin yasla dolmasın

Ey mert asker durma ileri

Vatanında bir tek düşman kalmasın

Dünyalara bedeldir mah cemalin

Allah'ıma emanettir Kemal'im

Sakarya Meydan Muharebesi zaferle sonuçlandıktan sonra besteci Giritli Ahmet Cemalettin, bu marşı besteleyerek, zaferi müzikle ebedileştirmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Yurtiçi Şehitlikler; Millî Savunma Bakanlığı Yay., Ankara, 1999, s.364.

EKLER

Ek-1: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yapılan Uçuş ve Sortiler¹⁷⁸

Pilot olarak	İsmet Uçağı	İzmir Uçağı	Topl.Çıkış
Yzb. Fazıl	4	8	12
Svl. Plt. Vecihi	20	4	24
Svl. Plt.Hayrettin	4	--	4
Rasit Uçuşları			
Tğm. Basri	--	--	18
Tğm. Hamdi	--	--	7
Tğm. Bahattin	--	--	3

¹⁷⁸ Türk Havacılık Tarihi 1912-1923; s.74.

Ek-2: Sakarya Meydan Muharebesi'nde Batı Cephesi Kuvvetlerinin Personel Zaiyat Çizelgesi¹⁷⁹

Sakarya muharebelerinde Batı Cephesi kuvvetlerinin personel zaiyatı aşağıdaki çizelgede gösterildiği üzere saptanmıştır:

BİRLİK	SUBAY						ER					
	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Fırar	Yekûn	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Fırar	Yekûn
1 nci Kolordu	54	189	6	13	—	262	1036	4053	398	2721	332	8540
2 nci Kolordu	75	318	5	10	—	408	1340	3983	75	2524	193	8115
3 ncü Kolordu	56	168	3	2	1	230	1097	2887	40	1089	2907	8020
4 ncü Kolordu	49	196	5	2	—	252	950	3264	100	927	622	5863
5 nci Kolordu	4	14	1	—	2	21	257	142	18	68	841	1326
Cephe K. 1ığı bağlı birlikleri ve Batı Anado- lu Menzil Müfet- tişliği	39	173	3	—	1	216	756	3093	174	1273	740	6036
TOPLAM	277	1058	23	27	4	1389	5436	17422	805	8602	5635	37900

İstiklâl Harbi Sıhî Raporunda şehit miktarı 3288, yaralı 13.618 ve esir 415 olarak gösterilmektedir.

Yunan Ordusunun personel zaiyatı, Atina Büyükelçiliği Ataşemiliterliğinden 1963 yılında alınan bilgiye göre: Sakarya muharebelerine katılan 3780 subay ile 120.000 erden 208 subay ve 3750 er ölü, 700 subay ve 18.255 er yaralı, 354 er kayıptır.

¹⁷⁹ Türk İstiklal Harbi II nci Cilt , Batı Cephesi, 5 nci Kısım 2 nci Kitap (Sakarya Meydan Muharebesi); Gnkur. Basımevi, Ankara, 1973, s.484.

Ek-3: Sakarya Meydan Muharebesi'ne Katılan Türk ve Yunan Kuvvetleri Çizelgesi

	Subay	Er	Makineli Tüfek	Tüfek	Kılıç	Top	Üç Tonluk Kamyon	Bir Tonluk Kamyon	Uçak
TÜRK KUVVETLERİ	5401	96.326	825	54.572	1309	196	-	-	2
YUNAN KUVVETLERİ	3780	120.000	2768	57.000	1350	386	600	240	18